

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

Mgr. Martina Velikovská

Psychologická problematika viktimizace

Psychological aspects of victimization

v Praze 2010

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Ilona Gillernová, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 15.03.2010.

.....
Mgr. Martina Velikovská

Poděkování

Děkuji svému vedoucímu práce Doc. PhDr. Iloně Gillernové, CSc. za odborné vedení diplomové práce a připomínky při jejím koncipování. Dále děkuji všem obětem trestných činů za jejich ochotu podělit se o své příběhy a osloveným příslušníkům Policie České republiky za jejich zkušenosti a za poskytnutí mnoha cenných informací.

Abstrakt

Psychologická problematika viktimizace

Práce se zabývá stále více diskutovanou problematikou obětí trestných činů a jejich viktimizací. Pozornost je věnována samotné oběti trestného činu, jejímu postavení ve společnosti a roli, kterou v trestném činu sehrává. Zvláštní zřetel je kladen na oběť trestného činu z hlediska procesu jejího poškozování a traumatizace, kterou v důsledku tohoto zacházení prožívá. Celá problematika je doplněna četnými zkušenostmi z policejní praxe. Ve snaze zabránit viktimizaci obětí trestných činů je připojena i kapitola zaměřující se na možná řešení jejich situace, tj. prevenci tohoto jevu. Závěrečná část práce je tvořena konkrétními kazuistikami, pomocí kterých je celá sledovaná problematika dokumentována.

Abstract

Psychological aspects of victimization

The thesis deals with still more discussed issue of crime victims and their victimization. Consideration is given to victim herself, to her status in our society and to the role, which during the crime scene plays. Special emphasize is placed on the victim in terms of the process of abusing the victim and of the trauma in which such treatment results. The whole problematic is replenished with numerus experience from the police practice. In an effort to prevent from victimization, the section is attached dealing with possible ways of solving traumatic situations, i.e. prevention of this phenomenon. Final part of the thesis consists of factual cases, which helps to document the whole problematic matter contained in the thesis.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Viktimologie ve forenzní psychologii a policejní praxi	9
2.1 Vymezení a předmět viktimologie	9
2.2 Definice základních pojmů	12
2.2.1 Oběť trestného činu.....	12
2.2.2 Viktimizace	14
2.3 Práce Policie ČR a oběti trestných činů.....	14
3. Oběť trestného činu	18
3.1 Charakteristiky obětí trestných činů	18
3.2 Typologie obětí	21
3.3 Mýty o obětech.....	24
3.4 Status oběti a jeho význam.....	27
3.4.1 Vývoj práv oběti	29
3.4.2 Oběť v právním řádu ČR	31
4. Proces viktimizace	36
4.1 Vymezení procesu viktimizace	36
4.2 Primární viktimizace.....	36
4.2.1 Okolnosti trestného činu prohlubující traumatizaci.....	40
4.2.2 Viktimogenní faktory.....	44
4.3 Sekundární viktimizace.....	48
4.3.1 Rizika sekundární viktimizace daná subjekty trestního řízení.....	50
4.3.2 Sekundární viktimizace prostřednictvím médií	53
4.3.3 Sekundární viktimizace plynoucí z reakcí okolí.....	54
4.4 Terciární viktimizace	56
4.5 Problematika reviktimizace.....	57

5. Vyrovnávání se s viktimizací	62
5.1 Dynamika prožívání újmy	62
5.2 Okolnosti prohlubující traumatizaci	65
5.2.1 Faktory na straně oběti.....	66
5.2.2 Strategie blízkého okolí oběti	67
5.3 Následky viktimizace	68
6. Viktimologická prevence.....	75
6.1 Viktimologická prevence a její členění.....	75
6.2 Primární prevence.....	75
6.2.1 Výchovné působení.....	76
6.2.2 Činnost neziskových organizací	79
6.2.3 Legislativní změny.....	79
6.3 Sekundární prevence.....	80
6.3.1 Jednání s obětí trestného činu	81
6.3.2 Psychologická intervence	85
6.3.3 Dostupnost psychologické péče.....	89
6.4 Terciární prevence	91
7. Případy ilustrující proces viktimizace.....	93
7.1 Cíle, úkoly a postup zpracování.....	93
7.2 Kazuistika č. 1	94
7.3 Kazuistika č. 2.....	101
7.4 Diskuze.....	109
8. Závěr.....	113
9. Literatura	114

1. Úvod

Společnost, její přední odborníci, jimi vytvářené právní systémy a psychologická doporučení se v podstatě až do počátku 20. let minulého století soustřeďovali především na ochranu společnosti před zločinci, zkoumání otázek, které jsou spojeny s jejich osobností, příčinami jejich protiprávního jednání a jejich následnou léčbou či trestáním. Problematika obětí, jejich zájmů a potřeb tak jakoby stála v pozadí.

Během dalšího rozvoje společnosti se však začal výrazněji měnit pohled na problematiku trestných činů a odbornému zkoumání začali být podrobováni všichni její aktéři. Ke stále rostoucímu zájmu o oběti trestných činů vedla nejen nutná humanizace společnosti, ale v současné době také fakt, že projevy agresivity se stávají čím dál častějšími, latentnějšími a promyšlenějšími. Zvyšuje se pravděpodobnost, že se člověk stane obětí jakéhokoli protiprávního jednání, dokonce pak trestného činu a více než kdy jindy tak vyplývá na povrch skutečnost, že tam, kde stojí pachatel, stojí také jeho oběť, či dokonce oběti.

Málokoho už dnes překvapí, že výskyt sociálně-patologických jevů ve společnosti roste. Co je však nebezpečné, je fakt, že si lidstvo na agresi do velké míry zvyká. Jeden z největších vlivů na desenzibilizaci lidí mají dozajista sdělovací prostředky, které nám např. prostřednictvím živě zobrazované reality v televizi a tisku křiví náš tradiční pohled na násilí. S některými lidmi již sledování scén plných násilí a krutosti neudělá zdaleka tolik, kolik bychom očekávali. A stejně tak potom nemůžeme předpokládat, že se pozastaví nad oběťmi nejrůznějších útoků, jejich utrpením, právy a možnostmi, jak jim včas a adekvátně pomoci.

S oběťmi trestných činů se setkáváme prakticky dennodenně, a to ať už osobně, z vyprávění nebo prostřednictvím médií. Jejich osudy nás obvykle mrzí, nicméně zpravidla nepředpokládáme, že by jejich neblahá zkušenost mohla pokračovat i po samotném útoku na jejich osobu a že se tak jejich nepříjemným zážitkem narušený psychický stav může i nadále prohlubovat.

Fenomén oběti a trauma, které prožívá, nelze podceňovat. Utrpení těchto lidí, ale i jejich blízkých, se může snadno změnit na nenávist a touhu po pomstě. Jejich bolest tak v konečném důsledku může způsobovat bolest zase někomu dalšímu. V této souvislosti se často hovoří o tzv. *spirále násilí*, která může i tímto způsobem, tj. nedostatečnou péčí o oběti trestných činů a jejich zájmy, nabývat na kvantitě a intenzitě.

Tematiku obětí trestných činů a psychologických aspektů jejich viktimizace si nevolím náhodně. Tato problematika, která se pohybuje na pomezí několika odborných oblastí, zvláště pak kriminologie, psychologie, ale i policejní praxe, mě velice zajímá. Osobně se s ní

setkávám v rámci svého působení u Policie České republiky a chtěla bych se jí profesně věnovat v budoucnosti. Vzhledem k tomu, že jsem v kontaktu s policisty, kteří mají příležitost setkávat se s oběťmi trestných činů nejen bezprostředně po spáchání takového činu, ale i v průběhu celého trestního řízení, mám jistou představu o rezervách nejen zasahujících orgánů při kontaktu s poškozenými, nýbrž i psychologického působení v této oblasti.

Předkládaná diplomová práce se snaží o ucelenější pohled na problematiku viktimizace, a to s důrazem na její psychologické souvislosti. Věnuje se nejen samotným obětem, jejich postavení ve společnosti, ale především procesu jejich poškozování v důsledku trestného činu a traumatizaci, kterou v jeho souvislosti zakoušejí. Popisuje nejen neblahé dopady, jež oběť často doprovází, ale i možnosti, především pak v oblasti odborné psychologické intervence, jak těmto důsledkům předejít. Pro ilustraci jednotlivých témat jsou v práci využívány konkrétní případy z praxe Policie České republiky, zejména ze služby pořádkové policie a služby kriminální policie a vyšetřování. V závěrečné části práce je celá problematika dokreslována dvěma původně zcela odlišnými případovými studiemi, které vhodně mapují šíři možné viktimizace, zvláště pak pochybení, která byla vůči obětem v těchto kauzách učiněna.

Ačkoli se zaměřuji na psychologický kontext viktimizace, nelze se v jeho souvislosti zcela vyhnout problematice práva, se kterou je úzce propojen. Proces poškozování oběti je pevně provázán a mnohdy velmi ovlivněn legislativním pozadím toho kterého případu a zvláště pak zasahujícími orgány činnými v trestním řízení. Pro náležité pochopení je nutné tyto souvislosti zmínit, nicméně pokusím se tak činit v co nejmenší míře.

2. Viktimologie ve forenzní psychologii a policejní praxi

2.1 Vymezení a předmět viktimologie

Jak již vyplývá z názvu, viktimologie (lat. victima - oběť; řec. logos - věda) představuje vědní obor, který se zabývá oběťmi.

L. Čírtková ji definuje jako nauku o obětech, která „zkoumá vědeckým způsobem oběti trestných činů. Zajímá ji, jakou roli hraje oběť v motivaci pachatele a jakým způsobem se spolupodílí na interakci v průběhu trestného činu“ (Čírtková, 2006, s. 201). J. Musil a J. Válková navíc doplňují, že se také zabývá „způsoby pomoci obětem po trestném činu a možnostmi, jak zabránit viktimizaci potencionálních obětí“ (in Novotný, Zapletal et al., 2004, s. 141).

Začlenění viktimologie v rámci ostatních věd není zcela jednoduché, neboť sama oběť trestného činu, která je jejím předmětem, se pohybuje na pomezí několika vědních oborů, zvláště pak kriminologie a psychologie. Dodnes najdeme hlasy, které považují viktimologii za součást kriminologie, či specifickou a relativně samostatnou součást forenzní psychologie.

L. Shaskolsky a S. Shichos rozlišují obecnou a kriminologickou viktimologii, přičemž upozorňují i na další oblasti s viktimologickým významem, např. přírodní katastrofy, nehody, politické represe, osudy etnických minorit (podle Netík, Netíková, Hájek, 1997).

Původně se však ve viktimologii, konkrétně již od počátku jejího vzniku, nachází podle J. Voňkové a M. Huňkové et al. dva názorové proudy. První zastává přesvědčení, že viktimologie se má věnovat pouze samotné oběti a druhý zdůrazňuje, že viktimologie má též přihlížet k osobám blízkým, které jsou zainteresovány na osudu pachatele i oběti (např. děti) (Voňková, Huňková et al., 2004).

V současné kriminologii, viktimologii i kriminalistice převládá názor, že nemá velkého významu zabývat se kolektivními oběťmi nebo oběťmi - právníckými osobami (Musil, 2001).

Jak je tedy zřejmé, odborníci se liší v názorech na jednoznačné vymezení a začlenění viktimologie v rámci dalších vědních oborů. Tato nauka má totiž značně interdisciplinární charakter a zabývá se širokým spektrem otázek. Kromě již zmíněných postihuje i práva obětí, výskyt viktimizace ve společnosti, podstatu traumatizace, která je způsobena trestným činem apod. Snaží se brát v potaz veškeré faktory mající vliv na vznik, průběh a důsledky viktimizace. Navíc se ukazuje, že i když viktimologie vznikla jako vědní oblast zabývající se

obětmi trestných činů, má jistě svou nezastupitelnou roli v pochopení problémů a životních situací všech osob, které jakýmkoli způsobem postihl osud oběti.

I když je problematika viktimizace z hlediska jejích možných aktérů široká, budu se pro účely této práce orientovat výhradně na oběti trestných činů a to především na osoby, které jsou trestným činem zasaženy přímo. Pokud budou zmíněny i jiné osoby, které se v okolí oběti vyskytují, tak z hlediska jejich významu pro další viktimizaci oběti.

Historie viktimologie

Význam zkoumání obětí pochopila jako první kriminalistika, a to ve 20. a 30. letech minulého století. J. Sochůrek ale uvádí, že poznatky o obětech nejrozličnějších trestných činů využívala především k vypátrání a usvědčení zločinců (Sochůrek, 2003).

Vzrůstající zájem o oběti jistě podmínily hrůzy světových válek, po kterých po celém světě zůstávaly miliony trpících. Změna společenských poměrů a osobní neblahé zkušenosti mnoha lidí začaly postupně měnit pohled na oběti trestných činů, jejich postavení a význam nejen odborné péče o ně, ale i satisfakce.

Zpravidla se uvádí, že se viktimologie vydělila jako samostatná vědecká disciplína počátkem druhé poloviny 20. století z kriminologie. Tehdy se odborníci začali soustřeďovat nejen na ochranu společnosti před zločinci a zkoumání příčin zločinnosti, ale i na oběť a její úlohu v trestním řízení.

Termín „viktimologie“ vytvořil a poprvé použil izraelský advokát B. Mendelsohn v roce 1940, kdy ve spolupráci s německým kriminologem H. von Hentigem a Ellenbergem provedl první studie vztahu mezi pachatelem a jeho obětí (Roberts et al., 1990).

Za zakladatele viktimologie jsou považováni již zmiňovaný B. Mendelsohn, H. von Hentig a dále pak americký psychiatr F. Wertham a německý kriminolog H. J. Schneider (Sochůrek, 2003).

L. Čírtková uvádí, že první mezinárodní symposium viktimologie zorganizoval I. Drapkin v roce 1973, neboť se domníval, že kriminologové se více věnují pachatelům a zločinu, zatímco oběti trestných činů zůstávají mimo úhel jejich zájmu. Od té doby se mnohé změnilo. Viktimologie se rozšířila z USA, Německa a Izraele, tj. ze zemí, které lze považovat za její rodiště, do dalších států. V roce 1979 byla v německém Münsteru založena Světová společnost pro viktimologii (World Association of Victimology), která zároveň začala fungovat jako konzultant pro OSN (Čírtková, 2007).

Od poloviny 80. let byla zásluhou viktimologického působení přijímána řada mezinárodních dokumentů, které nabádaly státy, jak obětem trestných činů zajistit podporu a pomoc. Podle J. Voňkové, M. Huňkové et al. jimi byla např. Evropská úmluva o kompenzaci obětí násilných trestných činů, po níž následovala doporučení o postavení obětí v rámci trestního práva a trestního řízení a o dva roky později doporučení o pomoci obětem a prevenci viktimizace. 29.11.1985 byla navíc přijata Deklarace OSN č. 40/34 o základních principech spravedlnosti pro oběti trestných činů a pro oběti zneužití moci. K této deklaraci byla vydána publikace „*Mezinárodní příručka pomoci obětem*“, která uváděla devět základních principů pomoci. Patřila mezi ně krizová intervence, různé druhy poradenství, obhajoba obětí, podpora v průběhu vyšetřování, soudního řízení, tzv. *následná pomoc*, výcvik profesionálního personálu, prevence viktimnosti a zvyšování právního a veřejného vědomí o postavení obětí trestných činů. V roce 1989 bylo založeno Evropské fórum služeb oběti, ve kterém je od roku 1996 za Českou republiku členem nezisková organizace Bílý kruh bezpečí (Voňková, Huňková et al., 2004).

Zákony o ochraně obětí a svědků či zákony o odškodnění obětí trestných činů začaly být prosazovány v nejrůznějších zemích. L. Čírtková zmiňuje, že v USA byly přijaty v roce 1982 a 1984 a konkrétně v České republice vstoupil v účinnost vůbec první zákon zabývající se poskytováním peněžité pomoci obětem trestného činu 1. 1. 1998 (Čírtková, 2004). Tento společenský posun výrazně ovlivněn aktivitami viktimologů a jejich výzkumy.

V odborné veřejnosti představuje viktimologie poměrně mladou vědní disciplínu, která je i relativně málo odborně zastoupená. V české literatuře se její problematika vyskytuje pomálu, především v pracích s převažující forenzní či kriminologickou psychologií nebo v materiálech, které jsou často určeny pro vnitřní potřebu nejrůznějších organizací. Lze předpokládat, že tato situace se do budoucna změní, neboť existence tohoto oboru má své veliké opodstatnění a oblast jeho zaměření je s rostoucím rozvojem společnosti čím dál více aktuální.

Viktimologické výzkumy

Viktimologické výzkumy poskytují informace o skutečných trendech kriminality a o trendech oznamování trestných činů oběťmi. Oficiální kriminální statistiky totiž nevypovídají o tom, zda zvýšení počtu evidovaných trestných činů je opravdu důsledkem rostoucího počtu spáchaných deliktů, rostoucího počtu oznámení trestných činů občany nebo zda se policii daří snižovat podíl latentní kriminality apod. Viktimologické výzkumy navíc

neabsentují údaje o obětech kriminality tak jako policejní statistiky. Slouží také k identifikaci ohrožených skupin obyvatel a oblastí, rozvíjení preventivních aktivit proti kriminalitě a zjišťování jejich účinnosti či zkoumání sociálního dopadu kriminality na společnost.

V zahraničí představují viktimologické výzkumy mnohem širší a podrobněji rozpracovanou oblast, než je tomu u nás. Empirická data o obětech a míře jejich viktimizace u nás poskytují např. Institut pro kriminologii a sociální prevenci (dále jen IKSP), jehož zřizovatelem je Ministerstvo spravedlnosti ČR. Tento institut se ve spolupráci s Policejním prezidiem ČR, konkrétně Odborem systémového řízení a informatiky, věnuje problematice obětí trestných činů již od 90. let minulého století. Dalším zdrojem informací o obětech trestných činů jsou některé neziskové organizace jako např. Bílý kruh bezpečí, Rosa apod.

Problém viktimologických výzkumů spočívá v tom, že trpí mnohými limity. Podle J. Válkové mezi ně patří např. fakt, že zpravidla nepokrývají všechny věkové skupiny, zabývají se oběťmi – fyzickými osobami, omezují se jen na některé trestné činy, obvykle vylučují některé osoby (osoby umístěné v ústavních zařízeních apod.) (Válková, 1997).

Kritizována je i užívaná metodologie v těchto výzkumech, především pak způsoby sestavování výzkumných vzorků a rozsah získaných odpovědí. R. Block dodává, že viktimologická šetření mohou mít i tendenci zaznamenat více, nebo méně incidentů, než kolik se jich ve skutečnosti událo (Block, 1993). Respondenti výzkumů navíc mohou sdělované údaje zkreslovat (ať už vědomě nebo nevědomě), nemusí si na všechny relevantní informace vzpomenout apod.

V prostředí České republiky je další slabinou viktimologických výzkumů i fakt, že se soustřeďují výhradně na oblast primární viktimizace, resp. reviktimizace a zanedbávají problematiku sekundární viktimizace. I přes tato všechna omezení však viktimologické výzkumy představují veliký přínos pro oběti trestných činů, především v oblasti legislativních změn (viz zákon o domácím násilí, stalkingu apod.) a ve zkvalitnění poskytované péče.

2.2 Definice základních pojmů

2.2.1 Oběť trestného činu

Autoři kriminologického slovníku T. Sieverts a J. Schneider definovali oběť jako „osobu nebo organizaci, jež je deliktem ohrožena, poškozena nebo zničena“ (podle Netík, Netíková, Hájek, 1997, s. 85). M. Vágnerová charakterizuje oběť konkrétněji, a to jako

„fyzickou osobu, která trestným činem utrpěla újmu na životě, zdraví, majetku nebo jiných právech“ (Vágnerová, 1996, s. 56).

Na základě těchto definic bychom však za oběti mohli považovat i samotné agresory a osoby jakýmkoli způsobem přihlížející páchanému trestnému činu. I je může nepříjemný zážitek ničit, měnit jejich hodnoty a ovlivňovat jejich budoucí život (ať už si to sami uvědomují nebo ne). Přesto je na tom „pravá“ oběť podstatně hůře.

Na úvod je tedy nutné blíže objasnit, kým přesně se myslí oběť trestného činu, resp. jaké skutky jsou pojímány za trestný čin.

„Trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně“ (Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, § 13 odst. 1). V případě, že jednání nevykazuje tyto znaky, je považováno buď za přestupek, nebo za správní delikt podle zvláštních zákonů (např. stavební zákon). Ovšem i v případech, kdy určité jednání naplňuje formální znaky trestného činu uvedeného v trestním zákoně, se nemusí v zásadě jednat o trestný čin. Jednání, které má být považováno za trestné, musí vykazovat určitou „škodlivost“¹.

Trestní řád poškozeného definuje jako toho, „komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda“ (Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním - trestní řád, ve znění pozdějších předpisů, § 43 odst. 1). Vzhledem k tomu, že je v trestním právu oběť zákonem nazývána jako poškozený, bude možné se v práci setkat i s tímto termínem.

Podle K. Zbořilové je možno z viktimologického hlediska dělit oběti trestných činů do tří velkých skupin:

1. primární – oběti přímo zasažené trestným činem, tj. oběti samotné;
2. sekundární – blízké osoby oběti, které mají k oběti silný emocionální vztah a její újmu prožívají jako újmu vlastní (např. partner/ka, rodinní příslušníci apod.);
3. terciární – blízké sociální okolí (přátelé, sousedé apod.) (in Gillernová, Boukalová et al., 2006, s. 136).

Jak již bylo výše uvedeno, na následujících stránkách se budu zabývat zejména primárními oběťmi.

¹ do 31.12.2009 „společenskou nebezpečnost“

2.2.2 Viktimizace

Termín viktimizace znamená dle L. Čírtkové „*proces poškozování a způsobování újmy, čímž se fakticky z jedince stává oběť trestného činu*“ (Čírtková, 2006, s. 203).

J. Zapletal považuje viktimizaci za „*proces přeměny potencionální oběti v oběť skutečnou*“ (Zapletal, 1994, s. 58).

Viktimizaci většinou představuje soubor několika silně stresujících událostí, které bývají náhlé, v prvním okamžiku dozajista nepředvídatelné a je nesmírně těžké se s nimi rozumově vypořádat.

Jednotlivé fáze viktimizace se obecně rozdělují na primární, sekundární a terciární, a to podle toho, kým a v jakých fázích trestného činu je oběť poškozována, resp., zvláště pak v případě terciární viktimizace, jakým způsobem je schopna vyrovnat se s následky trestného činu a zapojit se do běžného života. Při opakovaném setkání člověka s nějakým deliktem se hovoří o tzv. *reviktimizaci* (podrobněji v kapitole 4).

K. Zbořilová uvádí, že v anglosaské literatuře se pod primární viktimizací rozumí dopad trestného činu na samotnou oběť, sekundární viktimizací dopad trestného činu na širší sociální okolí a za terciární viktimizaci je považován dopad zločinu na společnost, veřejný pořádek (in Gillernová, Boukalová et al., 2006).

Pro účely této práce budu vycházet z prvního pojetí postihující viktimizaci jako proces poškozování oběti v průběhu a následně po trestném činu.

2.3 Práce Policie ČR a oběti trestných činů

Spokojenost občanů s Policí ČR je značně propojena s důvěrou, kterou vůči této instituci lidé pociťují. Výzkum J. T. Kääriäinena provedený v 16 evropských zemích, včetně České republiky, se zaměřoval na zjišťování veřejné důvěry v policii, a to především v souvislosti s korupcí mezi státními úředníky a postavením veřejných institucí zabývajících se bezpečím lidí v rámci veřejných služeb jako celku. Podle této studie se konkrétně Česká republika ocitla na posledním místě v důvěře občanů v policii. Průměrné hodnocení důvěry v tuto instituci činilo něco málo nad 4 body z 10 možných. Podobně dopadly i jiné postkomunistické země, jako např. Polsko nebo Slovinsko. Nejlepší hodnocení policie poskytly naopak severské země, v čele s Finskem (Kääriäinen, 2007).

Důvěra lidí v policii, zvláště pak obětí trestných činů, souvisí s mnoha faktory. Jednu z podstatných proměnných však zcela určitě tvoří jejich vlastní či zprostředkovaná zkušenost s touto ozbrojenou složkou státu, resp. s policií způsobenou sekundární viktimizací.

Statistiky Bílého kruhu bezpečí pravidelně udávají číselné údaje o míře spokojenosti obětí trestných činů s policií. Tato data se v průběhu let výrazně nemění. Při posledním takovém průzkumu si 154 lidí z 857, tj. 18 % klientů této neziskové organizace, stěžovalo na policii a její přístup k nim (BKB, 2008).

Nejnižší míru spokojenosti s prací policistů po nahlášení deliktu (sledováno u šesti zkoumaných incidentů) uváděly ve výzkumu M. Martinkové oběti sexuálně motivovaných deliktů (25,8 %), oběti loupežného přepadení (34,9 %) a 42,0 % obětí krádeže věci z auta. S prací police byla pak spokojena zhruba polovina obětí vloupání do obydlí (51,1 %), 53,4 % obětí vloupání do chat/chalup a 47,3 % obětí fyzického napadení/vyhrožování tělesným násilím (Martinková, 2007). Pozornost budí především kritika od obětí sexuálních deliktů a loupežných přepadení, kde dochází k fyzickému kontaktu s pachatelem a v případě sexuálních trestných činů i ke zneuctění poškozeného. Zvláště u těchto obětí by se mělo důsledně předcházet další zbytečné viktimizaci.

Jaké jsou však důvody nespokojenosti obětí trestných činů s policií, resp. na co si zvláště primární oběti trestných činů nejčastěji stěžují?

Mezinárodní výzkum obětí kriminality (International Crime Victim Survey, dále ICVS) z roku 2004-2005 a Evropský průzkum kriminality a bezpečí (European Survey on Crime and Safety, dále EU ICS) z roku 2005 přinesly od obětí pěti deliktů¹ z 30 zemí, mezi které nebyla zahrnuta Česká republika, následující nejčastější důvody nespokojenosti s policií: policie „*nedělala vše, co mohla*“ (66 %), „*nezajímala se*“ (54 %), „*nechytila pachatele*“ (54 %), „*nepodařilo se jí získat zpět ukradený majetek*“ (48 %) a „*neposkytla informace*“ (42 %) (van Dijk, van Kesteren, Smith, 2007, s. 118). Ne všechny stížnosti jsou vždy a za všech okolností zcela oprávněné a akceptovatelné, nicméně konkrétně první dva udávané důvody a poté poslední z pěti důvodů jsou vzhledem k poškozeným neomluvitelné.

V českém výzkumu M. Martinkové se u tří sledovaných deliktů, které se staly výhradně respondentovi (na rozdíl od deliktů, které se mohly stát jak respondentovi, tak členům jeho rodiny), mezi čtenějšími důvody nespokojenosti s prací policie objevovaly skutečnosti, že policii podle názoru obětí jejich problém nezajímal (27,1 % až 34,0 % obětí, které nebyly po nahlášení deliktu policii spokojeny s její prací), a že se k nim policisté nechovali dobře. Druhý uvedený důvod uváděly dosti často jak nespokojené oběti sexuálních

¹ krádež věci z auta, loupežné přepadení, vloupání, sexuální incidenty, napadení/vyhrožování

deliktů (55,6 %, 10 osob), tak i oběti tělesného napadení/vyhrožování (34,0 %, 16 osob) a oběti loupeže (22,9 %, 11 osob) (Martinková, 2007).

Je nutné si uvědomit, že výše zmíněné skutečnosti mají v konečném důsledku vliv nejen na další psychické poškozování obětí trestných činů, tj. sekundární viktimizaci, nýbrž i na rozhodování obětí, zda delikt vůbec oznámí a umožní tak jeho potrestání.

R. B. Ruback, A. J. Cares a S. N. Hoskins dokládají ve svém výzkumu odškodnění, vnímání trestního řízení za spravedlivý a zvláště pak mezilidské zacházení za významné faktory, které ovlivňují ochotu obětí oznamovat trestné činy v budoucnosti (Ruback, Cares, Hoskins, 2008).

Oznámení trestného činu obětí na policii

ICVS se v letech 2003-2004 u obyvatel 30 zemí zabývala mimo jiné oznamováním trestných činů na policii. Četnost, s jakou tak oběti činily, souvisela s typem spáchaného deliktu. J. van Dijk, J. van Kesteren a P. Smith uvádějí, že ve většině zemí byla oznámena většina krádeží aut i motocyklů, stejně jako 75 % vloupání. Oznámeny byly i dvě třetiny krádeží věcí z auta a více než polovina krádeží kol a loupeží. Nejméně oznamovány byly sexuální incidenty (15 %) (van Dijk, van Kesteren, Smith, 2007).

Co se týká České republiky, nízká míra nahlášení deliktu policii oběťmi trestných činů byla M. Martinkovou zjištěna nejen u sexuálně motivovaných deliktů (nahlásilo je jen 21,8 % obětí), fyzického napadení/vyhrožování fyzickým násilím (26,5 %), ale také u krádeže osobního majetku (38,7 %). Častěji se policie dozvídala od obětí o krádežích jízdních kol (64,3 %), krádežích věcí z aut (63,2 %) a o loupežných přepadeních (65,2 %). Podobně jako v mezinárodním výzkumu byly nejvíce hlášeny policii krádeže motocyklu, skútru, mopedu (89,1 %), dále krádeže automobilu (87,8 %) a o něco méně potom vloupání do chat/chalup (83,9 %) a vloupání do obydlí (76,7 %) (Martinková, 2007). Tato skutečnost obvykle souvisí s tím, že nahlášení deliktu na policii bývá i nutnou podmínkou k vyplacení způsobené škody pojišťovnou.

Společnost Ipsos Tambor, která prováděla výzkum spokojenosti českých občanů s policií, zjistila, že pokud byla trestná činnost oběťmi nahlášena, největší spokojenost projevovaly s ochotou policistů pomoci, následovala spokojenost s rychlostí reakce policie na ohlášenou událost a profesionální přístup policistů. Nutno však podotknout, že především s posledními dvěma postupy byla spokojena pouze polovina těch, kteří trestnou činnost

nahlásili. Spokojenost s množstvím informací o postupu policie a doporučením nebo radou, jak předcházet události, byla spokojena už jen třetina oznamovatelů (Ipsos Tambor, 2007).

Na zjišťování spokojenosti občanů, zvláště pak obětí trestných činů, s prací Policie ČR se zaměřoval v roce 2004 i výzkum agentury STEM/MARK. Prostřednictvím metody CATI¹ zjišťovala na vzorku 6 423 respondentů starších 15 let, jakým způsobem hodnotí tuto bezpečnostní ozbrojenou složku státu. O tři roky později byl na mnohem vyšším vzorku (13 800 osobách) starších 15 let realizován již zmíněný výzkum Ipsos Tambor pro Policejní prezidium ČR a to prostřednictvím stejné výzkumné metody, tentokrát však u některých hůře zastihnutečných respondentů obohacený o osobní rozhovory. V některých případech bylo možné porovnat výsledky obou výzkumů a zjistit následující trend vývoje:

- § V porovnání s rokem 2004 došlo k mírnému nárůstu míry spokojenosti s prací Policie ČR z 68 % na 72 %.
- § Spokojenost s informovaností o činnosti Policie ČR byla v porovnání s rokem 2004 mírně vyšší; z 36 % na 41 %.
- § Velmi mírně pokleslo procento těch, kteří se setkali s nevhodným chováním policistů; z 29 % na 28 %.
- § Oproti roku 2004 došlo k nárůstu těch, kteří podali stížnost na nevhodné chování policistů; z 9 % na 12 % (STEM/MARK, 2004; Ipsos Tambor, 2007).

Jak je vidět, o výrazném zlepšení ve spokojenosti občanů s Policií ČR se hovořit nedá. V některých případech, zvláště pak ve zkušenostech lidí s nevhodným chováním policistů, došlo dokonce k mírnému zhoršení. Policie přitom hraje jednu ze zásadních rolí pro oběti trestných činů, neboť je více méně provází po celou dobu trestního řízení. Její úloha při vyrovnávání se obětí s trestnými činy byla dlouhou dobu podceňována. V současné době se mění pohled nejen společnosti, ale hlavně samotných vrcholných představitelů této organizace na význam policie v zacházení s poškozenými a jsou přijímána mnohá opatření, která by měla pro stávající a budoucí oběti trestných činů představovat výrazný přínos (více v kapitole 6.3).

¹ CATI (z angl. Computer Assisted Telephone Interview) – forma telefonického dotazování

3. Oběť trestného činu

3.1 Charakteristiky obětí trestných činů

Primární oběti představují ty aktéry trestného činu, které jsou zpravidla samotným skutkem zasaženy nejvíce a hlavně zcela bezprostředně.

Policejní statistiky udávají tzv. *minimální počet evidovaných obětí kriminality*¹ v naší republice, který v roce 2007 činil 50 493 jedinců (Martinková, 2009). Vzhledem k tomu, že se ale z mnoha důvodů do evidence policie nedostanou úplně všechny oběti trestné činnosti, lze předpokládat, že konečné číslo obětí je každoročně mnohem vyšší.

Výzkumníci se snaží analýzou již proběhnuvších deliktů a jimi poškozených osob popsat nejčastější oběti trestných činů a definovat tak jejich charakteristiky. V podmínkách České republiky se mimo jiné i tímto úkolem zabýval IKSP, konkrétně M. Martinková a její výzkum 12 deliktů.

M. Martinková ve své studii uvádí, že mezi jedinci žijícími ve městech s více jak 20 tisíci obyvateli bylo signifikantně více obětí krádeže (auta, věci z auta, motocyklů, jízdních kol), vloupání do obydlí, loupeží, krádeží osobních věcí, klamání spotřebitele než ve městech a obcích s méně jak 20 tisíci obyvateli. Obětí krádeže auta, krádeže věci z auta, vloupání do obydlí, vloupání do chat/chalup, podvodu na spotřebiteli bylo signifikantně více mezi osobami vyššího věku (nad 30 let) než věku nižšího (do 30 let). Totéž se týkalo i osob, které se setkaly s úplatkářstvím. Mezi dotázanými mladšími věkovými ročníky (do 30 let) bylo signifikantně více obětí sexuálně motivovaných deliktů než mezi staršími osobami. Totéž platilo o osobách, které někdo okradl o osobní věci a o osobách, které někdo fyzicky napadl, nebo jim tělesným násilím vyhrožoval (Martinková, 2007).

Zdá se tedy, že k tomu, aby se respondenti stali obětmi některého ze sledovaných 12 deliktů, nejčastěji přispěla velikost místa jejich bydliště a jejich věk. Obě tyto skutečnosti lze následovně interpretovat.

Velká města jsou obvykle spojena s větším množstvím obyvatel, společenským vyžitím a tím i nástrah. Zvýšenou míru viktimizace u obyvatel měst potvrzuje i národní výzkum (obětí) kriminality (National Crime Victimization Survey), který byl proveden ve Spojených státech amerických v letech 1993 – 2003 (Catalano, 2004). A. Alvazzi del Frate a J. van Kesteren v mezinárodní studii obětí trestných činů pod vedením United Nations

¹ minimální proto, že statistiky jsou vzhledem ke způsobům realizování evidence obětí trestných činů značně nepřesné, nepostihují latentní kriminalitu apod.

Interregional Crime and Justice Research Institute (dále UNICRI) dokonce uvádějí, že konkrétně Praha se v roce 1999 umístila (v rámci 16 metropolí východní a střední Evropy) svojí mírou celkové viktimizace obyvatel kriminalitou (reprezentovanou 11 druhy trestných činů), na druhém místě¹. 34,1 % respondentů bylo v Praze během roku 1999 alespoň jednou a nejméně jedním ze zkoumaných deliktů viktimizováno (podobně jako ve výzkumu M. Martinkové šlo především o majetkovou kriminalitu). (Alvazzi del Frate, van Kesteren, 2004) Ve světle těchto informací příliš nepřekvapí, že ve výzkumu agentury STEM/MARK vnímali samotní obyvatelé Prahy své město ve srovnání s obyvateli jiných krajů jako více nebezpečné. Konkrétně 34 % pražských občanů udávalo silný pocit nebezpečí (STEM/MARK, 2004).

Jak již bylo řečeno, věk oběti může mít také souvislost s trestným činem, neboť bývá obvykle spojen s vyšší nabytého majetku, způsobem trávení volného času, mírou sexuální atraktivity či zranitelnosti osoby. Všechny tyto skutečnosti poté ovlivňují předpoklad osoby stát se obětí konkrétního deliktu.

M. Martinková dále popisuje, že statisticky významné rozdíly ve výskytu obětí mezi respondenty s různou úrovní vzdělání byly zaznamenány u vloupání do obydlí, krádeže věci z auta, krádeže osobní věci, podvodu na spotřebiteli, úplatkářství. Ve všech případech se větší výskyt viktimizace týkal osob vzdělanějších (tj. alespoň s maturitou) než osob s nižším dosaženým vzděláním (bez maturity) (Martinková, 2007). Vzdělání tak může do jisté míry ovlivňovat pravděpodobnost stát se obětí spíše konkrétního trestného činu. Pachatelé zmíněných deliktů zřejmě u vzdělaných obětí předpokládají určitou finanční zajištěnost, popřípadě moc, které by mohli využít.

Co se týká pohlaví, M. Martinková ve své studii uvádí, že mezi ženami bylo signifikantně více obětí sexuálně motivovaných deliktů a podvodů na spotřebiteli a mezi muži naopak více obětí fyzického napadení/vyhrožování fyzickým násilím a krádeže věci z aut. Rovněž signifikantně více jedinců mezi muži než mezi ženami se setkala s požadavkem úplatku či s jeho očekáváním (Martinková, 2007). U pohlaví se tedy také ukazuje, že může zvyšovat riziko stanutí se obětí spíše konkrétního deliktu než trestných činů obecně. Je to dáno mimo jiné i tím, že zpravidla předpokládá určitou míru vulnerability jedince.

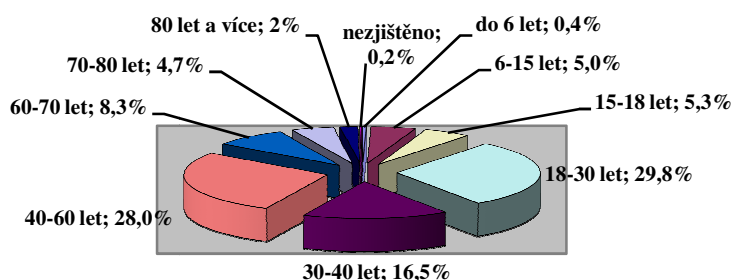
Vliv pohlaví člověka na jeho případnou viktimizaci konkrétním deliktem potvrzují i jiné studie, např. neziskových organizací. Podobné výzkumy jsou známy konkrétně ve spojitosti s domácím násilím.

¹ První místo ve studii zaštiťenou UNICRI obsadil Tallin (41,2 %), přičemž průměrná míra celkové viktimizace obyvatel kriminalitou všech 16 velkoměst činila 26,9 % (Alvazzi del Frate, van Kesteren, 2004).

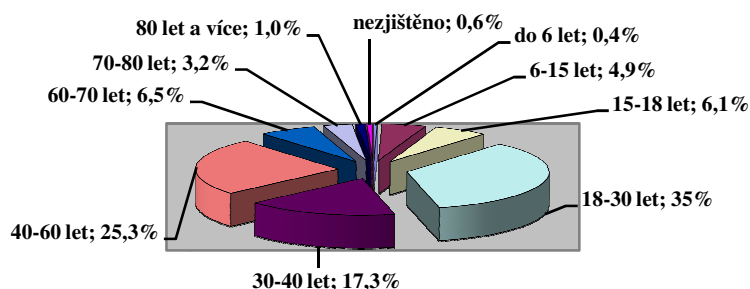
Podle mezinárodního výzkumu násilí na ženách a konkrétně výsledků šetření v ČR činil v roce 2004 celkový podíl žen, které zažily alespoň jednu z forem násilí v partnerském vztahu, 38 % (Pikálková, 2004). Podle druhého sociologického výzkumu o domácím násilí v ČR, který stejně jako v roce 2001 zrealizovala agentura STEM, bylo potvrzeno, že každý šestý občan u nás přiznává v partnerském vztahu násilí. Znamená to tedy, že domácím násilím trpí v ČR minimálně 16 % populace starší 15 let (STEM, 2006). Z hlediska pohlaví je pak důležitý zvláště fakt, že „ženy tvoří 94-96 % obětí domácího násilí“ (Voňková, 2005, s. 6).

Pro srovnání, policejní statistiky přinášejí také zajímavá data. V roce 2006 bylo procentuelní zastoupení žen - obětí určitého věku v České republice téměř shodné s procentuelním zastoupením mužů - evidovaných obětí kriminality (podrobně graf 1 a graf 2) (Martinková in Marešová 2007, s. 70-71). Jedná se však o obecná čísla, která neposkytují informace o zastoupení trestných činů u jednotlivých pohlaví daných věkových kategorií. Problém je navíc v tom, že policejní statistiky nezahrnují jedince, kteří tvořili zvlášť policií evidované objekty napadení-skupiny osob. Je proto obtížné uvedené údaje srovnávat s obdobně získanými údaji o obětech trestné činnosti z předcházejících let a usuzovat, pokud jde o věk napadených osob, na nějaké obecnější trendy vývoje. Na základě údajů obsažených v grafech lze ale konstatovat, že mezi věkově identifikovanými oběťmi kriminality byla u žen i u mužů v roce 2007 pravděpodobně trestnou činností nejčastěji postižena věková skupina obětí od 18 do 30 let (ženy 29,8 %, muži 35,1 %) a věková skupina od 40 do 60 let (ženy 28,0 %, muži 25,3 %).

Graf 1 – Věk policií evidovaných obětí kriminality – žen v ČR v roce 2007 (N = 21 284)

Graf 2 – Věk policií evidovaných obětí kriminality – mužů v ČR v roce 2007 (N = 24 202)

Viktimologické výzkumy se snaží postihnout skupiny obyvatel (resp. jejich obecné charakteristiky), které se stávají nejčastěji oběťmi trestných činů. Podle národní studie (obětí) kriminality provedené v roce 2008 ve Spojených státech „*zažívají násilnou kriminalitu muži, jedinci tmavé pleti a lidé ve věku 24 let a mladší častěji než ženy, bílí a lidé ve věku 25 a starší*“ (Rand, 2009, s. 4). Tyto údaje, stejně jako informace z českých výzkumů však nelze vztáhnout na všechny oběti, byť konkrétní kriminality. Obvykle zprůměrovaná data jednotlivých studií se totiž liší nejen od dat u toho kterého deliktu, ale často i v rámci konkrétních zemí. Výsledky těchto výzkumů tedy musí být posuzovány nejen s ohledem na jejich metodologii, ale i na specifika zkoumaných zemí, kriminality v ní apod.

V současné době se má za to, že obětí trestného činu se může stát prakticky kdokoli. Samozřejmě se vyskytují jedinci s vyšší pravděpodobností stát se obětí některého deliktu, ale u mnohých z nich lze definovat jasné rizikové faktory, které k jejich viktimizaci vedou (podrobněji v kapitole 4.2.2). L. Čírtková uvádí obecný odhad, že jde maximálně o 5 % obětí oznámených trestných činů (Čírtková, 2007).

3.2 Typologie obětí

Jak vyplývá z celé viktimologické problematiky, mezi oběťmi trestných činů existují mnohé rozdíly, které je obtížné jednoznačně zobecnit a stanovit tak prototyp oběti trestného činu. Každá oběť a každý trestný čin s sebou nese velké množství proměnných.

Přesto, ve snaze zpřehlednit velké množství informací, které jsou dnes o obětech k dispozici a utřídit získané empirické poznatky, rozdělují odborníci oběti do různých klasifikačních schémat. Někteří autoři dělí oběti podle věku, pohlaví, konkrétních vlastností, způsobu vyrovnávání se s traumatem, jiní je rozlišují dle vzájemné interakce mezi jimi a pachateli, především pak z hlediska míry jejich zavinění, nebo dělí oběti podle zažitého trestného činu.

Typologie obětí jsou však spíše podnětem k dalšímu rozpracování, k diskusím o úloze obětí při vzniku a průběhu trestného činu, než aby byly podle typologií oběti skutečně tříděny a statisticky podchyceny.

H. Hentig, jeden ze zakladatelů viktimologie, popsal v roce 1948 potenciální oběti jako jedince „*depresivní, sadistické, uzavřené, psychicky inhibované, znuděné, normální,*

lehkomyslné, dále osamělé, staré, mladé a osoby ženského pohlaví“ (podle Netík, Netíková, Hájek, 1997, s. 87). Rozčlenil oběti do tří následujících základních typů:

- 1) depresivní oběť - nejčastější oběť trestného činu, neboť bývá snadným cílem, je nic netušící a neopatrná;
- 2) chtivá oběť - nechá se snadněji napálit, protože její motivace pro snadný zisk snižuje její přirozenou tendenci k podezřavosti;
- 3) lehkomyslná oběť - částečně odolná vůči stresům, které se dějí v daném životním období, stejně jako mladiství nebo prostitutky (mimochodem ideální oběti sériových vrahů) (podle Knapen, Herbers, 2006, p. 22).

B. Mendelsohn přišel v roce 1956 s jiným dělení obětí, které vycházelo z podílu na vzniku trestného činu, resp. na jeho zavinění:

- 1) úplně nevinná oběť (např. cyklista sražený nepozorným řidičem);
- 2) oběť s malým podílem viny (např. osoba napadená v oblasti mající špatnou pověst);
- 3) oběť stejně vinná jako pachatel nebo totožná s pachatelem (např. sebevražda);
- 4) oběť více vinná než pachatel (např. osoba provokující pachatele);
- 5) oběť podstatně více vinná než pachatel (např. usmrcení pachatele v sebeobraně);
- 6) simulující oběť (př. křivé obvinění) (podle Sengstock, 1976).

Existují však i další třídění obětí trestných činů, které patří asi mezi nejznámější. Jednou z nich dělení obětí od viktimologa egyptského původu E. A. Fattaha, který rozlišil pět následujících kategorií:

- 1) nezúčastněné oběti
 - § nepřispívají svým chováním ke spáchání deliktu;
 - § mají k pachateli i k deliktu odmítavý postoj a projevují vůči nim až výrazný odpor;
- 2) latentní či predisponované oběti
 - § okolí o násilí, které se na nich páchá, zpravidla neví;
 - § patří mezi ně tzv. *chronické oběti*;
 - § mají zvýšený sklon k viktimizaci (vlivem určitých rysů osobnosti nebo zvláštní náchylností);
- 3) provokující oběti
 - § napomáhají vzniku deliktu svým chováním (samy stimulují pachatele, event. umožňují vznik vhodné situace);
- 4) zúčastněné oběti
 - § svým pozitivním postojem k porušení práva spolupůsobí při vzniku deliktu;

5) falešné oběti

§ nejsou skutečnými oběťmi, vyskytly se v nesprávný čas na nesprávném místě (podle Netík, Netíková, Hájek, 1997, s. 87-88).

V české kriminologii bývá často uváděno třídění navržené Polákem B. Holystem. Ten rozděloval oběti podle toho, zda si svou viktimizaci zaviniily (individuálně či příslušností k rizikové, z pohledu společnosti negativně hodnocené skupině), nebo nezaviniily (Musil, Válková in Novotný, Zapletal et al., 2004).

V současné době patří k jednomu z nepoužívanějších dělení typologie obětí podle zažitého trestného činu, které odpovídají kategoriím deliktů používaných v kriminologii. Takové typologie rozlišují např. oběti přímého fyzického násilí, oběti sexuálního násilí, oběti domácího násilí, oběti s majetkovou újmou způsobenou vloupáním do soukromí, oběti podvodů apod.

Další významná typologie L. Čírtkové dělí oběti podle reakce na trestný čin na:

- oběť s expresivní a kontrolovanou reakcí podle intenzity vnějšího chování,
- oběť pasivní, odevzdaná a oběť aktivní (Čírtková, 2004, s. 114).

Analogicky tomuto rozdělení udává pak stejná autorka i dělení obětí podle kriteria akceschopnosti (angl. agency) osoby, tj. podle víry ve vlastní schopnosti aktivně ovlivňovat některé události. Aktivní (silná) oběť má vysokou míru „agency“ na rozdíl od pasivní (slabé) oběti a nevyhraněná oběť, která pochybuje o své akceschopnosti, má neujasněnou „agency“ (Čírtková - Zpravodaj BKB, 2007).

Zcela samostatnou kapitolu by pak tvořily oběti, které byly ze začátku považovány za samotné agresory. Jde o jedince, kteří byli zpravidla nařčeni tzv. *pseudooběťmi* (dle Mendelsoona simulujícími oběťmi). Tito poškození unikají pozornosti odborníků, možná právě proto, že se jejich nevina zpravidla zjistí až v průběhu trestního řízení a teprve poté jim je přiznán status oběti. Křivé obvinění ze spáchání trestného činu a vše, co po takové události následuje, je však z hlediska traumatizace srovnatelné a v některých ohledech možná i horší než to, co zažívají některé jiné standardní oběti.

Zajímavým typem oběti je rovněž oběť stávající se samotným pachatelem. S takovými oběťmi je možnost se setkat především ve spojitosti s domácím násilím. T. E. Duncan a S. C. Duncan hovoří v této souvislosti o tzv. *interakčním chápání viktimizace*, tj. modelu tenze ve vztahu, který může vést až k vraždě (podle Heretik, 1999, s. 70). K. Henning, B. Renauer a R. Holdford provedli výzkum na 485 ženách vězněných za násilí v partnerském vztahu. Z výsledků jejich šetření vyplývá, že většina z těchto žen by mohlo být označeno za primární

oběti trestného činu. Fyzického útoku vůči partnerovi užily zpravidla jako obranu před jeho násilným chováním (Henning, Renauer, Holdford, 2006, s. 362).

Pro demonstraci těchto obětí lze uvést případ Kamily Velikovské, která o svém příběhu vydala z vazby knihu „Svobodná, i když za mřížemi: rodinné drama s tragickým koncem očima týrané ženy“. Tato žena byla více než dvacet let týrána svým manželem. Násilí muže nebyly ušetřeny ani jeho děti, nicméně jejich napadání nedosahovalo zdaleka takových výšin jako v případě matky. Ta učinila přítrž dlouhodobým a závažným útokům svého manžela až jeho vraždou, za kterou byla odsouzena na sedm let odnětí svobody.

Agresivní chování oběti tak může být vyústěním nejen vzájemného násilného chování mezi partnery, ale i obranou reakcí na agresivní chování jednoho z nich (zvláště pokud se tak děje dlouhodobě).

3.3 Mýty o obětech

O obětech trestných činů a zvláště potom o obětech konkrétních deliktů koluje mezi laickou veřejností mnoho představ. Hovoří se o mýtech laické viktimologie, resp. o předsudcích a přesvědčeních, které zhoršují již tak komplikované postavení obětí trestných činů ve společnosti.

Mýty způsobují špatné interpretování podstaty těchto deliktů a násilí obecně. Jejich existence vyplývá i z dlouholeté tabuizace problematiky obětí trestných činů, především pak obětí určitých skupin obyvatel, které představovaly společensky velmi citlivé téma.

Chybné postoje dle Š. Gjuričové, J. Kocourkové a J. Koutka na jednu stranu znemožňují vidět některé druhy násilí (např. násilí na ženách, za dveřmi domácností apod.) jako společenský problém a na stranu druhou ztěžují obětem řešení vlastní situace. Ty se tak při snaze o legální řešení problému setkávají s nedůvěrou ve své okolí, ale i v širší rodině (Gjuričová, Kocourková, Koutek, 2000).

Proč si tedy mýty vytváříme a co nám přinášejí, když jimi ve své podstatě pouze komplikujeme obětem jejich návrat do původního života?

Mýty a báje vytvářeli lidé od pradávna z potřeby porozumět jevům, které se odehrávaly v jejich blízkosti a s nimiž neměli předchozí osobní zkušenost. Jelikož člověk podvědomě pokládá všechno cizí, přesahující jeho vlastní empirii, za ohrožující, hledá vysvětlení a ptá se po příčinách událostí. Dostane-li se mu objasnění, sníží se jeho úzkost z ohrožení a opanuje jej pocit, že „konečně ví, o co jde“.

Vysvětlení tohoto jevu poskytuje i tzv. *teorie spravedlivého světa* od M. Lerner, která hovoří o potřebě každého člověka věřit, že žije ve spravedlivém světě, kde lidé dostanou to, co si zaslouží. Tento osobní kontrakt se světem má vliv na duševní zdraví člověka, jeho výkonovou motivaci, ale i zvládání zátěžových situací, kterými trestný čin je. Jde však o základní klam (fundamental delusion), protože tato víra je fakticky neopodstatněná. Lidé mají potřebu logičnosti a bezpečí, kterou jim tato víra pouze nabízí. Mají potřebu hledat pravidla a vysvětlovat si události v kauzálních souvislostech tak, aby je mohli ovlivňovat. Potřebují věřit v tyto principy, což jim zajišťuje stabilitu, kontinuitu a bezpečí správně fungujícího předvídatelného světa (podle Dalajka, 2008).

Míra víry ve spravedlivý svět každého člověka má takto vliv na hodnocení viny oběti (více v kapitole 4.3.3). Lidé totiž využívají pro udržení této představy mnohé iracionální strategie, které sice zachovávají jejich spravedlivý svět, ale dále poškozují oběti trestných činů. Mezi tyto strategie řadí M. Lerner odmítnutí či popření nespravedlnosti a reinterpretace, která může být trojího druhu: reinterpretace výsledku (např. oběť bude profitovat z útoku, stane se slavnou), příčin (oběť si sama může za to, co se jí stalo) a reinterpretace oběti (oběťmi se stávají konkrétní jedinci, tj. členové minorit, cizinci, handicapovaní) (podle Dalajka, 2008).

Lidé obvykle nepředpokládají, že by se jim mohlo něco nepříjemného stát a proto přemýšlí, čím se oběť odlišuje od „normálních“ jedinců, proč se jí přihodilo to, se jí přihodilo apod. Při hledání odpovědi na své otázky tak docházejí k absurditám, čerpají ze svých subjektivních životních zkušeností apod., což situaci oběti obvykle velmi zkresluje a ji samou staví do nepříznivého světla.

O obětech trestných činů díky těmto skutečnostem kolují nejrůznější mýty. L. Čírtková uvádí např. *mýtus o predestinované oběti* (tj. jedincích, kteří jsou svými charakteristikami předurčení, aby se stali oběťmi zločinu), či *mýtus o pomstychtivosti oběti* (tj. touze oběti pomstít se pachateli - přitom dominující reakcí oběti na zločin je spíše narušená potřeba bezpečí a s ní související strach z pachatele), se kterým souvisí *mýtus o neexistenci spravedlivého trestu pro pachatele* (tj. předpoklad, že oběť nemůže být se způsobem potrestání pachatele nikdy spokojena – přitom, jak bude ještě řešeno, oběť touží primárně po obnově původního stavu věci) (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007).

Jedním z dalších častých mýtů souvisejícím s mýtem o predestinované oběti je např. představa, že *oběti k násilnému chování pachatele provokují*. Tento postoj činí za násilí odpovědnou oběť a násilníka zbavuje jakékoli viny. Pokud pachatelé přiznají, že se uchýlili k násilí, většinou argumentují tím, že je oběť k takové reakci vyprovokovala, nebo že si oběť jednání zasloužila a považují jej za výchovný prostředek („aby si to napříště zapamatovala“).

V souvislosti s mýtem, že si *oběti násilí vymýšlejí, neboť tím chtějí něco získat (peníze, publicitu) nebo někoho poškodit* zmiňuje J. Sochůrek mylné představy postihující sexuální násilí, a to *mýtus tzv. socializovaného znásilnění*. Ten spočívá v tvrzení, že žena byla nejprve k sexuálnímu styku svolná a poté si to rozmyslela, nebo že partnera udává z pomsty za nevěru apod. (Sochůrek, 2003). Tomuto mýtu často nahrává fakt, že oběť takového znásilnění není zraněna a k sexu není nucena za použití hrubého násilí apod. Velmi často jde o důsledky různých večírků. Nicméně podobným způsobem může být zpochybňováno i znásilnění ženy vlastním manželem.

Na dehonestaci oběti se dle L. Čírtkové a J. Sochůrka podepisuje i *mýtus o slušné a neslušné ženě*, který tvrdí, že znásilnění nehrozí slušným ženám, které vedou řádný život (Čírtková, 2007, Sochůrek, 2003). Š. Rusnáková dodává, že zpochybňování statusu oběti může docházet i prostřednictvím mýtů, které hlásí, že např. *znásilnění se týká jen mladých a atraktivních žen* nebo že *obětí znásilnění jsou jen submisivní, drobné, křehké a slabé ženy* (Rusnáková, 2007). Oběťmi sexuálního násilí jsou sice nejčastěji mladé ženy, ale je to způsobeno spíše tím, že to jsou ženy v produktivním věku, které pobývají mimo domov, chodí se bavit. Co se týká druhého mýtu, tak pravděpodobnost ženy stát se obětí znásilnění nezáleží ani tolik na její osobnosti, jako spíše na rozhodnutí pachatele realizovat čin právě teď. Někdy právě ženy, které působí až extrémně dominantně, mohou případného pachatele zajímat. Pachatel může třeba cítit potřebu sebejistou ženu pokořit.

L. Čírtková uvádí i *mýtus o možnosti ubránit se* (tj. představě, že když oběť nechce, tak ke znásilnění nedojde, neboť k sexu jsou zapotřebí dva), přičemž v následující tabulce č. 1 dokládá kognitivní stereotypy a empirická fakta týkající se znásilnění (Čírtková, 2007, s. 43).

Tabulka č. 1 – Mýty a fakta o znásilnění

Kognitivní stereotypy	Empirická fakta
Znásilnění probíhá formou přepadení.	Většina znásilnění se odehrává v sociální blízkosti.
Znásilňovači jsou psychicky vyšinutí a nápadní.	Znásilňovači nemusejí být vůbec sociálně nápadní ani duševně choří.
Většina žen se v průběhu znásilnění masivně brání.	Většina žen se obvykle pokouší o verbální obranu. Strach o život je blokuje.
Znásilnění způsobuje hlavně těžkou újmu na tělesném zdraví.	Většina znásilnění končí spíše lehčími až středními tělesnými zraněními.
Ženy vnímají znásilnění jako agresivní, vynucený sexuální styk.	Ženy vnímají znásilnění jako existenciální ohrožení života.

I. Dufková a J. Zlámál zdůrazňují některé další zažité názory lidí k problematice obětí trestných činů, zvláště pak domácího násilí. Např. že si ženy *samy vybírají partnery, kteří je týrají, chtějí být týrané nebo násilí není tak závažné, jinak by jednání ohlásily a partnera už dávno opustily* apod. (Dufková, Zlámál, 2005).

Žádná žena si ale nepřeje být týrána, zneužívána, případně zavražděna. Na počátku vztahu se násilníci obvykle snaží partnerku ovládnout bez použití fyzické agrese a opírají se přitom o pozitivní chápání tradičních hodnot preferovaných patriarchální společností. Žena si agresorovu touhu po ovládnutí jejího života vykládá jako příkladné projevy lásky, postupně ztrácí schopnost náhledu nad situací a neuvědomuje si, kde je hranice zneužívání moci ve vztahu. Když se nakonec přece rozhodne násilnického partnera opustit, neví, vzhledem k dlouhé izolaci od okolí, včetně své původní rodiny a nejbližších přátel, na koho se obrátit o pomoc, nemá se s kým poradit, navíc riskuje, že bude obviněna z rozvracení rodiny (okolím i vlastním svědomím). Mnohdy také nemá finanční prostředky na pronájem jiného bytu, do azylového domu se nemusí dostat atd.

Agentura STEM provedla pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR výzkum na 1690 respondentech starších 15let, u kterých zjišťovala postoje k domácímu násilí, resp. k mýtu o typické oběti domácího násilí, který hovoří, že *oběť mi domácího násilí se obvykle stávají „puťky“ nebo „bačkory“, které si nechají vše líbit*. Výsledek ukázal, že více než dvě třetiny zkoumané populace soudí, že oběťmi domácího násilí se zpravidla stávají slabé a bojácné ženy. Je to dokonce o 7 % více osob, než tomu bylo v roce 2001 (STEM, 2006).

Existuje veliké množství nejrozumnějších mýtů o obětech trestných činů. Všechny však spojuje stejný cíl, což je pouze přesouvat vinu z pachatele nebo dokonce společnosti na oběť. Mýty jsou založeny na společenských předsudcích a zažitých morálních stereotypech a to často bez ohledu na objektivní skutečnosti a příčinný vztah k trestnému činu.

3.4 Status oběti a jeho význam

I když se jednotlivé primární oběti mohou mezi sebou výrazně lišit, jejich problémy bývají obvykle podobné. Často bojují nejen se sebou samými, ale také s přístupem okolí k nim. Z tohoto důvodu někteří poškození dávají přednost před vlastním označením „oběť“ termínu „*survivor*“, tj. ten, kdo přežil. Toto označení jim připadá pozitivnější a představující sílu, nikoli bezmoc.

Stejné stanovisko podpořila i mladá pákistánská žena Mukhtar Mai, která byla v roce 2002 na příkaz vesnických stařešinů skupinově znásilněna. Šlo o trest za provinění, kterého se údajně dopustil její bratr. Na základě místních zvyků se ale očekávalo, že po znásilnění žena spáchá sebevraždu. Mukhtar však pachatele zažalovala a žádala po nich odškodnění, které chtěla využít na vybudování školy pro dívky v její vesnici (podle Knapen, Herbers, 2006).

Oběti svými výpověďmi žádají o změnu pohledu na ně. Odmítají spojovat status oběti s utrpením a chtějí být vnímány jako osoby, které mají kontrolu nad svým životem. Z psychologického hlediska má tento přístup obrovský význam, neboť v sobě skrývá sílu a optimismus, který může pomoci osobě – poškozenému lépe se vyrovnat s trestným činem.

Status oběti trestného činu však nevytváří pouze terminologie, kterou v jejich souvislosti společnost užívá, ale i faktický přístup, který k nim zaujímá, resp. práva, která jim přiznává. Poškozeným v důsledku trestných činů nebyla odjakživa a s naprostou samozřejmostí přiznávána pozice oběti, zvláště pak u některých trestných činů jakými bylo např. partnerské násilí, či obecně rodinné násilí páchané muži, tj. manželi, otci atd. Toto násilí bylo vnímáno jako hluboce soukromá záležitost. Jednotliví členové společnosti o něm samozřejmě věděli, ale nepokládali tuto skutečnost za něco, co by mělo být veřejně řešeno. Problémy každé rodiny vždy patřily za zavřené dveře konkrétní domácnosti a nikdo si nedovolil osvojit právo do těchto záležitostí jakkoli zasahovat. Takové násilí patřilo dlouhou dobu k utajovaným tématům, na jehož složitosti se do značné míry podílel historický a patriarchální kontext. Ten vycházel ze svrchované pozice muže vůči ženám a otce vůči dětem. Trestání „neposlušných“ žen bylo po staletí tolerováno podobně, jako bylo a dosud do jisté míry stále je tolerováno tělesné trestání neposlušných dětí v rámci výchovy.

Například poslušnost ženy vůči muži byla formulována již biblí v Novém zákoně a patřila k historicky společenskému uspořádání. Cituji: „*Ženy, poddávejte se svým mužům jako pánu. Muž je hlavou své ženy, jako je Kristus hlavou církve. Ona je jeho tělem a on jejím ochráncem. Jako se tedy církev poddává Kristu, tak ať se i manželky vždy poddají svým mužům*“ (Nový zákon, Pavlův list Efezský, kapitola 5).

Ve středověku bylo postavení ženy vůči muži zaneseno v církevním a také občanském právu. Manžel přebíral sňatkem ženu z poručnictví otce, a to včetně práva působit na její další výchovu, k čemuž patřily i fyzické tresty. Z dobových záznamů je patrné, že ženy s metodami uplatňování práva svých mužů občas nesouhlasily a dovolávaly se spravedlnosti u soudu. Š. Gjuričová, J. Kocourková a J. Koutek zveřejnili následující případ¹, který vhodně ilustruje dřívější řešení partnerského konfliktu, resp. přístup muže ke své ženě: *Roku 1482 žalovala*

¹ podle Archivu metropolitní kapituly u sv. Víta (kodex VI/11)

Dorota z Miličina před soudem pražského administrátora svého muže kramáře Vacka pro ublížení na těle, způsobené ranou sekyry do hlavy a dožadovala se rozvodu. Její muž doznal, že ženu uhodil sekyrou do hlavy a také ji asi třikrát bil, přičemž jednou prý proto, že mu nadávala (Gjuričová, Kocourková, Koutek, 2000, s. 75).

To, co je společností považováno za trestné a co ne, a tím i uznání poškození u obětí těchto činů, však není otázkou jen dávné minulosti. Např. současná právní úprava České republiky vymezuje znásilnění nejen jako soulož, ale i jako jiný obdobný pohlavní styk a za jeho oběť považuje kohokoli, bez ohledu na pohlaví. Ještě před několika lety se však podle zákona jednalo o znásilnění pouze v případech soulože vykonané na ženě (srovnej trestní zákon platný v roce 2001 se zněním platným v současnosti).

Postupem času byl sice formální status oběti připisován i poškozeným, jež by se toho dříve sotva dočkali, avšak na druhou stranu, oběti svá práva a možnosti jejich uplatnění, vyplývající z těchto postavení, značně ztrácely. Tento vývoj měl faktický dopad na možnost obětí angažovat se ve vlastních případech, být o nich automaticky informováni, případně odškodněni za vzniklou újmu. Oběti se jakoby dostaly mimo pozornost trestního řízení, mimo pozornost odborníků, díky kterým by mohly snáze vystoupit z role obětí, očistit své jméno, bojovat za své zájmy, resp. zlepšit vlastní psychickou situaci.

3.4.1 Vývoj práv oběti

Původně měla oběť své přirozené postavení aktivního prvku při uplatňování spravedlnosti. Mohla „brát právo do vlastních rukou“ a svévolně hájit svou čest. Tato skutečnost mohla mít pro některé oběti velmi výrazný psychologický efekt, především na její vyrovnání se s tímto činem. Oběť měla privilegované postavení při hájení vlastních zájmů a její práva byla všeobecně akceptována. Mohla tedy alespoň v tomto ohledu cítit oporu ve svém okolí.

Konkrétně ještě ve starověku byla právě oběť tím, kdo stíhal, zatýkal, soudil a často i trestal zločince. Pachatel byl v takovém případě trestán stejným způsobem, jakým sám zasáhl postiženého, tedy dle zásady „oko za oko, zub za zub“. Podle zjištění J. Klímy se dokonce už ve 2. století před naším letopočtem uplatňovala možnost kompenzace, tj. odškodnění oběti majetkovou náhradou (Klíma, 1979).

V raně feudálním období stále přežíval jistý symbolismus. J. Kuchta a H. Válková et al. zmiňují, že stopy kolektivního výkonu smrti se objevují ještě ve 12. a 13. století (kamenování celou osadou dle Statut Konrádových). Dominující soukromá msta však byla

postupně omezována a nahrazována placením náhrady za způsobenou škodu nebo výkupem z krevní msty tzv. *wergeldem*¹ (Kuchta, Válková et al., 2005).

Postupem doby se pravomoce obětí, ve snaze o zachování obecního míru, začaly přesouvat na feudály a jimi pověřené vykonavatele moci. Tedy tam, kde se dříve prosazovala oběť či její blízcí v podobě soukromého stíhání a trestání, se následně uplatňoval stát.

L. Čírtková v této souvislosti uvádí samotného anglického krále Jindřicha II., který ve 12. století vyhlásil za zločiny jednání směřující v první řadě proti koruně, nikoli proti oběti. Situace se nezlepšovala ani v průběhu dalších století. Role oběti byla v trestním právu stále více tlumena. Zvýšená pozornost byla koncentrována na vztah mezi státem a pachatelem, především pak na práva obžalovaných. Ochrana obětí trestných činů zůstala opomíjena až do třicátých let 20. století, kdy se začaly objevovat první kritické názory na účet zajištění práv obětí trestných činů a jednání s nimi v době po spáchání tohoto činu (Čírtková, 2006).

Společnost však ještě po určitou dobu ovlivňovaly stigmatizující názory na oběť a zavádějící výzkumy, které často stavěly oběti trestných činů do špatného světla. Mluvílo se například o „slabém pachateli“ a „silné oběti“, tedy o skutečnosti, že agresivní přístup k oběti je často typický pro nejisté pachatele a dále o výrazném podílu oběti na vyprovokování trestného činu, který může nabývat až povahy fyzického útoku.

Pro ilustraci zmiňuje S. Stack první práci M. E. Wolfganga z roku 1958, ve které shrnul své výsledky výzkumu úmyslných usmrcení, provedeného na 588 případech, jež byly spáchány ve Philadelphii. Podle jeho závěrů až 26 % obětí užilo fyzické síly proti pozdějšímu pachateli jako první. M. E. Wolfgang v této souvislosti dokonce tvrdil, že „*oběť je osoba, která má sklon být zabita, tj. osoba, která je situacím provokujícím takový delikt ustavičně vystavována či je vyhledává, eventuálně vyvolává*“. Tento názor je samozřejmě pro dnešní dobu značně nepřijatelný. Musíme si ale uvědomit, že M. E. Wolfgang vycházel z povahy zkoumaných deliktů. V 65 % případů šlo o velice úzké vztahy mezi pachatelem a obětí (rodinný svazek, milenecký vztah, homosexuální partnerství či blízké přátelství). Vražedná agrese pak bývá většinou náhlá, brutální a zbraně jednoduché. Opakované studie z roku 1974, které probíhaly v Houstonu a Chicagu, Wolfgangova zjištění potvrdily a šly dokonce ještě dále. Považovaly oběť za někoho, kdo má v mnoha případech s pachatelem shodné rysy, čímž se tak prakticky scházejí při jejich vzájemné interakci dva potenciální pachatelé (Stack, 1997).

Zmíněné závěry nepochybně platí pro větší skupinu úmyslných usmrcení (čili vražd), kde oběť je partner pachatele v matrimoniálním (manžel, manželka) či obdobném vztahu. Nelze je však rozšiřovat na úmyslná usmrcení obecně či dokonce na jiné delikty násilné či

¹ tzv. wergeld – pokuta za usmrcení svobodného člověka

sexuální povahy. Takové paušalizace by mohly vést ke snahám ospravedlňovat pachatele a přesouvat vinu na oběť, což by bylo nepřijatelné a ubíralo by jí pouze na právech.

Někteří odborníci proto začali na sklonku 70. a počátkem 80. let bít na poplach a kritizovat nejen kriminologii, ale i trestní justici. Badatelé začali zaměřovat svůj zájem na problém postavení oběti v trestním systému a na její práva. Např. J. Schneider roku 1988 zdůrazňoval „*nevhodnost zaměření práva výlučně na pachatele a jeho neschopnost poskytnout oběti zadostiučinění či přiměřenou náhradu*“ (podle Netík, Netíková, Hájek, 1997, s. 87). V některých zemích začaly být téměř záhy přijímány zákony na ochranu obětí a jejich zájmů. V podmínkách České republiky se mnohé změny uskutečňovaly o něco později, přičemž na velkou část z nich se stále ještě čeká.

Pohled na oběť se tedy revolučně mění, přičemž se stále více upozorňuje na odlišnost obecného zájmu od zájmu poškozených obětí. Ty zpravidla netouží výhradně po kruté pomstě či potrestání pachatele jako spíše po obnovení kvality jejich života a uvedení jejich věcí do stavu před činem. Cituji z oznámení poškozeného na policii: „*Je mi jedno, jestli ho chytíte, potřebuju zpátky ten notebook, měl jsem tam strašně důležité pracovní věci. Kdyby na to v zaměstnání přišli, vyhodili by mě. Zkuste mi ho prosím najít, třeba se objeví v nějakém bazaru, ten pachatel mě nezajímá, stejně si na něm nic nevezmu, potřebuju ten notebook*“.

3.4.2 Oběť v právním řádu ČR

Přes mnohé nedostatky má v českém právním řádu oběť, resp. poškozený, určitá práva, která alespoň částečně zlepšují jeho pozici v trestním řízení, saturují jeho potřeby a mohou zabraňovat jeho dalšímu psychickému poškozování. Trestním řádem jsou poškozenému přiznávány zejména následující kompetence:

- činit návrhy na doplnění dokazování;
- nahlížet do spisu;
- nechat se zastupovat zmocněncem, který bude hájit jeho práva;
- požadovat informace o propuštění obviněného z výkonu trestu odnětí svobody či z vazby, anebo o jeho útěku odtud;
- účastnit se hlavního líčení před soudem;
- požadovat, aby byl do doby vynesení rozsudku zajištěn majetek obviněného ve výši způsobené škody za účelem její pozdější náhrady;
- požadovat, aby soud v rozsudku uložil obviněnému povinnost nahradit škodu;

- pronést před soudem závěrečnou řeč;
- na obdržení obžaloby, rozsudku soudu či jiné meritorní rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení;
- požadovat, aby mu odsouzený nahradil náklady vzniklé v souvislosti s trestním řízením a uplatněním jeho nároku na náhradu škody;
- žádat státního zástupce, aby byly odstraněny průtahy vzniklé během přípravného řízení (Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním - trestní řád, ve znění pozdějších předpisů, §§ 43, 44a, 47, 50, 130, 154, 157a, 159a, 216).

V posledních dvaceti letech došlo k posílení procesního postavení poškozeného, nicméně i navzdory tomu má v trestním řízení stále slabší pozici než obviněný, který disponuje výrazně více právy a možnostmi jejich uplatnění. Tento zjevný nepoměr je v odborných kruzích dobře znám a zejména v poslední době panuje snaha o nápravu. Do budoucna se počítá s přijetím zcela nového trestního řádu, který slibuje přidat poškozeným na jejich kompetencích, lépe tak facilitovat jejich potřeby a umožnit jim rychleji stabilizovat jejich psychický stav. Tento návrh zákona však zatím neprošel ani legislativním procesem a není tak zcela zřejmé, od kdy by měl platit.

Kromě trestního řádu existuje další právní předpis, který upravuje pomoc oběti trestného činu a o kterém jsem se zmínila již dříve v kapitole 2. Jedná se o zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, ve znění pozdějších předpisů. Tato norma však považuje v § 2 odst. 1 oběť za takovou fyzickou osobu, které vznikla v důsledku trestného činu škoda na zdraví¹. Té potom za jasně specifikovaných podmínek (např. škoda nebyla pachatelem uhrazena) náleží peněžitá pomoc k překlenutí zhoršené sociální situace způsobené trestným činem. Jiná oběť však na tuto náhradu nárok nemá, z čehož vyplývá, že škoda na „duši“ se v těchto případech nebere vůbec v potaz.

Lze uvést ještě jednu právní normu, která upravuje intervenci ve prospěch oběti trestného činu, v tomto případě však pouze specifického, a tím je domácí násilí. Jedná se o zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím. Tato právní norma zavedla mimo jiné institut vykázaní agresora ze společného obydlí a zřídila síť tzv. *intervenčních center*. Díky tomuto počínu oběti nejsou vystavovány traumatizujícímu jednání pachatele, mohou si v době jeho nepřítomnosti lépe připravit na odchod ze společné domácnosti a nastoupit psychologickou péči.

¹ „Za oběť se považuje i osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, byla-li rodičem, manželem nebo dítětem zemřelého a současně v době jeho smrti s ním žila v domácnosti, nebo osoba, které zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu“ (§ 2 odst. 2 zákon č. 209/1997 Sb.).

Samostatnou skupinu pomoci obětem tvoří zákony užívající termín „odškodnění“. Jedná se zejména o odškodnění obětí komunismu a bezpráví s ním spojených. V těchto případech je specifické, že k činům došlo mnohdy i před několika desítkami let a oběti se dočkaly odškodnění často až na sklonku svého života. Dalším specifikem může být i to, že ne zcela ve všech případech se jednalo o oběti trestných činů. Např. u znárodňování majetku tehdejších podnikatelů a šlechty nešlo o trestnou činnost, ale o „zákonný“ postup, byť újmu způsobující a později uznaný za chybný. Kromě státu se pak na pomoci obětem trestných činů podílejí především nestátní organizace, o kterých bude zmínka ještě později.

Victim impact statement

S cílem zvýšit možnosti oběti spolurozhodovat ve vlastním trestním řízení vznikají v nejrůznějších státech nové instituty, které tyto kompetence obětem poskytují. M. Hewstone a W. Stroebe uvádějí, že možnost vyslovit svůj názor, případně absence této možnosti, ohledně vnímání situace a její spravedlnosti podmiňuje, jak spravedlivě jedinci posuzují situaci, přičemž na tom, zda jsou výsledky dobré nebo špatné, spravedlivé nebo nespravedlivé, v tomto kontextu nezáleží (Hewstone, Stroebe, 2006).

Ve Spojených státech amerických vzniklo v této souvislosti tzv. *prohlášení o dopadu na oběť* (victim impact statement). Toto prohlášení vytváří oběť a adresuje jej soudci, aby na jeho základě uvážil potrestání pachatele. Oběť v něm popisuje dopad trestného činu na její život, tj. finanční, fyzické, či psychologické újmy, které ji v důsledku trestného činu byly způsobeny. V některých právních řádech také obsahuje prohlášení o pocitech oběti k pachateli a navrhouvanou dispozici s ním, tzv. *prohlášení názoru oběti* (victim statement of opinion). Obdoba victim impact statement existuje i ve Velké Británii, kde se nazývá „*victim personal statements*“ (Supporting the needs of the victim, 2008).

Možnost aktivní participace na trestním řízení má pozitivní vliv nejen na oběť, pocit důležitosti jejího názoru, ale i na její spokojenost s orgány činnými v trestním řízení. V konečném důsledku má tak význam pro vyrovnávání se oběti s primární viktimizací a zabráňování viktimizace sekundární.

Restorativní justice a retribuce

Odborníci z oblasti trestní politiky, praxe i akademických pracovišť se snaží zejména v současné době zapracovat do právních řádů zemí prvky tzv. *restorativní (obnovující) justice*. Jde o hnutí, které se výrazným způsobem zaměřuje na oběť a vyzdvihuje kompenzaci její škody, na místo trestání pachatelů zločinu. A. Cossins udává, že mezi obecně známé cíle

tohoto směru se řadí „*reintegrace pachatelů do společnosti, odčinění utrpení oběti a obnova vztahu mezi obětí a pachatelem*“ (Cossins, 2008, s. 360).

Restorativní justice vychází z přesvědčení, že trestní politika na celém světě již vyčerpala své možnosti, které nevedly ke snížení kriminality (ta se právě naopak zvyšuje, počet uvězněných přibývá, věznice jsou přeplněné). Kromě toho vychází i z viktimologických výzkumů, které zdůrazňují potřeby obětí dosáhnout morálního a materiálního zadostiučinění, na rozdíl od pomsty pachateli za utrpěné příkoří.

Východiskem těchto nových přístupů je „*přesvědčení o tom, že trestný čin je především konfliktem mezi konkrétními jedinci a nikoli mezi pachatelem a státem, a proto je třeba řešit je především na interpersonální, neformální mezilidské úrovni se snahou obnovit poškozené sociální vztahy*“ (Kuchta, Válková et al., 2005, s. 180). Pachatel je tedy veden k převzetí odpovědnosti za škodu a oběť k mnoha vstřícným aktivitám, které by vedly k objasnění příčin deliktu, sociální reintegraci pachatele a v konečném důsledku i k prevenci kriminality.

Z. Karabec uvádí, že mezi metody restorativní justice patří mediace (zprostředkování styku pachatele s obětí, při kterém diskutují o činu, jeho důsledcích a hledají způsoby jejich řešení), rodinná skupinová konference (projednávání trestního jednání za účasti rodiny pachatele a rodiny oběti) a společné rozhodování (podílení se, nejčastěji etnické komunity, na projednávání trestného činu, který spáchali její příslušníci nebo který se odehrál uvnitř této komunity) (in Zapletal et al., 2002). V podmínkách České republiky se ideje restorativní justice promítají např. v tzv. *odklonech trestního stíhání*¹ a ve větším využívání alternativních trestů, díky kterým mohou pachatelé lépe nahradit škody způsobené společnosti, resp. oběti.

Někteří odborníci, převážně právníci, se domnívají, že restorativní justice je vhodná pro vypořádávání se obětí se všemi typy deliktů a pro narovnání vztahu mezi pachatelem a obětí. Tato domněnka je však přinejmenším z psychologického hlediska spekulativní, zvláště pak u závažných trestných činů, kde by mohla vést jen k další viktimizaci. Navíc obnova, či uzdravení vztahu mezi pachatelem a obětí je těžko možná tam, kde byl tento „vztah“ založen pouze na vybrání si oběti pachatelem za cíl útoku. Např. K. Daly, S. Curtis-Fawley, B. Bouhours na základě vlastních zjištění udávají, že zde „*neexistuje dostatečný důkaz pro podporu názoru, že restorativní justice poskytuje obětem sexuálních útoků větší spravedlnost a zadostiučinění než soud*“ (Daly, Curtis-Fawley, Bouhours, 2003, s. 19).

Myšlenky restorativní justice jsou zcela určitě přínosné, zvláště u obětí méně závažných deliktů, pro které samo osobní setkání s pachatelem nepředstavuje takové trauma

¹ ve formě podmíněného zastavení trestního stíhání nebo narovnání

a dále pak u mladistvých pachatelů, které lze snáze vhodnými pedagogicko-psychologickými zásahy formovat. Mohou zmírnit napětí mezi obětí a pachatelem a u oběti vést k rychlejšímu vyrovnání se s poškozením, resp. odpuštěním. Nicméně bezbřehé prosazování těchto idejí na úkor skutečných potřeb obětí by mohlo zakládat pouze na jejich další viktimizaci.

Kromě restorativní justice, která patří do tzv. *restituční (kompenzační) teorie trestání*, může mít pro některé oběti, a to nemluvě o příbuzných těchto obětí nebo pozůstalých, obrovský význam i samotné potrestání pachatele. Ani zde však nejde o pomstu, jak je tomu v biblické koncepci „oko za oko“ a už vůbec ne o osobní pomstu, jak tomu bylo dříve. Obětem trestných činů by jistě mnoho lidí přálo, aby dosáhli satisfakce, ale v právním smyslu (na rozdíl od morálního přístupu) na ni nemají právo. Byť by si některé zvláště brutální trestné činy mohly zasloužit jistou pomstu nebo odvetu, jejich užití by oběti spíše zraňovalo. Pro většinu lidí dnes totiž tyto pojmy nabyly výrazu s citovým nábojem.

V případě potrestání pachatele se jedná o tzv. *retribuci*, odplatu, která představuje jinou náhradu nebo kompenzaci za způsobené zlo. Sjednává ji společnost a oběti tím dává jasně najevo, na čí straně stojí, co je a co není špatné a vyjadřuje jí tak jistý druh solidarity a podpory.

J. Collins, otec dívky, jež byla brutálně zavražděna sexuálním sadistou, který ještě několik let po tomto útoku nebyl odsouzen, poznamenává: *„Je to způsob, jakým dosahuje společnost rovnováhy. A to tím, že poskytne obětem a jejich rodinám pocit uspokojení za to, co jim bylo způsobeno, vrátí jim, co nejvíce to jde, jejich celistvost, nebo obnoví integritu – kvalitu nebo stav úplnosti – jak lidí, tak systému. Suzanne nám už nic vrátit nemůže. Ale i když tato retribuce nepřináší úplné řešení, dokáže nám, že společnost, porota, celý systém trestní spravedlnosti se o nás stará natolik, že vrahovi naší dcery se dostane odpovídajícímu potrestání. Dají nám tak vědomí, že se nám snaží poskytnout spravedlnost, jak nejlépe dovedou“* (podle Douglas, Olshaker, 1999, s. 434).

Kdyby Suzanne Collinsová útok přežila, mohla by se sama rozhodnout, zda pachateli odpustí, či nikoli. Jen ona by byla v tomto postavení. Společnost by měla pachatele co nejrychleji odsoudit k právoplatnému trestu, bez zbytečných průtahů. Tím je myšlena retribuce a restorativní justice na rozdíl od pomsty.

Oběti trestných činů se potřebují co nejdříve zbavit hrůzy a traumatu zločinu a pokračovat v životě. V systému spravedlnosti by neměly být pokládány za třetí osoby. Mají něco v sázce, tudíž by jim měla být věnována plná pozornost a mělo by být posilováno jejich postavení ve společnosti a zvláště pak v samotném trestním řízení, tj. měli mít možnost plně se na všem účastnit, spolurozhodovat.

4. Proces viktimizace

4.1 Vymezení procesu viktimizace

Proces viktimizace je velmi složitý, zvláště pak z psychologického hlediska, neboť do něj zasahuje velké množství faktorů, jež jsou vzájemně provázané. Začíná, ale zpravidla nekončí útokem agresora na oběť. Může mít i další pokračování, o kterém však řada lidí neuvažuje, či o něm vůbec neví. Oběti jsou poškozovány nejen samotnými útoky, ale i reakcemi okolí, netaktním způsobem vyšetřování atd. Psychika oběti si tak neodpočine ani po samotném útoku.

Rozlišují se dvě základní fáze viktimizace, a to primární a sekundární. Někteří autoři zavádějí ještě viktimizaci terciární. Jednotlivé fáze (především pak první dvě) s sebou nesou pro oběť specifická nebezpečí, která pro ni mohou mít různé důsledky. Již v kapitole 2.2 bylo nastíněno, z jakého dělení viktimizace se zde bude vycházet. Toto dělení je typické pro evropské pojetí viktimologie. Zároveň je na rozdíl od amerického dělení pojato spíše z hlediska psychologických aspektů.

Odborníci se snaží zkoumat pozadí procesu viktimizace, roli, kterou v něm oběť hraje a mapovat tak způsoby, jak mu předcházet. Zvláště pak poutají jejich pozornost opakované oběti trestných činů, tj. proces reviktimizace. V této kapitole se zaměřím na popsání míry, zdrojů a příčin viktimizace a rozkrytí zákulisí, které jeho existenci vůbec umožňuje. Výrazná pozornost přitom bude věnována samotné traumatizaci, která je nedílnou součástí procesu viktimizace.

4.2 Primární viktimizace

Primární viktimizace představuje bezprostřední poškození konkrétním deliktem, v jehož důsledku se člověk stává obětí trestného činu.

Pro sledování kvantitativních údajů o počtu obětí trestných činů se nejčastěji používá procentní vyjádření udávající počet obětí na sto obyvatel za zvolené, nejčastěji však jednoleté nebo pětileté, časové období. Tímto tzv. *indexem viktimizace* lze mapovat dynamiku tohoto jevu v historickém vývoji, ale i v mezinárodním srovnání.

Míra viktimizace

Nejaktuálnější mezinárodní data o výskytu obětí trestných činů přinesla ICVS z let 2003-2004, která mapovala viktimizaci u obyvatel 30 zemí a 33 měst. Podle této studie se 16 % zkoumané populace stalo během roku nejméně jednou obětí trestného činu, přičemž mezi 4 zeměmi s nejvyšším celkovým výskytem viktimizace se objevilo Irsko, Anglie, Wales, Nový Zéland a Island (van Dijk, van Kesteren, Smith, 2007). Studie však vychází jen z 10 trestných činů¹, nezkoumá reviktimizaci a hlavně, její součástí se nestala Česká republika.

Nejaktuálnější výzkum zabývající se mírou viktimizace u obyvatel České republiky provedla v roce 2006 M. Martinková. Na souboru 3082 respondentů starších 15 let sledovala míru viktimizace osob za uplynulých pět let (2002-2006) a za období 12 měsíců před dotazováním (listopad 2005 - listopad 2006). Pokud byl respondent ve sledovaných obdobích viktimizován trestnými činy vícekrát, vypovídal o posledním z nich. Studie se zaměřovala na viktimizaci obyvatelstva již zmiňovanými 12 delikty², přičemž dva z deliktů byly sledovány zpětně jen za jeden rok (úplatkářství, podvod na spotřebiteli). Při dotazování metodou „face to face“ byly zjištěny následující údaje:

- Téměř dvě třetiny respondentů (63,5 %, 1958 osob), potažmo obyvatel ČR, se staly za uplynulých pět let obětmi nejméně jednoho z 10 sledovaných deliktů. Podrobnější údaje udává tabulka č. 2.

Tabulka č. 2 – Počty obětí sledovaných deliktů mezi respondenty během roku 2002-2006

Delikty	Abs.	% obětí z 3082 respondentů nebo z majitelů/uživatelů dopravních prostředků, chat, chalup
Krádež auta	221	9,4
Krádež věci z auta	728	30,8
Krádež mopedu, skútru, motocyklu	55	12,0
Krádež jízdního kola	644	26,4
Vloupání do chaty/chalupy	279	40,4
Vloupání do obydlí	403	13,1
Loupežné přepadení	132	4,3
Krádež osobního majetku	1104	35,8
Sexuální delikty	142	4,6
Fyzické napadení/vyhrožování	423	13,7

Pozn.: Z 3082 respondentů bylo 2361 majitelů/uživatelů aut, 460 majitelů/uživatelů motocyklů, 2444 majitelů/uživatelů jízdních kol, 690 majitelů/uživatelů chat/chalup

¹ krádež auta, krádež věci z auta, vandalismus auta, krádež motocyklu, krádež kola, vloupání do obydlí, pokus o vloupání, loupežné přepadení, krádež osobní věci, sexuální delikty proti mužům a proti ženám

² jednalo se 1) o delikty, které se mohli stát jak respondentovi osobně, tak i někomu z jeho rodiny (krádež automobilu, krádež věci z auta, krádež motocyklu, skútru, mopedu, krádež jízdního kola, vloupání do obydlí, vloupání do chaty a chalupy, 2) o delikty, které se staly respondentovi osobně (loupežné přepadení, krádež osobní věci, fyzické napadení/vyhrožování fyzickým násilím, podvod na spotřebiteli, úplatkářství a sexuálně motivované delikty)

- Během sledovaného jednoho roku se stalo oběťmi podvodu na spotřebiteli 36,4 % z 3082 dotázaných osob (1123 jedinců) a s případy úplatkářství ze strany různých úředníků a zaměstnanců se setkala 9,1 % z dotázaných 3082 jedinců (281 osob) (Martinková, 2007).

Pro srovnání s jinými výzkumy míry viktimizace a jejich metodologií lze uvést např. studii, která probíhala od prosince 2003 do dubna 2004 formou telefonického (CATI) dotazování 6 423 osob nad 15 let. Výzkumem bylo zjištěno, že zkušenost s trestnými činy přímo či zprostředkovaně mělo 59 % osob (STEM/MARK, 2004). Podobně jako výsledky studie M. Martinkové.

Jako velmi zajímavé se však jeví sledování pouze osobních zkušeností lidí s trestnými činy (nikoli i zprostředkované, tj. poškození prostřednictvím viktimizace někoho z rodiny apod.). Při výzkumu agentury STEM/MARK (2004) udávalo výhradně osobní zkušenost s trestnou činností 33 % respondentů, tj. jedna třetina vzorku.

Přímé zkušenosti s trestnými činy, konkrétně se čtyřmi delikty¹, zjišťovala také M. Martinková. 43,5 % osob (1340 jedinců) potvrdily tuto zkušenost, přičemž 30,8 % (950 osob) bylo poškozeno jedním takovýmto deliktem – v těchto případech se jednalo z více jak tří čtvrtin (77,7 %, 738 osob) o oběti krádeže osobní věci (Martinková, 2007). Tento delikt je obecně nejčastější, neboť představuje nejjednodušší způsob obohacení se.

Primární rány

Z výše uvedených výzkumů vyplývá, že primární viktimizace se v České republice týká přibližně jedné třetiny až jedné poloviny obyvatelstva. Pro tyto oběti představuje primární viktimizace bezprostřední důsledek útoku jedince, tedy pachatelem způsobenou újmu. L. Čírtková uvádí, že poškození, kterými oběť trpí, mají charakter fyzických, finančních nebo emocionálních ran (Čírtková, 2004).

Fyzická újma, resp. její druh a stupeň, je závislý na míře násilného chování vůči oběti. Nejčastěji se jedná o lehčí tělesná zranění, ale vyskytují se i případy závažnějších ublížení na zdraví nebo dokonce usmrcení. Jistě ne každý bude snášet stejným způsobem fyzickou újmu na svém těle, tudíž bude záležet i na typu oběti, resp. pohlaví, osobnostních charakteristikách, prahu bolesti oběti apod.

¹ Jednalo se o loupež, fyzické napadení/vyhrožování fyzickým násilím, sexuálně motivovaný incident a krádež osobního majetku.

Do finanční újmy lze řadit odcizení, poškození či jiné způsobení škody na věcech oběti. Jednorázovým způsobením finanční škody (např. při krádeži) ještě nemusí pro oběť vše skončit. Vyskytují se často případy, kdy z odcizených věcí vyplývají mnohdy s velkým časovým odstupem další finanční následky v podobě zjištění, že si pachatel např. prostřednictvím odcizených dokladů sjednal v bance úvěr a oběti byl v důsledku jeho neplacení obstaven majetek apod. Zvláště takové následky mohou u oběti často přerůst až v emocionální újmu.

Závažnost emocionálních ran je dána silou osobnosti každé osoby. Její následky mohou být značně destruktivní a obtížně odstranitelné. Podle L. Čírtkové mohou sahat od plačtivosti, nespavosti, snížené schopnosti soustředit se až po závažnější psychické stavy, tj. úzkosti, fobie apod. (Čírtková, 2006).

Jednotlivé újmy mohou být nejen různě závažné, ale také vzájemně provázané. Nejproblematičtější se jeví poslední důsledek primární viktimizace, tj. emocionální poškození, neboť je záležitostí subjektivního prožívání oběti a je nejméně viditelným a uchopitelným jevem. Nemusí být způsobeno pouze chováním pachatele k oběti, či samotným překvapením ze situací vznikajících v průběhu deliktu. Emocionální újmu může způsobit i nepochopitelné nařčení člověka z činu, který nespáchal, či výsledek trestného činu, který proběhl bez osobního kontaktu s pachatelem. Poškozující vliv takovéto relativně banální zkušenosti s trestným činem dokazuje následující případ: *Při vloupání do bytu byly 60leté ženě odcizeny rodinné zlaté šperky. Poškozená utrpěla kromě materiální újmy, která ji až tolik netrápila, zejména újmu citovou, a to v důsledku toho, že mezi odcizenými šperky byla zlatá brož po její babičce. Poškozená ji dostala od své zesnulé maminky a plánovala, že ji jednou odkáže zase svým dětem. Zcizená brož u ženy odkryla dávné nedořešené problémy, které s vlastní matkou měla a které si s ní nestihla do její smrti vyříkat, navíc rozpoutala pocity viny za ukončení rodinné tradice, která byla po generace dodržována.*

Z případu jasně vyplývá, že hloubka emocionálních ran nekopíruje rozsah materiální újmy. Spíše než na velikosti materiální újmy záleží na jiných okolnostech činu, např. jakou psychologickou hodnotu měly agresorem odcizené předměty pro majitele. Podobně nepříjemný může být pro oběť samotný fakt, že někdo vnikl do její soukromé zóny a pohyboval se v prostorech, které považovala za místo svého absolutního bezpečí. Zvláště nepříjemné pocity pak může způsobovat skutečnost, kdy pachatel prohledává osobní věci oběti, zásuvky apod.

Tyto skutečnosti dokládá i výzkum R. Mawbyho, zaměřující se na oběť krádeže vloupáním do bytu či domu, který proběhl v Praze v roce 1996 a byl součástí mezinárodního šetření organizovaného ve vybraných městech Velké Británie, Maďarska, Polska a České republiky. Podle závěrů tohoto výzkumu měla pro 56 % obětí odcizená věc citovou hodnotu. 80 % respondentů udávalo, že se jich čin dotkl osobně, což popisovaly faktem, že pachatel vnikl do jejich soukromí. U většiny obětí se dostavily emoční reakce na čin (Mawby, 1996).

Analogicky k materiální újmě a její ne vždy přímé souvislosti s újmou emocionální tomu může být i u újmy fyzické. I lehké ublížení na zdraví může u člověka spustit závažné psychické problémy. Navíc citově mohou trádat i ti, jež nevykazují žádné viditelné známky tělesného poškození.

Zdá se, že emocionální zpracování činu hraje v případě primární viktimizace významnou roli. Újma, která obětí v důsledku trestného činu vznikne, je dle L. Čírtkové, R. Macháčkové, M. Vitoušové výsledkem:

- „*zneuctění*“ (svět se obětí protiví, pocítují ztrátu vnitřní duševní rovnováhy, nepřipadají si ve srovnání s ostatními v pořádku);
- „*ztráty pocitu důvěry*“ (svět a lidé v něm se jeví obětí jako nepředvídatelní, nesrozumitelní, se schopností bezdůvodně škodit);
- „*ztráty pocitu autonomie*“ (obětí se cítí slabé, bezmocné, neschopné kontrolovat svou životní situaci, rozpadá se jim náhled na sebe sama a na okolí) (Čírtková, Macháčková, Vitoušová, 2002, s. 184).

4.2.1 Okolnosti trestného činu prohlubující traumatizaci

Hloubku výše popsaných ztrát u poškozeného mohou výrazně ovlivnit nejrůznější faktory. Empirické výzkumy, ale i zkušenosti z péče o oběti naznačují, že klíčovou roli pro výsledný dopad trestného činu na oběť nehraje jen míra násilí pachatele (ta navíc nemusí být dáвана jen do souvislosti s fyzickou a materiální újmou, ale může být spatřována i v nepřímém násilí, např. při vloupání do bytu oběti.). L. Čírtková zmiňuje, že na výsledné zpracování události v mysli oběti má vliv i „*stupeň či míra ponížení či pošpinění oběti, hodnocení vlastního chování během činu a chování ostatních na místě incidentu*“ (Čírtková, 2007, s. 25-26).

Způsob, jakým se situace odehrála a k čemu v jejím průběhu došlo, má pro oběť podstatný význam, zvláště pokud při trestném činu došlo k osobnímu kontaktu oběti s pachatelem.

Ponižování či pošpinění oběti může mít větší negativní dopad než např. samotné zbití. V této souvislosti nemohu nevzpomenout na jednu situaci z mého vlastního školního prostředí, a to ještě coby studentky střední školy. *Romský spolužák navštěvující vedlejší třídu byl tehdy na cestě ze školy napaden skupinou starších mladíků, kteří ho nejprve slovně uráželi a nakonec i fyzicky atakovali. U mnohých obětí by již takové chování způsobilo řadu psychických následků. Pro tohoto chlapce však přerostla situace únosnou míru především v okamžiku, kdy jej mladíci vyváleli v psích exkrementech, které se na zemi vyskytovaly. Po určité době mi v osobním rozhovoru sdělil, že ze sebe cítil zápach výkalů ještě nějakou dobu po činu (byť byl samozřejmě dávno umytý). Musím podotknout, že tomuto spolužákovi musela být následně poskytnuta odborná psychologická péče. Oběť samozřejmě může být zneuctěna nejrozumnějšími způsoby. Užití moči a výkalů však značí veliký odpor a pohrdání pachatele vůči oběti a má na oběť dozajista jeden z nejvíce traumatizujících vlivů. Existují dokonce případy, kdy sám pachatel oběť zneuctil vlastní močí. Děje se tak výjimečně, zpravidla u rasově motivovaných činů nebo útoků vůči bezdomovcům. Například 22.7.2009 byl uveřejněný případ, ve kterém šestnáctiletí mladíci v Moravské Třebové nejprve bezdůvodně zbili bezdomovce a poté ho zasypávali pískem s tím, že ho pohrbí. Za několik dnů byl tento muž mladíky napaden opět, přičemž ho útočníci dokonce pomohli. Napadený muž sdělil, že si agresori vše nahrávali na mobilní telefon¹.*

Je nutné poukázat i na negativní **efekt zbraní**, jež může pachatel při činu užít. Pocit ohrožení života a bezmoc při vydání se útočnickovi napospas představují výrazný zásah do obětí vnímané představy o světě a do pociťované kontroly nad vlastním životem (blíže kapitola 5.2.1). Pokud pachatel použije k trestnému činu napodobeniny zbraní, může být i tato skutečnost obětí vnímána jako silně zatěžující. L. Čírtková upozorňuje, že zjištění oběti, že její vnímání situace během trestného činu bylo způsobeno klamem, může vést k problémům v jejím vyrovnávání se s traumatem. Emocionální zranění oběti v takovém případě obvykle obsahují sebeobviňování, stud, kolísání mezi rezignací a agresí apod. (Čírtková, 2007).

Důležitou roli v primární viktimizaci hraje i **způsob, jakým oběť reagovala na počínání pachatele**. Často se uvádí, že už v roce 1940 představil průkopník viktimologie H. von Hentig svou teorii tzv. *ukvapenosti oběti* (victim precipitation). Přidal se k němu i M. E. Wolfgang nebo B. Mendelsohn, přičemž zaměřovali svou pozornost na chování oběti při násilných trestných činech, jehož součástí může být i určitý druh provokace, kterou působí

¹ podrobněji <http://www.novinky.cz/krimi/174446-mladici-v-moravske-trebove-zbili-muze-pomocili-jej-a-zasypali-piskem.html>

oběť na pachatele (např. užití násilí vůči němu) a kterou spustí zvýšené násilné chování vůči vlastní osobě.

Oběť může v některých případech opravdu zareagovat jinak, než pachatel očekává. Může být příliš aktivní, čímž může pachatel získat dojem, že se snaží převzít režii a připravit ho o kontrolu nad situací, nebo ho může prostě jen odradit. Oběť se však také může pokoušet přivolat pomoc, zmáčknot tísňové volání na prodejně nebo v bance, dát se na útěk nebo dokonce reagovat agresivně, a to bez ohledu na eventuelní rizika. Pachatel se v takových situacích může cítit ohrožen, lekne se a může oběť vážně zranit nebo i zabít.

Oběť samozřejmě nemůže vždy vědět, jak by se měla kdy chovat, čím může pachatele znejistit či naštvat. Zvláště pokud se jedná o dětské oběti trestných činů.

Bývalý zvláštní agent FBI a bývalý ředitel jejího Útvaru pro podporu vyšetřování a jeden z hlavních zakladatelů behaviorální kriminalistické analýzy, J. Douglas, popisuje, že např. v představitosti pedofilních násilníků reaguje jejich oběť na sexuální návrhy tak jako dospělá svolná žena. Skutečnost však bývá jiná. Dítě se při jejich počínání vyděsí, nespolupracuje, bolestí se rozpláče a chce jít domů. Pachatel tak rychle ztrácí nad situací kontrolu (Douglas, Olshaker, 1999). Kromě toho, že může pociťovat vinu za to, co oběti způsobil, tak si zpravidla i uvědomí, že ho oběť může později identifikovat. Znásilnění tak může přejít ve snahu zbavit se samotné oběti.

Oběť však může reagovat racionálně, jako by byla na situaci připravena, nebo pasivně. P. A. Frazier, který prováděl srovnání mezi mužskými a ženskými oběťmi znásilnění, uvádí, že většina mužských obětí reagovala na napadení strnulým strachem, bezmocností nebo submisí. Tato skutečnost však mohla souviset i s počtem pachatelů, neboť ve stejném výzkumu bylo zjištěno, že mužské oběti znásilnění jsou častěji napadány více než jedním mužem (na rozdíl od znásilněných žen) (Frazier, 1993).

Pasivně reagující oběti, které nejsou schopny bránit se a jsou snadno ovladatelné, bývají dle L. Čírtkové více postiženy následky trestného činu. Často trpí strachem, poruchami pozornosti, nespavostí, nechťejí navštěvovat místa připomínající traumatickou událost apod. (Čírtková, 2006, 2007).

Významné kritérium pro celkový dopad primární viktimizace na oběť tvoří **chování dalších lidí na místě trestného činu** (jsou-li přítomni). Např. je-li člověk napadán za přítomnosti jiných lidí (cizích nebo dokonce známých, sousedů atd.), přičemž nikdo z nich neprojevuje sebemenší snahu o poskytnutí pomoci, zvyšuje se pravděpodobnost devastujícího dopadu této situace na oběť.

Zkoumání prosociálního chování odstartovaly v roce 1964 okolnosti vraždy Kitty Genovesové, která byla před svým domem v New Yorku za přihlížení nejméně 38 sousedů ubodána útočníkem k smrti, přičemž jí nikdo neposkytl pomoc a ani nezavolal policii. Mnoha výzkumy bylo zjištěno, že přítomnost jiných lidí snižuje pravděpodobnost poskytnutí pomoci jedincem (Latané, Darley, 1968; Latané, Nida, 1981 podle Slaměník, Janoušek, 2008). Tento jev byl nazván jako tzv. *efekt přihlížejících* (z angl. bystander effect). Absence pomoci v situacích, kdy je oběť pachatelem poškozována, u ní vyvolává ještě větší zoufalství, trauma a v případě opakovaného nedostatku pomoci (např. násilí v rodině) může vést i ke snížení sebevědomí oběti. Tyto skutečnosti se často promítají do jejího dalšího života (nemluvě o obranných mechanismech, které si u sebe oběť může rozvíjet – jedná se hlavně o identifikaci s agresorem).

V případě viktimizace se podle J. Sochůrka sleduje i *časové a vztahové hledisko*. Časové hledisko viktimizace je dáno dobou, po kterou tento proces trval, tj. je rozdíl, zda je útok na oběť krátký a náhlý, nebo má dlouhodobé trvání (sledování, vyhrožování apod.) a graduje. V případě vztahového hlediska bude zase rozdíl, zda je vztah mezi pachatelem a obětí objektivní (jejich setkání umožní např. cestování stejným hromadným dopravním prostředkem) nebo subjektivní, tj. citově podbarvený (partnerský vztah, přátelství apod.) (Sochůrek, 2003). Obě tyto skutečnosti mají z psychologického hlediska veliký význam, neboť mohou mít vliv na výslednou míru traumatizace oběti.

Vztah oběti k pachateli v některých případech ovlivňuje dobu primární viktimizace a tím i vážnost škod, jež oběť utrpí. Zvláště v situacích, kdy jsou osoby v dlouhodobějším vztahu s pachatelem (ať už jako rodinní příslušníci, či jinak blízké osoby nebo např. jako rukojmí) a pod jeho devastujícím vlivem se začínají samy výrazně měnit. Například dětské oběti zneužívání v rodině, oběti domácího násilí apod. mohou mít tendenci omlouvat pachatele za jeho jednání, či si neuvědomovat vážnost jeho chování. Psychická manipulace oběti tak vede nejen k oddálení okamžiku, kdy se případ dostane na veřejnost, ale i k hlubšímu narušování samotné identity oběti.

Vysvětlení lze hledat v teorii kognitivní disonance od L. Festingera. Vnitřní jednotu člověka souvisí se souzněním, konsonancí, informací v jeho kognitivní sféře (idejí, postojů, přesvědčení, mínění, pocitů atd.). Objeví-li se nesouznění, disonance, člověk má tendenci ji redukovat, tedy ustanovit konsonanci (Festinger, 1957 podle Nakonečný, 1999). Pachatel mající zájem na oběti ve vztahu s ním se prostřednictvím psychické manipulace snaží řídit její myšlení, chování a emoce. Podaří-li se mu změnit jedna složka, ostatní mají tendenci změnit se v souladu s ní. Podaří-li se mu změnit všechny tři (tedy nejen přizpůsobení v chování, ale

i rozumové zdůvodnění své pozice a oslabení nepříjemných pocitů, či dokonce jejich přeměna v libé), může dojít až ke změně identity člověka.

4.2.2 Viktimogenní faktory

V návaznosti na primární viktimizaci se pozornost odborníků zaměřuje na poznání proměnných, které se na vzniku trestného činu podílí. Mezi tyto faktory patří např. **viktimogenní situace**, tedy místa a časové okamžiky, se kterými je spojeno větší riziko ohrožení.

Za viktimogenní lokality jsou podle L. Čírtkové považovány oblasti s následujícími charakteristikami:

- leží v blízkosti velkých aglomerací s levnými byty, ve kterých žije velké množství svobodných, nezaměstnaných mužů nad 15 let;
- jsou spojeny hustou sítí dopravních prostředků;
- nejsou protkány sousedskými vztahy;
- jsou sociálně nepřehledné, tj. nelze rozpoznat místní od cizinců;
- jsou pravidelně opouštěny svými uživateli (obydli, správní a administrativní lokality (Čírtková, 2004).

Anonymita, nepřehlednost zdejšího prostředí (bludiště chodeb, podobné vzezření různých čtvrtí a z toho vyplývající jejich zaměnitelnost apod.) s mnoha zákoutími, nedokonale osvětlenými zónami lákají potencionální pachatele k vykonávání trestné činnosti.

U mnoha trestných činů mají rozbor viktimogenních situací zcela jistě význam, nicméně existují trestné činy, jako např. partnerské násilí, u kterých bychom z těchto empirických závěrů vycházet nemohli. Domácnost zde sice představuje specifickou oblast, ve které je násilí pácháno, nicméně to neznamena, že jde zákonitě o obecně pojímanou viktimogenní zónu, která, pokud se jí člověk nevyhýbá, zvyšuje jeho pravděpodobnost stát se obětí trestného činu domácího násilí. Stejně tak u časových okamžiků, jež mohou zvýšit riziko napadení. Pachatel si nevybírám vhodný moment, kdy zaútočí na svou oběť. Jeho jednání je často nepředvídatelné a tudíž se na něj oběť může jen obtížně připravit.

V rámci psychologického přístupu se běžně rozlišují tři následující skupiny viktimogenních faktorů: „*sociální (tj. profese, sociální vrstva, pozice v rodině, např. nejstarší a nejmladší dítě, styl rodinné výchovy, patologie v rodině); osobnostní (tj. konstelace osobnostních vlastností, která činí osobu náchylnou pro roli oběti); behaviorální (tj. rizikové*

chování, např. vyhledávání viktimogenních lokalit, provokující jednání“ (Čírtková, 2006, s. 203).

V této souvislosti se oběť trestného činu dává do časté spojitosti s pojmem **viktimnost**, který označuje „disponovanost“ jedince nebo skupiny osob stát se obětí trestného činu. Jinak řečeno, vyjadřuje „*stupeň pravděpodobného rizika, že se jednotlivec nebo určitá sociální skupina stane obětí trestného činu*“ (Kuchta, Válková et al., 2005, s. 158). Výzkumy potvrzují, že existuje statisticky významná souvislost mezi viktimností a určitými biosociálními a psychickými charakteristikami obětí. J. Walker, J. Archer, M. Davies udávají, že viktimizace souvisí s návyky a životním stylem lidí, neboť tyto ovlivňují např. výši jejich vystavování se potenciálním pachatelům a jejich náchylnost stát se potencionálním cílem (Walker, Archer, Davies, 2005).

Viktimogenní výzkumy upozorňují na velké množství proměnných, jež mají vliv na případnou viktimizaci člověka (některé byly popsány již v kapitole 3.1). T. D. Miethe a R. F. Meier shrnují ve své práci mnohé z viktimogenních faktorů. Poukazují např. na individuální charakteristiky člověka, jako je věk, pohlaví, rasa, noční pobyt venku, žití o samotě, nebezpečné aktivity a finanční příjem rodiny. Zdůrazňuje však význam i kontextuálních charakteristik, jako je přestěhování osoby, rušnost místa, ve kterém bydlí, dále etnická odlišnost, nízký socioekonomický status, pozdní noční hodina a průměrná hodnota cenností, které člověk při sobě nosí. Některá rizika viktimizace plynou podle výzkumu i z konkrétních trestných činů. Například pravděpodobnost stát se obětí loupeže nebo přepadení nesouvisí ani tak s příjmem rodiny, jako spíše má vztah k socioekonomickému statusu oblasti, ve které osoba bydlí. Příjem rodiny je tedy spojen s nižším rizikem stát se obětí těchto trestných činů, i když příjem ovlivňuje následný výběr místa bydliště. Např. pro krádeže, zvláště pak krádeže aut, mají význam obě z výše zmiňovaných proměnných oběti, tj. nejen příjem rodiny, ale i životní úroveň bydliště (Miethe, Meier, 1994).

Výčet sociálních skupin, jejichž příslušníci se častěji než ostatní občané stávají obětí mi kriminálního jednání v konkrétním období, obsahují též policejní statistiky, které sledují tzv. **objekty zájmu pachatele**. Např. O. Novotný, J. Zapletal et al., ale i J. Kuchta a H. Válková et al. v návaznosti na tato statistická zjištění obvykle udávají, že vyšší pravděpodobnost stát se obětí zločinu je např. u pracovníků následujících profesí: policistů, pracovníků bezpečnostních služeb, taxikářů, obsluhy benzinových čerpadel, pracovníků na přepážkách bank, pošt, obchodů. Dále jsou trestnou činností ohroženi především senioři, děti a mladí lidé, ženy, psychicky či fyzicky handicapované osoby, cizinci, přistěhovalci, členové menšin a lidé

na okraji společnosti, tj. prostitutky, alkoholici, narkomani, příslušníci podsvětí, bezdomovci apod. (Novotný, Zapletal et al., 2004; Kuchta, Válková et al., 2005).

Jedná se o skupiny osob „disponovaných“ svým povoláním, majetkovými poměry, věkem, psychickými vlastnostmi či sociálními charakteristikami stát se atraktivními pro pachatele majetkové, násilné, mravnostní či jiné kriminality.

Z psychických vlastností ovlivňujících viktimnost bývá zmiňována např. zvýšená agresivita člověka, ať již brachiální nebo slovní. Oběť může slovní provokací zavdat příčinu ke sporu, který může skončit až fyzickým napadením. Psychické vlastnosti jsou v tomto ohledu často spojovány s tzv. **rizikovým chováním**. Například lehkomyšlnost, dobrodružnost a nekritická důvěřivost jsou příznačné pro některé oběti znásilnění (např. při autostopu), podvodů, krádeží apod. *V této souvislosti se až nabízí zmínit absurdní případ absolventa vysoké školy, který díky svému zcela naivnímu přístupu naletěl podvodu ženě romského původu. Cituji policejní zdroj: „Cikánka na ulici oslovila kolemjdoucího muže s tím, zda chce vidět kouzlo. Muž souhlasil, načež cikánka ho požádala, aby jí dal do její dlaně bankovku co nejvyšší hodnoty. Muž vytáhl z peněženky bankovku v nominální hodnotě 2.000,- Kč a dal jí cikánce. Ta jí sevřela v dlaní a muži řekla, ať jí na její ruku třikrát foukne. Muž poslechl a třikrát foukl cikánce do ruky. Poté cikánka otevřela dlaň, přičemž bankovka se v ní již nenacházela. Případ pokračoval tím, že cikánka muži řekla, že pokud jí dá svoji platební kartu a prozradí jí i svůj PIN kód, rozmnoží mu zpětně onu začarovanou bankovku na jeho účtu a on tak vydělá nemalé peníze. Muž dal poté cikánce svoji platební kartu. Cikánka mu dále sdělila, že k tomuto kouzlu potřebuje bankomat a jelikož nikde poblíž žádný nebyl, absolvoval s ní muž asi pětiminutovou cestu k bankomatu. Zde ho cikánka požádala, ať se vzdálí za roh budovy, protože jí u kouzla nesmí vidět. Muž poslechl a odešel za roh blízké budovy, kde čekal asi 20 minut. Když se po této době nic nedělo, vrátil se k bankomatu, kde však již nebyla cikánka ani jeho platební karta. Muž pak na policii podal trestní oznámení pro podvod, z jeho účtu mu bylo vybráno dalších 22.500,- Kč.“*

Některé oběti se dokonce o svou viktimizaci zaslouží vlastním nezákonným jednáním nebo přímo trestnou činností. Mohou se tak stát obětí vydírání nebo „vyřizování si účtů“. K vyjádření takového podílu oběti na její viktimizaci se někdy užívá termín „vina oběti“ nebo „zavinění oběti“ (Novotný, Zapletal et al., 2004).

Mezi další viktimogenní faktory, které mohou mít vliv na pravděpodobnost člověka stát se obětí trestného činu, lze zmínit i **vztah oběti k pachateli**. Podle výzkumu J. Zapletala byl např. u trestného činu vraždy pachatel své oběti neznámý jen v jedné pětině případů (Novotný, Zapletal et al., 2004). Podobně udává J. Musil, že u loupeží se v 59 % případů oběť

s pachatelem znali (Musil, 1990). Národní výzkum (obětí) kriminality (National Crime Victimization Survey) udává, že v roce 2008 znalo ve Spojených státech amerických útočníka 5 z 10 mužských obětí a 7 z 10 ženských obětí násilné kriminality, přičemž konkrétně znásilněné ženě je znám útočník v 63 % případů a znásilněnému muži dokonce v 100 % všech případů (Rand, 2009). U sexuálních trestných činů je blízký vztah mezi obětí a pachatelem velmi častý. Podle H. Jansena (1991) obecně až v 70 % případů. Jiní autoři také vyvracejí představu, že sexuální násilí způsobují cizí osoby a udávají, že dokonce 82 % obětí sexuálního napadení zná svého útočníka (Basile et al., 2005). R. J. Gelles v této souvislosti dokonce podotýká: „*Lidé jsou v rodině nejbližšími osobami zabíjeni, tělesně napadáni, bití, mláceni a týráni v mnohem větší míře než kdekoli jinde, kýmoli jiným ve společnosti*“ (podle Hewstone, Stroebe, 2006, s. 375).

Budoucí chování blízké osoby sice nelze ve všech případech předvídat, ale u některých obětí, zvláště těch, které bývají opakovaně viktimizovány stejnými pachateli nebo různými pachateli v rámci obdobných deliktů (viz partnerské násilí, domácí násilí), má tendence vytvářet vztahy s takovými jedinci určité význam a bude do určité míry ovlivněna osobnostními a sociálními charakteristikami oběti.

Znalost oběti umožňuje pachateli zvolit si taktiku útoku na oběť nebo její majetek (např. zná zvyky oběti, ví, kam ukládá cenné věci, kdy není doma apod.). Oběť si také připouští pachatele více k tělu, umožní mu vstup do obydlí apod. Vlastní znalost oběti s pachatelem tak může vést k tomu, že pachatel přitvrdí své chování vůči oběti. Původně třeba nemusí mít v úmyslu fyzicky ublížit, ale ve strachu před prozrazením sahá k tzv. *zakrývací vraždě*.

Lze předpokládat, že charakteristiky oběti budou hrát výraznou roli nejen pro samotný výběr oběti pachatelem, ale i pro jeho chování k oběti v situaci prvního kontaktu. Někteří lidé mohou potencionální pachatele vybízet celým působením své osoby. Zvláště pokud ukazují svou slabost a zranitelnost nejen svým chováním (stydlivost, tichost, nadměrně ohleduplné chování), či slovním projevem („dám ti, co chceš, jen mě nebij“), ale i výrazem obličeje (ustrášenost, bázlivost, lítostivost) a celkovou řečí těla (třes, skloněná hlava a pokleslá ramena, celkové přikrčení). Někteří pachatelé trestných činů jsou schopni vycítit křehkost oběti stejně rychle jako vlci zavětřit kořist.

J. Douglas v této souvislosti zmiňuje preference pedofilních násilníků. Patřila by mezi ně nejen sexuální preference dítěte (tj. pohlaví) a jeho všeobecný fyzický vzhled. Mnohem důležitější budou behaviorální signály, které oběť vysílá. Tito pachatelé podle jeho zkušeností hledají dítě, které není hlučné nebo asertivní, ale takové, které se zdá bojácné a postrádá

pevnou sebedůvěru. Hledají někoho, kdo je na svůj věk naivní, uzavřený do sebe a přístupný lichotkám a kdo sní o uznání. Kromě toho samozřejmě také hledají někoho, v jehož blízkosti se nevyskytuje pečlivý rodič či jiný ochránce (Douglas, Olshaker, 1999).

Každý s sebou nese určitý stupeň viktimnosti, což znamená, že se každý může stát obětí trestného činu. Tato skutečnost se samozřejmě nevztahuje na všechny druhy kriminality (např. pohlavně zneužito může být v České republice jen dítě do 15 let věku), ale na kriminalitu obecně.

Jistě ne všechny faktory může člověk vědomě ovlivnit, či se vždy zařídit tak, aby snížil riziko případného poškození ze strany potencionálního pachatele. Nicméně znalostí těchto faktorů může vlastní viktimizaci alespoň do jisté míry redukovat.

4.3 Sekundární viktimizace

Sekundární viktimizaci definuje L. Montada (1994, s. 9) jako „*negativní společenské reakce v souvislosti s primární viktimizací, které jsou zažívány jako další porušování legitimních práv nebo nároků oběti*“. Podle L. Čírtkové (2004, s. 117) představuje „*újmu vznikající v důsledku reakcí formálních instancí sociální kontroly nebo neformálního sociálního okolí*“.

Oběť bývá druhotně poškozována prostřednictvím reakcí přátel, sousedů, rodičů, vlastních dětí, ale také v důsledku nevhodného zpracování případu médii, či traumatizujícího přístupu všech subjektů trestního řízení, tj. orgánů činných v trestním řízení (dále OČTŘ, sestávajícího se z policistů, státních zástupců, soudců), chováním obhájců, přístupem znalců, ale také výpověďmi svědků.

J. Musil a J. Válková uvádí za hlavní zdroj sekundární viktimizace nejen OČTŘ a sociální okolí, ale též samotného pachatele (in Novotný, Zapletal et al., 2004). Záleží na úhlu pohledu, neboť pachatel samozřejmě může viktimizovat oběť i po samotném trestném činu, zpravidla se tak však stává díky nedostatečnému zásahu jiných orgánů.

Sekundární rány

Je zřejmé, že nerespektováním psychického traumatu oběti se výše zmíněné subjekty dopouští vážné chyby, která může způsobit její další sekundární poškození. Ta mají charakter psychologického rázu, tudíž nejsou opět uchopitelná. Z hlediska jimi způsobeného zranění jsou však mnohem závažnější a také účinnější než rány primární.

L. Čírtková uvádí, že bolest oběti nejčastěji vyplývá z těchto tří pocitů - pocitu nespravedlnosti, nedůstojnosti a izolace (Čírtková, 2006).

Nejvýznamnější strůjce těchto emocí u obětí a chování, resp. postupy, které je způsobují, lze systematizovat následujícím způsobem (Tabulka č. 3).

Tabulka č. 3 – Sekundární rány způsobované oběti trestného činu

	Pocit nespravedlnosti	Pocit Nedůstojnosti	Pocit izolace
Orgány činné v trestním řízení	nedostatečné informování oběti, průtahy, shovívavé trestání či dokonce nepotrestání pachatele	opakované ponižující výpovědi oběti a jiné úkony, zpochybňování oběti, konfrontace s pachatelem	nedostatečná ochrana oběti, práva a možnosti jejich uplatnění, neinformovanost o průběhu řízení
Obhájce	zpochybňování viny pachatele, označování oběti za pachatele	vytahování „špinavého prádla“ u oběti, zpochybňování újmy oběti	předvolávání nových a nových „svědků“ vypovídajících ve prospěch pachatele
Svědék	křivé výpovědi o průběhu trestného činu	nucení oběti obhajovat správnost vlastního chování a dokazovat vlastní újmu	aktivní podporování výpovědi pachatele
Znalec	zkoumání „příčetnosti“ pachatele	zkoumání věrohodnosti oběti, závažnosti zranění, nevěnování dostatečného času a tím pozornosti oběti	poškozený i jeho okolí vnímají samotný fakt „zkoumání oběti“ jako zpochybňování její pozice
Média	zkreslování informací, přesouvání viny na oběť	zveřejňování citlivých faktů případu	senzacečnost, pronásledování oběti
Okolí oběti	vyčítavé chování, zpochybňování újmy oběti, její obviňování	snaha opětovně rozebírat průběh trestného činu a poskytování „rad“, litování, šíření „klepů“	formální chování, vyhýbání se kontaktům s obětí

Psychologickým základem sekundární viktimizace je zbytečná frustrace některých potřeb. Podle L. Čírtkové nebývá saturována potřeba přiměřené důvěry, potřeba získat informace a potřeba bezpečí. Příčiny takových důsledků rozděluje autorka na strukturální (vyplývající z formálních předpisů), sociálně psychologické (dané falešnými mýty o obětech trestných činů) a individuální (vycházející z postojů, kognitivních schémat osob přicházejících do kontaktu s poškozenými) (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007).

4.3.1 Rizika sekundární viktimizace daná subjekty trestního řízení

Některé z výše zmíněných subjektů trestního řízení (např. obhájci, svědci) leckdy jen dělají svou práci, nebo sledují vlastní sobecké zájmy, tudíž se při preventivních opatření nedá vždy počítat s jejich pomocí. Obhájci (ale i média) obvykle záměrně neseriózně poukazují na způsob života oběti, její společenské postavení, partnerské vztahy, provokativní chování – využívají přitom společenských předsudků vůči určitým povoláním, svobodným matkám, rozvedeným apod. Při projednávání případu u soudu mohou např. cíleně vyhledávat doklady o nemravném chování a životním stylu oběti, jejích psychiatrických léčeniích, osobních problémech apod.

Nicméně ostatní subjekty trestního řízení, zejména OČTŘ, by měly mít zájem na tom, aby stav oběti ještě dále nezhoršovaly a netraumatizovaly ji tak svým nevhodným přístupem.

Už M. Maguire upozorňoval na „*nutnost policistů, státních zástupců, soudců, probačních pracovníků apod. věnovat při jejich každodenním rozhodování pozornost zájmům obětí stejně, jako berou ohled na práva veřejnosti a pachatelů*“ (Maguire, 1991, s. 363).

V tomto ohledu se nejvíce apeluje na **vhodné jednání policistů**, neboť ti bývají první instancí, s níž se oběť po oznámení trestného činu dostává do kontaktu. Zdůrazňuje se především jejich citlivý a taktní přístup, srozumitelné vysvětlení průběhu vyšetřování, vhodná komunikace při jednotlivých úkonech trestního řízení (např. výslechu, rekognice, rekonstrukce, konfrontace atd.). Určitě by nemělo docházet ke zbytečným kontaktům oběti s pachatelem, byť neúmyslným, ponižujícím výslechům či další traumatizaci oběti v důsledku opakovaných výpovědí.

Při kontaktu s OČTŘ, resp. při rozpomínání si na nepříjemnou situaci, se lze asi těžko zcela vyhnout prožívání stresu. Nicméně U. Orth (2002) popisuje, že v jeho výzkumech nebyl stres daný systémem trestního soudnictví prokázán jako výrazný prediktor sekundární viktimizace. Na druhou stranu R. Campbell et. al. zdůrazňuje souvislost mezi posttraumatickou stresovou poruchou a právní sekundární viktimizací (např. policisté sdělili oběti, že případ není natolik vážný, aby se jím zabývali) (Campbell et al., 1999). Zdá se, že záleží na závažnosti trestného činu a zároveň přítomnosti nevhodných postupů některých orgánů. Podstata sekundární viktimizace totiž spočívá ve zbytečném poškozování oběti nevhodným jednáním s ní, nerespektováním její pozice nebo špatně organizovanými postupy.

Jedno z mnoha problematických míst oběti spočívá v tom, že vystupuje často v trestním řízení jako **svědek** a tím se stává pro OČTŘ nezastupitelným zdrojem informací. Kromě pachatele tak bývá jedinou osobou, která byla na místě činu a může tak pomoci

objasnit, jak k trestnému činu došlo, jak jednání pachatele probíhalo a co se dělo po trestném činu. Poškozený je tedy v danou chvíli na jednu stranu osobou, která má za sebou traumatizující událost a na niž by se měl brát ohled, přistupovat k ní co nejšetrněji. Na druhou stranu je ale oběť nositelem důkazů, které mohou mnohé věci objasnit. A. Sieverding upozorňuje, že „*oběť nesmí být vyslýchající osobou v žádném případě chápána jen jako nositel důkazů a zdroj dalších věcných důkazů, jak se nezřídka stává*“ (Sieverding, 2005, s. 80). Postavení, které by oběť měla mít, nesmí být poškozenému odpíráno z toho důvodu, že v trestním řízení vystupuje zároveň jako svědek (Betmann, 2004).

Zdá se, že psychologický stres během trestního řízení představuje rozhodující proměnnou celého procesu. M. P. Koss uvádí, že situace svědčení, konfrontace s pachatelem a přítomnost „obecenstva“ jsou často citované jako zvláště stresující (podle Orth, 2002).

Prostředí, ve kterém probíhá výslech oběti, může mít na její psychický stav také významný vliv. Nehostinné, spíše spoře vybavené a chladné kanceláře nepůsobí na trestným činem zraněného člověka příliš přívětivě. Zvláště u dětských obětí trestných činů může mít tato skutečnost fatální vliv nejen na jejich vytežitelnost, ale i duševní stav, proto je snaha tyto místnosti vhodně upravovat (viz Program Ministerstva vnitra „*Zřizování speciálních výslechových místností pro dětské oběti a svědky Policií ČR*“). Analogické výslechové místnosti pro dospělé mají například ve Švýcarsku (Christen-Arnold, Steiner, 2005).

Ve stejném duchu, tj. zlepšování prostředí u policie, probíhá již od roku 2007 projekt Policie České republiky „*P1000*“. Ten si klade za cíl zrekonstruovat stávající policejní služebny a poskytnout tak důstojné podmínky k práci nejen policistům, ale především zvelebit a zpříjemnit prostředí, do kterého se s důvěrou v pomoc dostávají poškození. Do konce roku 2008 bylo tímto způsobem modernizováno již 171 policejních služeben.

V souvislosti s OČTŘ nelze opomenout nedostatečné poskytování informací oběti, které ji může postavit do krajně nepříjemných situací, např. opětovnému a hlavně nenadálému kontaktu s pachatelem. Když je totiž pachatel propuštěn z výkonu trestu nebo z něho uprchne, není poškozený o této skutečnosti automaticky informován, vyjma případů, kdy o to sám v dostatečném předstihu výslovně požádá. Ve většině případů si však oběti nejsou vědomy těchto svých práv, ať už z neznalosti zákona nebo z jeho nesprávné interpretace, a proto o takovou informaci nepožádají.

Pokud už jsou informace poškozeným poskytovány, je nutné je i vícekrát opakovat a přesvědčit se, že si jsou oběti sdělovaných skutečností vědomi. Podle výzkumu J. B. Rubacka, A. C. Caresové a S. N. Hoskinové si oběti stěžují na poskytování informací o průběhu trestního řízení. Autoři však zároveň zjistili, že si poškození pravděpodobně

nepamatují, co jim bylo řečeno. Tři čtvrtiny z 238 respondentů nevědělo, že byla v jejich případech nařízena restituce (Ruback, Cares, Hoskins, 2008). Tato zjištění jsou konzistentní s dřívějšími studiemi. Např. E. Erez a P. Tontodonato uvádějí, že 20 % obětí, které oznamovaly, že nevyplnily tzv. *victim impact statement*, tak přitom učinily (Erez, Tontodonato, 1990).

Vliv na sekundární viktimizaci oběti může mít i samotná *délka trestního řízení*. Pokud šetření ze strany OČTŘ trvá neúměrně dlouho, může to oběť rovněž negativně poškozovat, neboť se stále nedostavuje onen prvek potrestání pachatele (tj. určité „zadostiučinění“). K tomuto je však nutné podotknout, že zdaleka ne vždy dochází k takovým průtahům vinou OČTŘ. Často totiž nastávají situace, v důsledku kterých nelze případ uzavřít a pachatele potrestat (např. pachatel uprchl a je po něm vyhlášeno pátrání, čeká se na výsledek složitého znaleckého zkoumání, nedostižní jsou svědci apod.). V tomto ohledu je o to víc nutné s obětí komunikovat a pokusit se jí tyto důvody vysvětlit.

Samostatné téma představuje *posuzování věrohodnosti oběti*, které více či méně laicky provádějí i sami policisté a mohou pochybováním o pravdivosti výpovědi oběti výrazně škodit. Je pochopitelné, že policisté musí nejen vyšetřit pachatele, ale především zjistit, zda se trestný čin vůbec stal (vzhledem k oznamování fiktivních událostí apod.). Pokud však vezmeme v potaz, že poškozený nelže, mohou nevhodně kladené otázky oběti spíše ublížit. Podobně upozorňuje E. Koubková (1995) na zbytečné upozorňování na trestní následky křivé výpovědi, jež některé osoby mohou nést zvláště těžce (např. oběti znásilnění).

Pokud bychom odhlédli od často zbytečné sekundární viktimizace z řad OČTŘ, musíme zmínit i posuzování věrohodnosti prostřednictvím znalců a jejich vliv na oběti. Poškozený se obvykle špatně vyrovnává s faktem, že se musí podrobit znaleckému zkoumání, i když sám nic nespáchal. Zvláště u obětí některých konkrétních trestných činů představuje tato procedura velmi traumatizující zkušenost. L. Čírtková zmiňuje dílčí sondu Bílého kruhu bezpečí analyzující data 53 obětí znásilnění, které v období leden 2001 až červenec 2002 vyhledaly poradnu kvůli pociťované sekundární viktimizaci. Je zajímavé, že 70 % z těchto obětí uvádí znalce za zdroje sekundární viktimizace, přičemž si u nich stěžují především na „*neposkytování dostatek vysvětlujících informací o proceduře, malý respekt k jejich důstojnosti, nedostatek času (v jednom případě měla oběť psychologické testy vyplnit doma a zaslat je znalci poštou), malý zájem o jejich pocity a rozsah emocionální újmy, používání lékařské dokumentace, či jiných údajů (o nich a jejich rodině) bez svolení, neinformování o možné psychologické pomoci a terapii*“ (in Čírtková, Vitoušová et al. 2007, s. 21-22).

4.3.2 Sekundární viktimizace prostřednictvím médií

Média, stejně jako obhájci nebo svědci, přistupují k trestným činům a jeho obětem z hlediska vlastních zájmů, dalo by se říci až obchodně. Málokdy lze od nich čekat, že budou pravdivě a hlavně citlivě referovat o podrobnostech deliktů, když se snaží zvýšit vlastní zisky z prodeje.

Nicméně Š. Vymětal uvádí, že podle etických pravidel pro mediální prezentaci obětí kriminality a doporučení Komise OSN pro prevenci kriminality a trestní soudnictví by měli novináři respektovat soukromí oběti a jejich blízkých, tj. neuvádět o nich podrobnosti bez jejich souhlasu, zvláště pokud se jedná zároveň o svědky trestného činu, oběti sexuálního útoku apod., ochraňovat dobré jméno oběti, uvádět informace o trestném činu vyváženým způsobem bez dramatizace atd. Měli by se spíše aktivně snažit pomoci obětem zveřejňováním posilujících informací, preventivních informací, vyjádřením solidarity a lidské účasti (Vymětal, 2008).

V této souvislosti se přímo nabízí příklad televize Nova, která informuje o neštěstí druhých a bolestných okamžicích obětí způsobem, že je podbarvuje dramatickou hudbou s ukázkami emotivních autentických záběrů apod. *Stejným způsobem vysílala TV Nova o případu zastřeleného policisty z Prahy ze dne 16.9.2009. Jeho smrt líčila s využitím pamětních fotografií z jeho života a srdcervoucím popisováním jeho sportovních úspěchů a charakterových vlastností. To vše za doprovodu tklivé melodie se střídavými záběry z místa činu a reakcemi jeho plačících příbuzných.*

Nejasné, dvojsmyslné či jiným způsobem dramaticky vyhlížející palcové titulky novin, časopisů apod. vrhají oběť do její samoty, neboť tato nechce skutečnosti případu každému dementovat. Prohlubují se v ní pocity nespravedlnosti. Pokud nevhodným informováním o průběhu trestného činu a dalších souvislostech trpí dokonce i jí okolí (např. dětem oběti se spolužáci posmívají), zpravidla se oběť začne za vše obviňovat, případně litovat, že kdy případ ohlásila.

Kdyby byly mnohé etické postupy médii dodržovány, nemohlo by dojít ani k následujícímu případu. Cituji výpověď oběti znásilnění uveřejněnou Š. Vymětalem, mimo jiné v jednom ze Zpravodajů BKB (2008, roč. 17, č. 3, s. 37), ze které vyplývají rizika sekundární viktimizace nejen z chování sdělovacích prostředků, ale částečně z i aplikace některých procesních předpisů: *„Nebyla jsem v jedné místnosti v době, kdy obžalovaný vypovídal. Jako svědkyně, i když v daném procesu zároveň poškozená, jsem na to neměla právo. Abych nebyla ovlivněna jeho výsledkem. Druhý den si v novinách všichni přečetli, co*

o mně vypovídal. Redaktor citoval člověka, který mě znásilnil, se slovy, jak obžalovaný u soudu uvedl: „Šla se mnou ven a přitom od začátku musela vědět, o co jde...nebránila se...“. Z mé výpovědi a z výpovědi soudních znalců už nikdo nic necitoval. Opak byl pravdou, ale to už lidem nevysvětlím, asi se budu muset odstěhovat. Lituji, že jsem to oznámila, přitom celé vyšetřování bylo férové, ale ten novinář na závěr mi ublížil nejvíc...“ (Vymětal, 2008, s. 28).

4.3.3 Sekundární viktimizace plynoucí z reakcí okolí

Nejen nevhodné reakce širokého okolí, ale zvláště necitlivý přístup blízkých osob a rodiny jen přidávají sůl do ran obětí. Nedůvěřivé otázky, obviňující pohledy apod. poškozují již tak oslabené oběti trestných činů. Především tendence okolí vyhýbat se kontaktům s postiženými prohlubují výše zmíněné pocity nedůstojnosti.

Toto stereotypní chování lidí, jejich skryté přesvědčení, že oběť nese nějakým způsobem vinu na tom, co se jí přihodilo, má svoji psychologickou funkci. Jde o obranný mechanismus, či snad pokrytectví, utěšující svědomí těch, jež by mohli být snad i nepřímo odpovědní za to, co se oběti přihodilo. Tento ještě stále živý mýtus umožňuje do určité míry přesun odpovědnosti za delikt pachatele na oběť a může tak zakládat negativní reakci sociální skupiny vůči jeho viktimizovanému členovi.

Jak již bylo zmíněno v kapitole 3.3, přesouvání viny za delikt na oběť vysvětluje i Lernerova teorie spravedlivého světa, která je založena na potřebě člověka žít ve spravedlivém světě a snaze za každou cenu si tuto představu udržet. Činí tak prostřednictvím již zmíněných iracionálních strategií, které sice zachovávají jeho spravedlivý svět, nicméně dále poškozují oběti trestných činů, neboť je viní, zjednodušují jejich pozici, utrpení apod.

I. Correia a J. Vala potvrzují tuto teorii a prostřednictvím svého výzkumu dokládají, že *„jedinci s vysokým přesvědčením o spravedlnosti světa při souzení oběti dbají více na fakta než na okolnosti, které způsobily viktimizaci nebo dokonce na charakteristiky viktimizace. Zatímco lidé s nízkou vírou ve spravedlnost světa posuzují oběť více objektivně“* (Correia, Vala, 2003, s. 396).

Odlišný mechanismus zmiňuje W. Hinrichs, když upozorňuje na *„bezděčné distancování se okolí od oběti z obav z vlastní stigmatizace“* (podle Netík, Netíková, Hájek, 1997, s. 85).

Mezi další nevhodné reakce okolí na oběť trestného činu představuje tzv. *fascinace*. Projevuje se především v přímém kontaktu s obětí, ale bývá zřetelná i v rámci mediální

prezentace trestného činu, především pak při dohadech a smyšlených konstrukcích průběhu deliktu. Jádrem fascinace je okouzlení zločinem, které se např. při rozhovoru s obětí manifestuje v zájmu o detaily průběhu napadení apod. L. Čírtková upozorňuje, že fascinace se promítá také do dalšího známého jevu, kterým je tzv. *katastrofická turistika*. „*Katastrofy přitahují, navozují stavy vzrušení, jsou psychickým tonikem*“ (in Čírtková, Vitoušová et al. 2007, s. 46). U obětí trestných činů však chování zvědavců způsobuje jen prohlubování zahanbení, pocitů nečistoty.

Právě z těchto reakcí vyplývá výsledná izolace a osamění obětí trestných činů. Poškození bývají zvýšeně vnímaví ke svému okolí a brzy vycítí změny dosavadních vztahů. Správně registrují vyhýbavý postoj lidí, ubývání kontaktů a nepřírozenost v chování okolí. Řčení „v nouzi poznáš přítele“ zde platí dvojnásob.

Nebezpečí této situace spočívá ve vlastním utvrzení oběti o své změně. Stav, kdy se poškozený cítí bytostně jiný a má dojem, že ho kritická událost nenávratně změnila, jen prohlubuje jeho již stávající úzkost a pocity deprese. L. Čírtková zmiňuje, že se v této souvislosti hovoří o tzv. *negativní exkluzivitě*, tedy pocitu oběti, „že ji trestný čin mentálně zcela přestavěl a že jí nikdo nemůže porozumět“ (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007, s. 46). Nevhodné reakce okolí mohou samozřejmě tyto subjektivní pochody stigmatizace pouze prohlubovat.

Vstřícné a chápavé reakce okolí nejsou bohužel samozřejmostí. Podle statistik Bílého kruhu bezpečí za rok 2008 si dokonce 627 klientů z 1135 stěžuje na mezilidské, resp. rodinné vztahy (BKB, 2008). Více než polovina těchto klientů tedy nepociťuje po zažití trestného činu plnohodnotnou oporu ve svém okolí.

Naprosto specifickou skupinu obětí, která se musí vyrovnávat s poněkud jinou formou sekundárního poškození, představují jedinci, kteří byli křivě obviněni ze spáchání nějakého trestného činu. L. Čírtková uvádí, že se mluví o tzv. *syndromu falešné viktimizace*, jevu, kdy se údajná oběť prezentuje v kontaktu s OČTŘ a jinými institucemi jako oběť, ačkoli pachatel ani trestný čin neexistují (Čírtková, 2006). Křivé obvinění představuje výjimečnou skutečnost, která je u předstírající oběti často voláním o pomoc, nicméně u „pravé“ oběti vede k tomu, že než se celá situace vysvětlí, je tato omezována nejen na svých právech, ale je jí často ničen i osobní a profesní život. Zvláště u povolání, které jsou určitým způsobem spjaty s naplňováním veřejného zájmu a tím nemalými pravomocemi, kde musí být kladen důraz na bezúhonnost, např. u samotných policistů, bývá tato situace nekompromisně řešena. Bývá vůči nim uplatňována spíše tzv. *presumpce viny*, tj. policie se od nich distancuje a jsou často ihned postaveni mimo službu, aniž by byl případ dosud uzavřen.

Mnohé z výše zmíněných způsobů sekundární viktimizace by bylo možné po dostatečném náhledu měnit. Šlo by o úpravu zákonů, někdy až příliš rigidních postupů či konkrétních způsobů jednání jednotlivých lidí. Některé chování má však hlubší psychologickou podstatu (viz mýty o obětech trestných činů).

4.4 Terciární viktimizace

Podle toho, jakým způsobem se člověk vyrovnává s prožitou kritickou událostí, se zavádí ještě třetí fáze, a to terciární viktimizace.

Ta představuje situaci, kdy se jedinec není schopen přiměřeně vyrovnat s traumatickou zkušeností, přestože z objektivního hlediska došlo k nápravě, či odškodnění. J. Sochůrek uvádí, že terciární viktimizace je tedy chápána jako „*trvalá změna psychiky, životní linie nebo životního programu poté, co se člověk stal obětí trestného činu nebo jiné nepříznivé události*“ (Sochůrek, 2003, s. 28).

Vznik terciární viktimizace u oběti nemusí být ovlivněn objektivní závažností trestného činu a viditelným poškozením oběti. Tuto skutečnost demonstruje následující případ: *Při loupežném přepadení pošty donutil pachatel pod hrozbou namířené pistole zaměstnankyni za přepážkou vydat finanční hotovost. Po obdržení určitého peněžního obnosu z místa činu utekl, přičemž ke zranění zúčastněných osob nedošlo. Na přepadenou ženu však měla událost takový dopad, že tato podala výpověď ze zaměstnání a už nikdy na poště nedokázala pracovat. Pokud nemusela, poště se raději vyhýbala, veškeré korespondenční transakce zajišťoval její muž. V současné době je žena již několik let bez zaměstnání. Změnu své životní situace si uvědomuje, přičemž v rozhovoru ji ohodnotila slovy: „Už to prostě nejsem já.“*

Podle L. Čírtkové se oběť terciární viktimizace duševně zcela mění, přičemž není schopna opětovného návratu do společnosti a pokračování ve své dosavadní životní cestě. Je velmi pravděpodobné, že pravý původ terciární viktimizace se nachází v osobnostních zvláštностech takového člověka (Čírtková, 2006).

Jen pro doplnění složitosti celé problematiky uvádím, že ani samotné pojetí terciární viktimizace není jednotné. Například G. Dobrotka definuje terciární viktimizaci jako „*proces, ve kterém jsou poškozovány původně nezúčastněné osoby, jakými jsou pozůstalí apod.*“ (podle Heretik, 1999, s. 69).

4.5 Problematika reviktimizace

Pojem reviktimizace označuje situaci, kdy „*se určitý jedinec stane během poměrně krátkého období znovu obětí trestného činu*“ (Čírtková, 2006, s. 212). V souvislosti s touto skutečností se poté hovoří o mnohočetné nebo též mnohonásobné oběti. Ta v sobě přitom může skrývat i osobu, která se i přes svůj bezpečný způsob života stane během krátké doby opakovaně obětí násilného trestného činu. Zvláště takové oběti poutají pozornost odborníků.

Někteří autoři považují za mnohonásobnou oběť takového jedince, který je během pětiletého intervalu alespoň dvakrát viktimizován, jiní autoři zase takového člověka, který je během 12 měsíců viktimizován podobným deliktem alespoň třikrát (Netík, Netíková, Hájek, 1997). R. F. Sparks řadí do kategorie mnohonásobných obětí všechny ty, kdož jsou tak často viktimizováni, že již nemohou jednotlivé události prožívat odděleně a zažívají tak stav chronické viktimizace (Sparks, 1981).

Na oběti páchaný trestný čin může být stále stejný, ale také pokaždé jiný. Právě prvá možnost však obvykle okolí zaujme, neboť to se podivuje, že se z předchozí zkušenosti oběť nepoučila a včas neregistrovala známé varovné signály. Pro příklad takové situace lze uvést ženu, která z jednoho násilného partnerského svazku unikne do jiného, v němž se časem setká ze strany svého druha se stejnou nebo dokonce ještě větší agresí vůči své osobě. T. Hope et al. potvrzuje, že na rozdíl od opakované viktimizace stejným deliktem se mnohonásobné viktimizaci různými trestnými činy nedostává zdaleka tolik vědecké pozornosti (Hope et al., 2001).

Ať už je poškozování oběti dáno stejným nebo pokaždé jiným trestným činem, reviktimizace je obvykle popisována ve spojitosti s jedním časovým obdobím, ve kterém jsou příslušné delikty na oběti páhány. Zcela specifická situace by však nastávala u osob, které nejrůznější formy násilí provází po celý život.

Míra reviktimizace

Opakovanými zkušenostmi obyvatel České republiky s některými delikty¹ se zabývala ve svém výzkumu M. Martinková. Její studie během let 2002-2006 na 3082 respondentech udávala poškození dvěma trestnými činy u 445 osob (14,4 %), třemi u 485 osob (15,7 %) a čtyřmi a více u 224 respondentů (7,3 %). Reviktimizaci (více než jednou) během jednoho roku tím samým deliktem zažilo až 56,3 % obětí (36 osob) sexuálně motivovaných deliktů;

¹ Mezi zkoumané delikty byla zahrnuta loupež, fyzické napadení/vyhrožování, sexuální delikt, krádež osobní věci, vloupání do obydlí, vloupání do chaty/chalupy, krádež auta, krádež věci z auta, krádež motorky, skútru, mopedu, krádež bicyklu (do zpracování nebylo zahrnuto úplatkářství a podvod na spotřebiteli.)

27,9 % (77 osob) obětí krádeže věcí z aut; 28,2 % (22 osob) obětí vloupání do chaty/chalupy; 23,4 % (29 osob) obětí vloupání do obydlí; 20,2 % (111 osob) obětí krádeže osobního majetku; 15,0 % (3 osoby) obětí krádeže motocyklu, mopedu, či skútru; 11,9 % obětí (8 osob) krádeže auta; 11,8 % (26 osob) obětí krádeže kola a 9,1 % (4 osoby) obětí loupežných přepadení (Martinková, 2007). Více než třetina dotázaných, tj. 1958 osob (37,4 %) se tak stalo obětí dvou a více sledovaných deliktů. Zvláštní pozornost pak zasluhuje především reviktimizace sexuálně motivovanými trestnými činy. Viktimizace takovým deliktem představuje významnou traumatizaci, zvláště pokud se opakuje. Hlubší sledování kauzálních příčin takovýchto poškozování by mohlo být nejen psychologicky velice obohacující.

Koncepce vysvětlující reviktimizaci

Ač je zpravidla upozorňováno, že obětí trestného činu se může stát prakticky kdokoli, většina odborníků zkoumajících násilí dochází k závěru, že oběti, zvláště pak určitých trestných činů, bývají něčím odlišné, ať už v pozitivním nebo negativním slova smyslu. Některé z těchto odlišností jsem se již pokusila naznačit v kapitole 4.2.2. Představují však mnohonásobné, chronické nebo, chce-li někdo, recidivní oběti specifickou skupinu obětí? Podílejí se na jejich opakované viktimizaci některé objektivní skutečnosti, vlastní specifické osobnostní charakteristiky nebo jsou pouze nekonečným smolařem?

R. F. Sparks uvádí, že pochopení, jak a proč se někdo stává obětí častěji než druzí, se nabízí v zodpovězení otázek týkající se samotné viktimizace, „*To může být snazší, pokud se zaměříme spíše na mnohonásobnou nebo opakovanou viktimizaci než na nahodilou, ojedinělou, či mimořádnou událost*“ (Sparks, 1981, s. 763).

Co se týká dosavadních názorů na objasnění tohoto fenoménu, existovaly dvě teorie. První, tzv. **teorie chaosu** předpokládala, že mnohonásobná oběť je výsledkem nepříznivé shody smutných, avšak zcela náhodných situací. Druhá teorie byla už skeptičtější k nějakým náhodám, tudíž přicházela s teorií tzv. **predestinované oběti**, podle níž se člověk stává opakovaně obětí nějakého trestného činu nikoli čistou náhodou, nýbrž vlivem určitých osobnostních dispozic, které ho činí v očích pachatele natolik zajímavým, že si ho opakovaně vybere jako terč svého útoku. Které osobnostní vlastnosti to však jsou, nebylo jasné.

V současné době tomu není jinak. Sami odborníci mají různé názory. J. Čech spolu s dalšími autory předpokládá, že tzv. *viktimnost* není ani biologickou vlastností, ani povahovým rysem, nýbrž představuje tendenci k chování, které se člověk naučí na základě nedostatku sociálních kontaktů a vztahů (Čech, 1998). D. Gottfredson naopak považuje za hlavní příčinu této opakující se situace specifický životní styl, který je založen na určitých

osobnostních vlastnostech oběti. Tyto vlastnosti a vzorce chování způsobují zvýšenou zranitelnost oběti vůči určitému způsobu chování (podle Netík, Netíková, Hájek, 1997).

Dnes se má za to, že mnohonásobná oběť není nijak výjimečným jevem a není ani záležitostí nějakého typu osobnosti. Například D. R. Osborn et al. se pokusil srovnat oběti reviktimizace s oběťmi trestných činů obecně, přičemž vzal do úvahy charakteristiky, které odlišovaly všechny oběti od jedinců, kteří se nestali obětí jakéhokoli trestného činu. Nenalezl žádné signifikantně odlišné znaky na straně reviktimizovaných obětí. Závěrem jeho výzkumu bylo tvrzení, že reviktimizace je do jisté míry na události závislý proces, který pokračuje přenosem ohrožení v průběhu doby (Osborn et al., 1996).

Rizikové charakteristiky tedy vznikají patrně až jako důsledek trestného činu. A. Pemberton potvrzuje, že podle nejnovějších výzkumů lze za kritický faktor ovlivňující pravděpodobnost další viktimizace, považovat samotný fakt prvního kontaktu se zločinem (Pemberton, 2003). Pokud bychom vyšli z již zmíněného domácího násilí, tak za kritický faktor, zvyšující možnost opakovaného poškození, by postačil sám fakt prvního osobního setkání osoby s domácím násilím, resp. jeho prožití „na vlastní kůži“. Skutečnost, že se např. žena stane poprvé obětí týrání od svého partnera, zvyšuje na určité kritické období pravděpodobnost, že se její situace může brzy opakovat. Na druhé straně by se ale dalo uvažovat i o situaci zcela opačné. Jednou týraná žena by se mohla z této situace poučit, naučit se vnímat signály nebezpečí a více kontrolovat své chování. Jak si tedy vysvětlit fenomén mnohonásobné oběti?

Jedno zdůvodnění se nabízí v koncepci tzv. *kariéry oběti*, která překračuje horizont obecně pojímaných viktimogenních faktorů. Tato teorie podle L. Čírtkové vychází z předpokladu, že pachatel před tím, než cokoli udělá, zvažuje rizika, vybírá vhodnou situaci a především pak vhodnou oběť. Pachatel podle této teorie vlastně uvažuje naprosto racionálně, neboť uskutečňuje svůj plán až v okamžiku, kdy mu nehrozí neúspěch (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007).

V souladu s tímto modelem je tedy více než důležité, jaké signály vysílá oběť do svého okolí. Empirické výzkumy tzv. *zranitelnosti* (victim vulnerability) jsou v tomto ohledu v plném proudu. Zranitelnost osoby, která bývá podle Š. Blatníkové nejčastěji odhadována z celkového vnějšího výrazu životní energie a sociálních kompetencí (Blatníková, 2007). Především signály slabosti, pasivity, nesamostatnosti, neopatrnosti, důvěřivosti a sníženého sebevědomí přitahují pozornost silnějších. Pro ně se stávají takové oběti snadno překonatelné, protože ví, že si na ně mohou bez obav troufnout. Zmíněné charakteristiky mohou mít

významný podíl i na tom, že si agresor bude volit osobu s touto úrovní kvalit za svou partnerku a později čím dál více upevňovat svou dominanci nad ní.

Psychologickým základem kariéry oběti může je tzv. **naučená bezmocnost**. Tento koncept M. E. P. Seligmana vycházel původně z výsledků experimentu se zvířaty. Pokusné zvíře, které se naučí, že nemůže kontrolovat averzivní podnět (vyhnutí se elektrickému šoku) upadá do stavu deprese a demotivace. Tato forma tzv. *ego-vztažného učení* byla později prokázána i u lidí. Ti se stejným způsobem jako zvířata vyhýbali nepříjemnému hluku nebo neřešitelným problémům (Seligman, 1975 podle Nakonečný, 1999).

Podle J. Voňkové, M. Huňkové et al. dnes právní teorie rozlišuje násilí absolutní, které vylučuje vlastní jednání oběti a násilí kompulzivní, jehož cílem není vyřadit vůli oběti, ale působit na její psychiku se záměrem přinutit ji, aby se podrobila nátlaku (tento druh násilí je charakteristický např. pro domácí násilí, neboť pokračuje tak dlouho, dokud se oběť zcela nepodvolí) (Voňková, Huňková et al., 2004). U obětí trestných činů naučená bezmocnost a z ní vyplývající pocit vlastní slabosti vede k tomu, že víra ve vlastní schopnosti je silně narušena a mizí pocit životní síly. Typickým důsledkem jsou pasivní a submisivní vzorce chování.

Zranitelnost oběti tedy hraje hlavní roli při její opakované viktimizaci, není ale její neměnnou osobnostní charakteristikou. V důsledku traumatických zážitků kolísá, přičemž u dříve silné osoby může být v důsledku traumatu i vyvolána. Jakékoli trauma vždy zvýší zranitelnost člověka. M. Martinková ve svém výzkumu zjistila, že „*respondenti, většinou ti, kteří byli oběťmi závažnějšího deliktu než „jen“ krádeže osobní věci, se stali oběťmi více deliktů než jednoho*“ (Martinková, 2007, s. 51). Zdá se, že se oběť v období vyrovnávání se s přežitou krizí, stává snadným terčem dalšího násilí.

S touto situací úzce souvisí problematika přijímání **role oběti**, neboť jakmile poškozený připustí svou bezmocnost a slabost, přestane věřit ve vlastní schopnosti, stane se zcela submisivní, bez pocitu životní síly a zvýší riziko svého dalšího napadení. V tomto ohledu lze citovat L. Čírtkovou, která říká: „*Čím hůře poškodil první trestný čin po psychické stránce oběť, tím vyšší je získaná zranitelnost a tím vyšší je pravděpodobnost reviktimizace*“ (Čírtková, 2006, s. 213). Tedy u ženy, která jednou okusila na vlastní kůži domácí násilí, existuje větší pravděpodobnost proto, aby se její situace opakovala. Tím víc, pokud bylo přežité týrání zvláště zákeřné a dramatické a ona se s prožitým traumatem stále ještě nevyrovnala. Nastoupení na „dráhu oběti“ lze chápat jako nejzávažnější možná důsledek iniciálního trestného činu. Značné riziko však nevzniká jen u domácího násilí, nýbrž podle

L. Čírtkové u všech podob násilí (např. týrání, šikaně ve škole či na pracovišti) a u obětí sexuálních deliktů (Čírtková, 2004; Čírtková, Vitoušová et al., 2007).

Uvedená diskuze naznačuje, jak je zkoumání problematiky obětí složité. Moderní viktimologické zkoumání se spíše odklání od typologií a přístupů, vycházejících z „viny“ obětí, na druhou stranu však existují výše známé koncepce, které se o tuto „vinu“ opírají. Jen velmi těžko lze nalézt jednoznačné a vyčerpávající kritérium, postihující celou šíři problematiky interakce oběť-pachatel.

5. Vyrovnávání se s viktimizací

5.1 Dynamika prožívání újmy

Problematikou traumatizace oběti trestného činu se zabývá psychologie oběti. Jedná se vlastně o teorii oběti, která se zaměřuje na zodpovězení dvou základních otázek: co se děje s obětí po trestném činu a co se dá na oběti pozorovat. V současné době je odborné zkoumání toho, jak se který trestný čin promítá do chování a prožívání oběti v krátkodobé i dlouhodobé perspektivě, orientováno především na popis a klasifikaci vyskytujících se jevů. Přitom se prosazuje tendence maximálně detailně popsat specifické důsledky trestných činů na oběť.

Trestný čin představuje pro oběť silně stresující událost, která je nenadálá, neočekávaná, svévolná a nepředvídatelná. Podle L. Čírtkové se vyznačuje tím, že *„je prakticky nemožné se na ni dopředu připravit, je nesmírně obtížné se s ní rozumově vypořádat a bývá často téměř nemožné se jí vlastním přičiněním vyhnout“* (Čírtková, 2006, s. 205).

J. Spurný uvádí, že při pocitu ohrožení nebo ztráty bezpečí je chování člověka značně poznamenáno pocitem nepochopitelné manipulace (že je ovládán okolím, a to bez zřetele na jeho potřeby), násilnou korekcí chování (reálnou či její hrozbou), negativními emocemi (vyvolávajícími protiagresi nebo tendenci k úniku) a pocitem narušení osobní identity (Spurný, 1996, s. 27). Újma, která je tak obětí bezprostředně prožívána, představuje její aktuální reakci na primární viktimizaci. Oběť si nedokáže vysvětlit, čím si hrubé zacházení zasloužila. Typické bývají reakce: „Proč zrovna já? Co jsme provedl/a? Nikdy bych neřekl/a, že se mi něco takového může stát!“.

Poškozeným prožívá viktimizaci jako závažnou krizi, která ohrožuje jádro jeho osobnosti, tj. vlastní já. Jak už bylo ale řečeno, traumatizaci nemusí způsobovat jen nejbrutálnější formy násilí. Pro citlivé osoby mohou být i „banální“ příhody velmi stresující.

Prožívání negativního zážitku je podle J. Sochůrky *„vysoce subjektivní a individuální, závislé na osobnosti člověka, jeho adaptační kapacitě, ale i pomoci okolí atd.“* (Sochůrek, 2003, s. 46). Právě subjektivně prožívaná emocionální újma představuje ony *„neviditelné rány“*, které komplikují oběti překlenout se přes tuto negativní zkušenost.

Proces postupného psychického zpracování traumatu má svou dynamiku, na jejímž základě lze obecně rozlišovat jednotlivé fáze vyrovnávání se s krizí. Intenzita, způsob a rychlost akceptace negativní zkušenosti má sice individuální průběh, přesto se pokusím

vytyčit alespoň některá autory udávaná stádia zpracovávání traumatického zážitku a s nimi spojené nejčastější příznaky.

D. S. Everstine a L. Everstine popisují sedm fází tzv. *posttraumatického cyklu*, přičemž zdůrazňují, že jednotlivé etapy mají různou délku trvání, od několika hodin, po řadu dnů. Jejich rozdělení přehledně demonstruje, jakým způsobem se oběť zotavuje z nepříjemného zážitku. Autory naznačený průběh zpracování traumatu obětí je značně podobný obecně uváděným reakcím člověka na ohrožující zátěž. Jednotlivými stadii jsou:

- 1) šok, často s hysterickými či afektivně bouřlivými projevy;
- 2) popření;
- 3) deprese;
- 4) kolísání nálady - často s opakovanými depresivními rozladami;
- 5) zlost - často generalizovaná na osoby stejného pohlaví s agresorem, spojená s obviňováním okolí;
- 6) filozofická reflexe;
- 7) zklidnění - charakteristické přijetím změny života vlivem útoku a reformulací budoucnosti.

Výše zmiňovaní autoři přitom dodávají, že zda oběť ustrne v některé fázi cyklu zotavení a aktuálně přítomná symptomatika se eventuálně generalizuje na další situace a osoby a fixuje se tak, že se stává součástí obecně užívaných vzorců chování, závisí mimo jiné na podpoře oběti ze strany okolí, na její vnímavosti vůči jejím potřebám a samozřejmě též na vhodné a včasné terapeutické intervenci (Everstine, Everstine, 1989).

Krizová reakce obvykle probíhá v určitých fázích, které lze vymezit díky převažujícímu chování jedince v nich. Švédský psycholog B. Lagerbäck, který se oběťmi trestných činů zabývá již téměř 24 let, popisuje tyto mechanismy duševní obrany ve čtyřech etapách:

- 1) šok - bezprostřední reakce na trestný čin;
- 2) reakce - psychika se prostřednictvím obranných mechanismů brání, aby se jí trestný čin zcela zmocnil;
- 3) hojení - postupné zpracovávání nepříjemných zážitků;
- 4) nové orientace - zvládnutá krize znamená nárůst duševní velikosti, která člověku pomůže obstát v budoucích krizových situacích (Lagerbäck, 1995).

V České republice vychází odborníci nejčastěji z podobně jednoduchého a zároveň přehledného dělení, které udává např. L. Čírtková (2006). Skládá se ze tří základních vývojových stádií prožívání újmy, přičemž každá etapa je charakteristická především proměnou postoje oběti k traumatizující události:

1) Fáze šoku

První fáze útoku je rovněž označována jako fáze nárazu. Oběť je zaskočena, není schopna přiměřeně reagovat, její chování a prožívání lze popsat jako „ztuhnutí úlekem“. Tato neschopnost jakékoli aktivity hraje agresorovi do karet, neboť oběti znemožňuje obranu.

Následkem této paralýzy je dezintegrace prožívání, uvažování i chování oběti. Ta reaguje převážně emocionálně, přičemž není schopna rozumově posoudit situaci. Častým obranným mechanismem bývá popření, resp. vytěsnění traumatizující zkušenosti nebo regrese na nižší vývojový stupeň. Někdy bývá nápadná netečnost oběti. Celková psychická dezorganizace se projevuje neschopností srozumitelně se vyjadřovat a souvisle mluvit. Přirozené jsou rovněž poruchy fungování paměti, a to především procesu vybavování.

M. Vágnerová ještě doplňuje, že ve výjimečných případech může u oběti dojít ke zkratkovité reakci, např. suicidálního charakteru (Vágnerová, 2000).

Zmiňovaná fáze představuje primární viktimizaci oběti. Její časové rozpětí se může pohybovat v rozmezí několika hodin, ale i dnů.

2) Fáze postupného zpracování traumatu a adaptace na situaci

Toto stadium je charakteristické postupným vyrovnáváním se oběti s traumatizující událostí. Oběť potřebuje k nepříjemné zkušenosti zaujmout přijatelný postoj, proto tento zážitek po určitou dobu uchovává v centru své pozornosti. Zpravidla se projevuje dvěma extrémními reakcemi střídajícími se v čase. Lze si to představit asi tak, že postižený jednou o traumatu neustále mluví, znovu jej prožívá spolu se smutkem, pláčem, zlobou, odporem, ale i se strachem a pocity viny a po druhé o traumatu hovořit odmítá, snaží se popřít své přirozené pocity a stahuje se do sebe. Touto dynamikou se vysvětlují časté výkyvy v náladách a chování obětí. Náhlá vzednutí i utišení emocí jsou tedy důkazem postupující adaptace na krizi.

Doba trvání této fáze je individuálně odlišná, přičemž za určitých okolností může trvat i rok. Časové rozpětí souvisí především s hrubostí utržených ran a rozsahem újmy, ale i s mnoha jinými. Záleží tedy na více skutečnostech jakým způsobem a jak dlouho bude tento mezistupeň probíhat.

Konkrétně M. Vágnerová řadí mezi další spolupůsobící faktory nejen vlastní trauma postiženého, ale i jeho osobnost, obranné kompetence, kvalitu sociálního zázemí, resp. eventuální míru sekundární viktimizace (Vágnerová, 2000).

3) Fáze konečné adaptace

Závěrečné stadium lze charakterizovat jako vyrovnání se oběti s problémem. Jedinec v jejím průběhu dospívá ke konečnému zpracování traumatu a vytváří si na něj přiměřený náhled. Často může dojít k tomu, že nejprve rezignuje, je netečný, lhostejný a obrannou reakcí bagatelizuje vzniklou újmu. Záleží na mnoha okolnostech, zda vůbec a kdy se navrátí ke svému plnohodnotnému životu.

Významnou podstatu konečné fáze tvoří psychická reorganizace osobnosti oběti, neboli její opětovná integrace. V závěru tohoto „vzchopení se“, by měl člověk disponovat novou emocionální energií a měl by být schopen investovat ji do dalších prožitků. Nedá se říct, že by zcela zapomněl na prožité trauma. Negativní prožitek zůstane trvalou součástí jeho osobnosti, neboť v důsledku tohoto traumatu byly její části pozměněny (především sebepojetí, hodnotový žebříček apod.), nicméně vzpomínky na stresující událost ztrácejí bezprostřední emocionální náboj.

Samozřejmě že průběh není vždy až tak jednoduchý. M. Vágnerová upozorňuje na některé oběti, u nichž přetrvávají pozůstatky prožitého traumatu, což jim znemožňuje běžné prožívání a reagování na situace. Jako příčiny nonakceptace uvádí osobní dispozice, obecně sníženou schopnost reagovat na zátěž, někdy i kumulaci většího počtu traumat a stresů, nedostatek sociální podpory, osamocenost atd. (Vágnerová, 2000). Za těchto okolností je nezbytná psychoterapeutická péče o oběť.

5.2 Okolnosti prohlubující traumatizaci

Velikost obětí prožívané újmy není záležitostí jen charakteru samotného činu, či chování pachatele k oběti. Je ovlivňována i dalšími skutečnostmi, které nemusí zdánlivě přímo souviset s trestným činem, např. osobnostními charakteristikami oběti, strategiemi, které okolí vůči oběti uplatňuje, aby podpořilo akceptaci faktu trestného činu a vyrovnání se s ním.

Konečný dopad trestného činu na oběť je vždy individuální. K. Netík, D. Netíková a S. Hájek zdůrazňují: „*Následky viktimizace závisejí zpravidla na osobnosti oběti, jejím*

věku, psychickém stavu a dosavadních zkušenostech, samozřejmě též na typu útoku, na jeho formě, trvání a konečně též na reakci okolí na viktimizaci oběti“ (Netík, Netíková, Hájek, 1997, s. 95).

Lze tedy předpokládat, že možnost, že obětí prožitá událost povede k vážnějším následkům, mezi něž nepochybně patří posttraumatická stresová porucha, se reálně zvyšuje nejen s okolnostmi primární viktimizace, ale i s reakcemi a přístupem okolí a především pak s mnoha faktory, na straně oběti, které významně ovlivňují její schopnost vyrovnat se s krizí. V následujících řádcích se pokusím tyto skutečnosti vysvětlit.

5.2.1 Faktory na straně oběti

Osobnostní znaky člověka, jeho přístup k životu a způsob řešení krizových situací budou ovlivňovat jeho následnou schopnost vyrovnat se s prožitým traumatem.

Trestný čin a vše, co po něm následuje, otřese základními životními předpoklady člověka, roztříští jeho důležité životní mapy a scénáře, na kterých byla jeho spokojená existence založena. Po takové psychické fragmentalizaci je nutné dosáhnout opětovného poskládání a hlavně přeskládání (kognitivní restrukturalizaci). Tento proces je jádrem vyrovnávání se s viktimizací. Jeho úspěšnost závisí na skutečnosti, do jaké míry byly u poškozeného prolomeny jeho životně důležité iluze. Ty patří k základním předpokladům duševního zdraví a psychické pohody. Jejich nabeurácení tak vlastně ohrožuje vlastní Já oběti.

L. Čírtková uvádí tři základní aspekty podílející se na vyrovnání se jedince s trestným činem: iluzi kontroly, deklarovaný (nepravý) cynismus a poučenost oběti. (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007).

Iluze kontroly představuje mylnou domněnku člověka, že má svůj život pod kontrolou a že dokáže obstát v každé situaci. Pocit nezranitelnosti a postoj „to se mi nemůže stát“ bývá právě tím největším důvodem hlubokého psychického zasažení, přičemž rozsah primární újmy není v tomto ohledu určující. Ve výzkumu P. A. Frazierova vypovídalo 72 % mužských obětí znásilnění, že pocit bezmocnosti a ztráty kontroly byl dokonce horší než sexuální aspekt činu (Frazier, 1993).

Podle L. Čírtkové bývá následkem této iluze neschopnost odpoutat se myšlenkově od činu, neproduktivní investování psychické energie do neřešitelných otázek typu „proč právě já“, paranoidní vnímání bagatelních, neškodných situací atd. (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007, s. 25).

S iluzí kontroly do určité míry souvisí v práci již zmiňovaná akceschopnost neboli agency oběti, která je taktéž L. Čírtkovou definována jako víra ve vlastní schopnosti aktivně ovlivňovat nepříznivé události a připisuje se jí klíčový význam pro překonání těchto událostí. Psychologicky řečeno jde o kognitivní reprezentaci vlastních schopností jednat. Agency je vlastně protipólem naučené bezmoci. Osoba s vysokou agency vnímá samu sebe jako způsobitou a schopnou řešit nepříjemné situace, ukončit násilný vztah v případě partnerského násilí apod.

Deklarovaný, nepravý cynismus se týká obětí, které se obávají projevit své pravé pocity, předstírají lhostejnost a stylizují se do role siláků, jež nic nevyvede z míry. Přitom emocionálně nabitě podněty a situace obvykle u každého jedince spouštějí silné citové pohnutí. Cynický postoj komplikuje vyrovnávání se osob s vlastní viktimizací, nehledě na překvapení okolí, jež si nedokáže vysvětlit takové chování. Okázalá síla oběti může vést k tomu, že na ni její okolí přestane brát větších ohledů, neboť ji mylně přičítá konečnému přijetí trestného činu. Může ale také způsobit, že se oběť začne negativním způsobem měnit v očích blízkých a tím i jejich chování k ní, zvláště pokud jsou projevy oběti labilní.

Další aspekt podílející se na vyrovnání se oběti s traumatem bývá shrnován pod pojem „*poučená oběť*“. Pokud bych se jej pokusila aplikovat na oběť nějakého násilí, tak by šlo o osobu, která disponuje alespoň minimálními znalostmi o potížích (s pomocí médií, besed atd.), které se mohou v důsledku zažitého násilí objevit, čímž se poté lépe s takovými příznaky vyrovná, jestliže se skutečně objeví. Poučená oběť podle L. Čírtkové chápe to, co prožívá a není tolik zaskočena nespavostí, děsivými sny, náhlými atakami strachu atd. a volí rozumné a účelné strategie k jejich překonání (ať už jde o svépomocné aktivity nebo včasné vyhledání odborné pomoci) (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007).

5.2.2 Strategie blízkého okolí oběti

Podpora rodiny či jiné blízké a důvěryhodné osoby představuje další faktor, který může značně ovlivnit způsob a rychlost vyrovnání se oběti s traumatem. Jejich vlídný a citlivý přístup podporuje návrat a aktivní zapojení se oběti do běžného života. Přece, kdo jiný nejlépe zná a ví, co jejich milovanému pomůže nebo naopak uškodí.

Podle L. Čírtkové se obecně za kontraproduktivní strategie zacházení s obětí trestného činu považuje uplatňování dvou mylných mýtů: „*oběť musí co nejdříve na vše zapomenout, proto je třeba se k ní chovat, jako by se nic nestalo; oběť je nemocný člověk, vyléčí ji odpočinek, klid a vhodné léky*“ (Čírtková in Čírtková, Vitoušová et al., 2007, s. 27).

Žádnému blízkému oběti rozhodně nelze doporučovat, aby situaci oběti ignoroval, dělal, jako by se nic nestalo, vyhýbal se citlivému rozhovoru s ní nebo ji snad opakovaně vybízel, aby se s nepříjemným zážitkem konečně vyrovnala. Tato strategie ignorování faktu trestného činu nezabírá, spíše blokuje přirozené mechanismy vyrovnávání se s traumatem (tj. kognitivní restrukturalizaci kritického děje a jeho zpracování do přijatelné vzpomínky). Stejně nevhodný je i přístup k oběti jako k nemocné osobě, která se musí v klidu léčit. Oběť nikdy zcela nezapomene na činy, které na ní byly spáchány, zároveň ale nemůže jen pasivně čekat na návrat do všedního života. Právě naopak. Do zhojení obdržených ran musí investovat vlastní mentální energii.

Podobná situace platí pro širší okolí oběti. Ač se to nemusí na první pohled zdát, oběť citlivě registruje otevřené i skryté reakce a komentáře policistů, sousedů, ale i známých a neznámých lidí ze svého okolí. S pomocí vhodných reakcí blízkého okolí, a to nejen přímo v okamžiku přiznání si problému (pachatelem vedený útok přitom nemusí být ojedinělý, může se jednat o opakované napadání, např. v případě šikany, stalkingu, domácího násilí apod.) a jeho řešení (přerušení násilného vztahu, vyhledání pomoci), ale především poté, tedy v průběhu vyrovnávání se oběti s traumatem, je možné předejít mnohým dalším následkům.

Odborníci se shodují v existenci zvlášť citlivých postviktimitizačních úseků, ve kterých se rozhoduje o psychických následcích, jež si oběť odnese do dalšího života. Podle L. Čírtkové „jde o takové časové intervaly, ve kterých je oběť zvláště vnímavá pro signály z vnějšku a které později sama použije pro to, aby přidělila traumatické události svůj osobní smysl“ (Čírtková, 2006, s. 211). Obvykle se udává prvních 48 hodin po trestném činu, první kontakt s profesionály (policisty, lékaři apod.), návrat z nemocnice domů, návrat do všedního dne (např. nástup do zaměstnání) (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007).

5.3 Následky viktimizace

Zkušenost s trestným činem může dlouhodobě narušovat duševní a tělesné zdraví oběti. Určit však, který trestný čin vede k nejvýznamnějším následkům, by se mnohé takové činy nabízejí (např. sexuální delikty), je velmi obtížné a hlavně zavádějící. Jak bylo uvedeno v předchozích kapitolách, závažnost poškození ovlivňuje velké množství proměnných, které vycházejí obecně řečeno ze samotného deliktu, charakteristik oběti a chování jejího okolí.

Specifikum přitom představují oběti, které jsou opakovaně viktimizovány. Nemusí jít přímo o specifickou reviktimizaci pokaždé jiným trestným činem a jiným pachatelem, ale

může se jednat i o poměrně častější formu reviktimizace, tj. stejným deliktem a stejným pachatelem. Jako vděčný příklad poslouží domácí násilí. Následky tohoto trestného činu se odvíjí od toho, jakého stupně násilí dosáhlo, jak dlouhou dobu trvalo, jakým způsobem reagovalo okolí na viktimizaci oběti, ale především od osobnosti oběti, jejího psychického stavu a míry narušení její obranyschopnosti. Je pochopitelné, že nejzávažnější následky se dají očekávat u obětí dlouhodobých a závažných forem teroru, jejichž identita byla pod náporom agresora rozbita.

Zatímco u jedné osoby se vyvine pouze některá z reakcí, u jiné se dostaví celá řada odpovědí. Síla reakce je dle B. Lagerbäcka dána třemi dalšími aspekty:

- 1) Prožila-li oběť již dříve podobnou krizi, která nebyla řádně ošetřena, má pravděpodobně méně síly vyrovnat se s novým náporom. Starší krize se může obnovit a oba stresy navzájem násobit.
- 2) Každou náhlou nepříjemnou událost též vnímá podle toho, jaká je její momentální celková životní situace.
- 3) Násilné chování pro ni může mít symbolický význam. Byla-li již před útokem vystavena stresu v té či oné podobě, má duševní energii vázanou jinde a nedostává se jí tak ke zvládnutí nové situace (Lagerbäck, 1995).

Vzhledem k tomu, že jsou dopady trestních jednání u jednotlivých obětí naprosto individuální, nelze podat jejich jednoznačný výčet a vystupňovat jejich závažnost. Pokusím se však zmínit alespoň některé nejčastěji udávané následky viktimizace, které se týkají nejen samotných obětí kriminality, ale přeneseně celé společnosti.

Mezi nejvíce viditelné následky trestných činů patří u obětí samozřejmě **fyzická zranění**. Ta mohou sahát od lehčích poranění (odřenin, zhmožděnin a modřin) až po závažnější zranění (řezné a tržné rány, zlomeniny, popáleniny, otřes mozku, vnitřní zranění), či dokonce vážné újmy na zdraví, postižení, znetvoření apod. Akceptace jakékoli změny v tělesném schématu tvoří sama o sobě obrovskou zátěž, která může jen zkomplikovat vyrovnání se oběti s trestným činem. Jednotlivé újmy se mohou vzájemně spojit a potencovat a vést k velkému množství duševních problémů.

Psychické dopady tak představují asi nejširší skupinu důsledků viktimizace a zároveň nejhůře předpověditelnou z hlediska jejího vlivu na další život oběti.

Po trestném činu se podle B. Lagerbäcka mohou u oběti objevit následující stavy: *„pocit opuštěnosti, neschopnost koncentrace a jasného myšlení, pocit neskutečna, zhoršení chápání a interpretování informací, kolísání od naprostého zoufalství a strachu k veselosti,*

ztráta sebedůvěry, potřeba být sám, pocit nejistoty, panika, rostoucí podezíravost atd.“ (Lagerbäck, 1995, s. 6).

Depresivní projevy se přitom, zdá se, vyskytují napříč některými delikty. E. Tontodonato a P. Erez ve své studii obětí násilných a majetkových trestných činů vyjadřují zanedbatelný podíl v rozdílu jejich depresivních symptomů (podle Orth, 2002).

Častým výsledkem viktimizace je i sebeobviňování oběti. Člověk, který se stává obětí náhlých, nečekaných a záporných událostí chce co nejrychleji získat zpět kontrolu nad svým životem. Zcela přirozeně hledá vysvětlení toho, co se stalo i sám v sobě, což ho nakonec vede k vinění sebe sama.

Navíc je třeba zmínit, že má-li již člověk o sobě tak jako tak špatné mínění, může útok považovat za konečné potvrzení vlastní méněcennosti. Násilí proti jeho osobě pro něj symbolizuje nulovou hodnotu vlastní osobnosti. Všechny tyto pocity jsou pro člověka velmi zraňující, proto se jim může snažit uniknout v alkoholu či nějakých jiných drogách.

Přetížení adaptačních mechanismů může vést i k tzv. *psychosomatickým potížím*. Vztah duše a těla je dobře prokázán, duševní reakce na útok se tak může projevit i tělesně. Jde především o bolesti hlavy, šíje, zad, kožní onemocnění, svíravé pocity při dýchání, tělesná slabost, ochromení, ztráta chuti k jídlu, poruchy srdeční, onemocnění zažívacího traktu apod.

Při zvláště závažném dopadu trestného činu na oběť se mohou jednotlivé projevy kumulovat a prohlubovat. Následky se tak mohou dotýkat celé osobnosti oběti a mít dlouhodobý charakter. Tato situace je zpravidla přičítána rozvinutí tzv. *posttraumatické stresové poruchy* (dále PTSP – z angl. posttraumatic stress disorder, F43.1), která se dle Mezinárodní klasifikace nemocí řadí mezi reakce na závažný stres a poruchy přizpůsobení (MKN-10, 2008). Jde o soubor různých poruch chování a prožívání včetně fyziologických poruch, které vznikají jako důsledek extrémního stresového prožitku přesahujícího běžnou lidskou zkušenost.

Tohoto onemocnění si lékaři začali všímat u vojáků během 1. a 2. světové války. Zprvu ho považovali za bojovou únavu, ale později zjistili, že se v různých podobách vyskytuje také u vězňů z koncentračních táborů, u obětí katastrof, ale též trestných činů. Dle F. Koukolíka a J. Drtilové je posttraumatická stresová porucha „*vážné, někdy přechodné, jindy celoživotní, onemocnění, na jehož vzniku se podílí vliv stresových hormonů na některé části mozku*“ (Koukolík, Drtilová, 2001, s. 241).

L. Čírtková zmiňuje, že se u poškozených může projevit okamžitě po odeznění akutní reakce nebo jako zpožděná odezva poté, co byla oběť zdánlivě bez příznaků. Odložená PTSP se často objevuje po 3-4 měsících od iniciace (ale může se objevit i po několika letech), přičemž se pravděpodobně vyskytuje u těch obětí, u kterých z různých důvodů neproběhla rozvinutá akutní reakce na stres (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007).

Mezinárodní klasifikace nemocí upozorňuje, že v případě, že existují u oběti predisponující faktory, jako např. osobnostní rysy (kompulzivní, astenické) nebo neurotické onemocnění, může se snížit práh pro vznik tohoto syndromu nebo může dojít ke zhoršení jeho průběhu. Mezi příznaky PTSP přitom řadí:

- 1) vtíravé příznaky (angl. intrusions) - opakovaná oživování traumatu v dotírajících vzpomínkách (angl. flashbacks) nebo ve snech;
- 2) únikové příznaky - vyhýbání se veškerým činnostem, situacím, myšlenkám i pocitům, které připomínají trauma, což vede k izolaci, pocitu odcizení, ztrátě životních perspektiv, redukovanému citovému prožívání, anhedonii apod.;
- 3) duševní a fyziologická dráždivost (angl. arousal) – strach, vzácně až dramatické výbuchy strachu, paniky nebo agrese (po znovuvybavení prožitého traumatu), neschopnost uvolnit se, zintenzivnění úlekové reakce, vztahovačnost, nepřiměřené reakce v neočekávaných situacích (anticipace ohrožení), dále vegetativní hyperreaktivita (točení hlavy, pocení, zrychlená srdeční činnost, nevolnost od žaludku, závratě, sucho v ústech atd.), nespavost, snížená imunita, větší sklon k prožívání bolesti a celkové nepohody, který může být spojen s únikovými suicidálními myšlenkami (MKN-10, 2008).

L. Čírtková uvádí, že PTSP se u obětí kriminality manifestuje ve dvou verzích, a to ve zvýraznění expresivních afektivně agresivních projevů nebo naopak v útlumu, ztrátě energie, nezájmu, který vypadá jako syndrom únavy (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007).

B. Lagerbäck doplňuje, že dřívější dobrá schopnost odhadovat lidi je náhle nahrazena kategorickými soudy, zájem a účast vystřídá apatický nezájem. Duševní síly se v důsledku traumatizujících zkušeností přesouvají od sebeovládání k sebeobraně. Místo někdejší vyrovnanosti a klidu nastoupí náladovost a rychlé změny mezi záchvaty smíchu a pláče. (Lagerbäck, 1995). Tyto změny nálad, prožívání a chování u pacientů s PTSP jsou přitom dle J. Praška vysvětlovány narušenou regulací neuropřenašečů noradrenalinu a serotoninu (Praško, 2003).

Dalšími důsledky dlouhotrvajícího stresu jsou i poruchy učení a paměti. F. Koukolík a J. Drtilová vysvětlují, že během stresu se z nadledvinek uvolňují protistresové hormony (např. kortizol), které běžně člověka chrání proti vlivu stresu. V případě, že je ale stres dlouhodobý a hladina stresových hormonů vysoká, vede tato ochrana k poškození imunity a mozku. Zvýšená hladina kortizolu způsobí změnu činnosti nervových buněk v hipokampu a později vede k zániku těchto neuronů (Koukolík, Drtilová, 2001). J. Praško dodává, že s pomocí moderních zobrazovacích metod se ukazuje, že pacienti s PTSP mají až o 10 % menší objem hipokampu než zdravé osoby. Tedy, zatímco krátkodobý stres zostřuje vnímání a zlepšuje paměť, dlouhodobý nebo příliš intenzivní stres vede ke zhoršení paměti (Praško, 2003).

Jsou-li projevy PTSP intenzivní a trvají-li déle než měsíc až šest týdnů, klesá šance na spontánní uzdravení (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007). Podle mezinárodní klasifikace nemocí je průběh poruchy kolísavý, ale ve většině případů vede k uzdravení. U malé části pacientů nastává chronický průběh, který může trvat až několik let nebo přejít v trvalou změnu osobnosti - F62.0 (MKN-10, 2008). Takoví jedinci zpravidla nejsou schopni adaptovat se na nové prostředí, pokračovat v běžném životě, vykazovat uspokojivé výsledky.

Dosud popisované změny v prožívání a chování oběti bývají někdy označovány za tzv. **syndrom oběti**. Pro určitý druh viktimizace, resp. deliktu, se však v poslední době zavádějí následující specifické syndromy viktimizace:

- **syndrom oběti znásilnění** (angl. rape trauma) – L. Čírtková zmiňuje, že při deliktu vztahového typu může být bezprostřední reakcí na znásilnění redukování agrese a zdánlivý smír s agresorem (oběť přijme od pachatele cigaretu, nechá se odvézt domů). Při útočném přepadení je oběť vedena především potřebou zajistit si bezpečí rychlým odchodem domů, či někam, kde se cítí dobře. V případě tělesných zranění se přitom objevuje kontraproduktivní a paradoxní chování (úzkostné hledání ztracených předmětů na místě činu, ustrnutí, vyčkávání na místě, nekontaktnost) (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007) Dlouhodobé následky jsou většinou ve smyslu posttraumatické stresové poruchy. s typickým tzv. *syndromem vyhýbání se* (escape syndrom) dřívějším místům, činnostem atd. Změna životního stylu oběti (neschopnost žít jako dříve) je tak nejspolehlivějším indikátorem nezpracovaného traumatu.
- **syndrom týrané ženy** (angl. battered woman) - Mezi nejčastější symptomy patří dle Š. Blatníkové neschopnost opustit agresora, strach z jeho reakcí, sebeobviňování, stud ze zveřejnění obavy ze ztráty dětí, sociální izolace apod. (Blatníková, 2007). Násilí

probíhá v typických cyklech (vytváření napětí, období týrání a líbánek), během kterých nejrůznějšími manipulativními technikami postupně destabilizuje oběť, zbaví ji aktivity, víry ve vlastní schopnosti, objeví se u ní emocionální deficit (sklíčenost, apatie) a kognitivní distorze (postupné přesvědčení o normálnosti situace, nemožnosti pomoci apod.)

- **syndrom týraného a zneužívaného dítěte** (CAN – child abused and neglected) – Nejčastější psychické projevy tohoto syndromu patří dle D. Finkelhora narušená sexualita (nadměrná, potlačená, kvalitativně posunutá), emocionální důsledky (pocity zrady od dospělého mohou vést k nadměrné závislosti na druhých, krutosti, lhostejnosti k nejbližším, jejich manipulaci apod.), opakované útoky, psychosomatické potíže, deprese, dissociativní poruchy (jako manifestovaná hluboká bezmoc vůči jednání dospělého); snížené sebevědomí a narušená sebeakceptace, které mohou vést až k autodestruktivním aktivitám (v důsledku sebeobviňování, stigmatizace) (Finkelhor, 1986 podle Čírtkové, Vitoušová et al., 2007).
- nově vzniká i **syndrom obchodovaných obětí** v rámci obchodu s bílým masem a komerčního sexuálního zneužívání dětí.

S oběťmi trestných činů a konkrétně se zmiňovanými syndromy souvisí i tzv. **Stockholmský syndrom**. Byl objeven více méně novináři v roce 1973, kdy se Jan-Erik a Clark Olssonovi pokusili vyloupit jednu z bank Stockholmu. Loupež však nevyšla a muži zadrželi 4 rukojmí. Po 130 hodinovém vyjednávání došlo k propuštění rukojmí. Ti však projevovali větší strach z policie než z pachatelů, cítili vděčnost, že jim pachatelé věnovali život a podle některých zdrojů dokonce někteří žádali o milost pro pachatele a později je měli i navštěvovat ve vězení.

Vysvětlení Stockholmského syndromu spočívá v prožívání těžké zátěžové situace. Podle L. Čírtkové v ní dominují dva psychologické momenty a to totální závislost na pachateli a strach, na jejichž vznik má vliv osobnost oběti, faktor času, komunikace s pachatelem a celkové zacházení pachatele s poškozeným (Čírtková, 2006). Podle psychoanalytické teorie obranných mechanismů tak jde o typickou identifikaci s agresorem a regresi, tj. sebezáchovné vnitřní smíření s osobou, která představuje zdroj nebezpečí a totální závislost na ní.

Podle současných poznatků není zřejmé, jak dlouho stockholmská reakce přetrvává, každopádně z předchozího textu je zřejmé, že se nevyskytuje jen u rukojmích, nýbrž u jakéhokoli týrání v blízkém vztahu, věznění atd.

Co se týká **celospolečenských důsledků** viktimizace, lze mezi ně řadit odstartování kriminální kariéry u oběti. U. Orth udává, že kromě efektů na psychiku způsobených primární viktimizací, sekundární viktimizace daná trestním řízením může u oběti negativně ovlivnit nejen sebeúctu a víru v budoucnost, ale i víru v právní systém a ve spravedlivý svět (Orth, 2002). Právě tyto skutečnosti mohou u oběti vést k rezignaci na společenské normy, resp. snaze po „pomstě“.

Poznatek o relativně vysokém kriminogenním potenciálu viktimizace v raných fázích vývoje lidského jedince patří mezi nejzávažnější důsledky viktimizace. J. Kuchta a H. Válková et al. dokládají, že v „*osobnostní anamnéze mladistvých delikventů bylo v signifikantním počtu zjištěno, že se ve svém dětství stali obětí fyzického nebo sexuálního násilí*“ (Kuchta, Válková et al., 2005, s. 160). Souvislost mezi předchozí viktimizací a následným kriminálním vývojem je sice pravděpodobná, ale ne jednoznačná, neboť zde působí zpravidla více kriminogenních faktorů najednou.

Trestný čin páchaný obětí však nemusí být ovlivněn jen ranými zkušenostmi s viktimizací. K. Netík, D. Netíková a S. Hájek uvádějí, že v situacích domácího násilí může sám pachatel dohnat oběť k vražednému útoku vůči jeho osobě. Toto jednání může být výsledkem okamžitého rozhodnutí, ale též připravovanou akcí, tzv. **homicidiem**. Jako slabší, submisivní, závislý a rigidní partner bývá oběť v důsledku dlouhodobé konfliktní, tj. krizové situace v intimním vztahu masivně neurotizována. Zpravidla nebývá za jiných okolností agresivní a vražedné jednání bývá v jejím případě prvním vážnějším přestoupením zákona. Směřuje jednak k odstranění naměstnaného vnitřního napětí, jednak k odstranění frustrujícího činitele. Případná brutalita v takovém případě nevypovídá o socialitě osoby, nýbrž o přítomnosti afektu (Netík, Netíková, Hájek, 1997).

Zoufalý čin oběť zpravidla uvrhne do vězení, nicméně kdekoli, tedy i zde se paradoxně cítí volná. Pokud má navíc děti, které byly násilí účastny, tak je ráda, že tyto mohou konečně žít „normální“ život bez strachu. Výpověď již zmiňované Kamily Velikovské mluví za vše: „*Jsem si plně vědoma toho, že jsem svého manžela zastřelila a k tomu se doznávám. Svého činu lituji i přesto, co jsem zkusila s manželem po dobu dvaceti let já a naše dcery. To si nikdo nedovede představit. Své dcery jsem ale osvobodila od té hrůzy, ve které jsme žily, a ony se už nemusí bát a můžou normálně žít! To je pro mě teď nejdůležitější!*“ (Velikovská, 2006, s. 75-76).

Existuje určitě mnoho dalších možných důsledků viktimizace, nicméně velká část z nich je obtížně prokazatelná.

6. Viktimologická prevence

6.1 Viktimologická prevence a její členění

Prevence bývá charakterizována jako předcházení nežádoucím jevům, tj. jakýsi souhrn aktivit, jež mají zajistit včasnou obranu před možnými nepříjemnými následky.

V případě viktimizace, a to viktimizace v celém jejím rozsahu, je vůbec prvním krokem nutným pro zahájení všech preventivních opatření, připuštění si možnosti, že tento negativní společenský jev se všemi psychologickými důsledky existuje a následné vyhlášení aktivního boje proti němu.

Mezi způsoby jak předcházet a čelit poškozování obětí trestných činů patří velké množství opatření, přístupů, zásad, metod a prostředků. Mnohé z aktivit na pomoc obětem trestných činů se sice rozjíždí doslova za pochodu, nicméně přece. Zdá se, že společnost si začíná pomalu uvědomovat, že prevenci viktimizace nepředstavuje jen předcházení samotnému násilí, ale též mnoho dalších aktivit a služeb, které jsou zacíleny konkrétně na jeho oběti.

V odborné literatuře se nabízí různé členění prevence. V této kapitole však budu vycházet z obecného dělení prevence, které podává např. E. Švarcová. Ta specifikuje prevenci primární, sekundární a terciární následujícím způsobem. Primární prevence spočívá v předcházení problémům ještě před jejich vznikem. Sekundární prevence začíná až po vzniku problémů, ale ještě předtím, než způsobily nějaké vážné poškození. Terciární prevence se pak snaží zmírnit již vzniklé následky a předejít tak dalším škodám (Švarcová, 2002).

Z hlediska psychologické péče o oběti je významná především sekundární prevence, která se kryje s opatřeními terapeutickými či jinak pomocnými a dále pak prevence terciární, která se s těmito opatřeními kryje zcela, neustále se zdokonaluje a rozvíjí.

6.2 Primární prevence

Primární prevence má ve své podstatě nejlepší možnost ovlivnit dění ve společnosti tak, aby oběti trestných činů vůbec nevznikaly a tím nenastalo ani jejich poškození. Sama o sobě zaujímá velmi rozsáhlou a mnohotvarou oblast společenské praxe, tudíž je velice obtížné ji jednoznačně vymezit. Zahrnuje totiž nejrozličnější výchovně-vzdělávací, resp.

osvětové aktivity adresované převážně celému obyvatelstvu a reprezentované nejrůznějšími společenskými činiteli.

Zcela zjednodušeně a jen pro účely této práce rozdělím primární prevenci na výchovné působení, činnost neziskových organizací a legislativní působení, byť se tyto oblasti v praxi samozřejmě prolínají, doplňují a často zasahují i do prevence sekundární a terciární.

6.2.1 Výchovné působení

Z psychologického hlediska představuje základní pilíř viktimologické prevence samotná rodina. Její významná úloha spočívá v **harmonické výchově dítěte**, a to hlavně ve výchově citové, která se asi nejvýznamněji odráží v chování a jednání každého jednotlivce. Navázání pevných citových vztahů s dítětem, dostatečná stimulace, poskytování bezpodmínečné lásky apod. umožňuje zdravý osobnostní vývoj jedince, který prostřednictvím všudypřítomného učení a vhodných výchovných vzorů, vede ke zralému a sebevědomému pohledu na svět a jeho participaci na něm. Do této výchovné oblasti samozřejmě zasahuje nejen rodina, ale i další výchovní činitelé reprezentovaní např. nejrůznějšími výchovně-vzdělávacími zařízeními, sdělovacími prostředky a v konečném důsledku celou společností a její kulturou. Jak již říkal Aristoteles, člověk je „zoon politicon“ a jako takový společnost nejen že vyhledává, ale je jí také ovlivňován a formován.

V souvislosti s negativními produkty společnosti a jejich vlivem na děti upozorňuje např. P. Říčan: *„Jak mediální násilí, tak pornografie snižují citlivost dětí ke kultuře (k tomu, co kultivuje, tj. zušlechťuje), oslabí smysl pro kázeň a řád, pro hodnotné a čisté vztahy, pro duchovní dimenzi života“* (Říčan, 1995, s. 85).

Je zřejmé, že děti nelze ochránit před všemi projevy a produkty společnosti, neboť jsou jejich součástí. Jde o komplexní a složitý problém a chceme-li něco změnit, tak jde o běh na dlouhou trať. Avšak jak říkal profesor Z. Matějček: *„Pracuje-li se na všech frontách, je větší naděje na úspěch. Nestěžujeme si na agresivitu dětí a na televizi, ale ptejme se, co děláme pro nápravu. Jak je vidět, nejde o nic jiného než o běžné a obyčejné výchovné principy, které by měly obecně platit. Jako bychom na ně zapomněli“* (Matějček, 2004, s. 15).

Děti by měly být vedeny k jasnému rozlišování mezi tím, co je špatné a co dobré, co již ohrožuje a co může být tolerováno. Významnou roli zde hraje např. posilování prosociálního chování, empatie, zodpovědnosti a tlumení agresivity, resp. transformování jejích projevů do přijatelné podoby společenského chování (viz sporty).

Součástí primární prevence je i nutná **informovanost** nejen rizikových skupin, ale celé veřejnosti o problematice obětí trestných činů a možnostech, jak náznaky nebezpečí včas odhalit, jak poškození předcházet (viz bezpečné chování) a jakým způsobem proti němu bojovat, resp. kde hledat pomoc. Tato preventivní opatření by tedy neměla probíhat jen v rámci dospělé populace, ale měla by se zaměřit již na děti. S mnoha sociálně patologickými jevy se mohou setkat nejen ve svých budoucích partnerských vztazích, ale již v prostředí své primární rodiny. Podle P. Vitoušové „*je nutné zaměřit pozornost na násilí ve vztahu, které má v posledních letech tendenci prosakovat i do věkové kategorie dospívajících, a na osvětu, která bude apelovat na včasné vyhledání pomoci v raném stádiu rozvoje násilí*“ (Vitoušová, 2007, s. 114).

Primární prevence tak začíná prakticky již od narození, a to nejen dobrými radami dospělých, ale i cíleně zaměřenými školními besedami a přednáškami, tj. preventivními aktivitami samotných škol vycházejících často z metodických pokynů Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy. Podstatnou úlohu zde sehrávají i právě často kritizované sdělovací prostředky a z nich především televize, tisk, rozhlas a internet.

Mnohé z těchto osvětových snah již nějakou dobu pravidelně probíhají. Problematice násilí se věnují některé pořady v televizi (např. „*Braňme se!*“ - televizní cyklus třinácti publicistických pořadů s hranými prvky na téma prevence a obrana proti násilí, jež vysílala od září 2006 Česká televize ve spolupráci s Bílým kruhem bezpečí, pořad „*Rodina a domácí násilí*“, „*Ta naše povaha česká*“, „*Na stopě*“ a na komerčních televizích např. pořady „*112 – v ohrožení života*“, „*Krimi zprávy*“ a dříve i „*Na vlastní oči*“, „*Krimi live*“ apod.). Intenzivněji se o konkrétních případech a následném řešení vysílá ve zpravodajství, zabývá se jimi rozhlas a v poslední řadě i tisk.

Co se týká jednoho z nejrychleji se rozvíjejícího média, internetu, existuje na něm celá řada odborných serverů, ale i mnoho běžných a stále hojněji využívaných informačních serverů, kde lze nalézt aktuální články z novin, televize a jiných zdrojů. Lidé mají možnost snadno si zjistit informace o problematice viktimizace, jejích příčinách, formách, ale i možných způsobech řešení. Mohou zde dokonce prostřednictvím speciálně vytvořených chatů komunikovat s dalšími jedinci majícími stejný problém, najít si potřebné kontaktní adresy na specializovaná místa, kam se mohou obracet apod.

Samostatnou kapitolu dnes tvoří oblíbené počítačové hry, na jejichž účinnost primární prevence také nezapomíná. Zmínit lze hru „*Domácí násilí – game over*“¹, kterou lze běžně stáhnout na internetu. Tato hra je unikátním projektem v rámci informační kampaně Vlády

¹ dostupné na <http://pc.hrej.cz/plne-hry/strategie/socialni-simulator/domaci-nasili-game-over/>

ČR, která se před časem rozjela nejrozličnějšími informačními kanály, aby upozornila na problém domácího násilí. Hra simuluje soužití dvou partnerů ve společné domácnosti a má za cíl poukázat na možné udržování harmonie partnerského vztahu. Každý si tak může virtuálně vyzkoušet, jak by v takovém skutečném soužití obstál.

Obecně lze říci, že sdělovací prostředky prostřednictvím řady mediálních kampaní a informačních akcí nejenže upozorňují veřejnost na tabuizovanou problematiku některých deliktů a vyvolávají tím nutnou diskuzi, ale uvádějí mnohé zkreslené informace na pravou míru a tím předcházejí šíření a upevňování některých mýtů týkajících se obětí trestných činů.

V případě **přípravy policistů** jsou mnohé informace z oblasti viktimologie zahrnovány již do tzv. *základní odborné přípravy* realizované na středních policejních školách Ministerstva vnitra ČR v Praze, Brně, Jihlavě nebo v Holešově a dále pak na jednotlivých školních policejních střediscích, nicméně časová dotace věnovaná této problematice a psychologii vůbec není dostatečná (zvláště po zkrácení této odborné přípravy z původních 18 na dnešních 7 měsíců), stejně jako nevyhovuje převážně teoretické zaměření této výuky. Policisté si zpravidla nestihnou nové informace zažít, naučit se je aplikovat. V současné době je však v jednotlivých krajích tento problém více či méně reflektován a je uvažováno o dalších formách výcviku policistů, především pak v oblasti komunikace s občany, jež by měli odborně zaštiťovat policejní psychologové.

U příslušníků Policie ČR probíhají již od okamžiku jejich nástupu do služebního poměru mnohá odborná školení, především však právně zaměřená. Vzhledem k tomu, že ale policisté vstupují od okamžiku oznámení deliktu na policii do častého kontaktu s oběmi trestných činů, počítá se u nich do budoucna s širší realizací speciálních psychologických výcviků (např. v řešení konfliktů pomocí analýzy transakcí), a to zvláště pro příslušníky pořádkové policie a služby kriminální policie a vyšetřování.

Samozřejmě že rozšiřování odborných kompetencí u policistů může probíhat i formou sebevzdělávání, např. na nejrozličnějších vysokých školách. Nejbližší jejich zaměření je zcela jistě Policejní akademie České republiky v Praze. Posluchači se v průběhu jejich studia mohou setkat s viktimologií pouze jako s dílčí součástí kriminologických předmětů. Mnohé předměty vztahující se konkrétně k problematice psychologie oběti nebo specializované přednášky zabývající se specifickými delikty (viz kurz L. Čírtkové ze dne 9.6.2009 věnující se stalkingu) bývají však volitelné a tím i podmíněné zájmem příslušných policistů.

6.2.2 Činnost neziskových organizací

Celospolečenská informovanost by ale zřejmě nebyla možná bez aktivní účasti neziskových organizací, které bojují za zájmy nejrozličnějším způsobem ohrožených jedinců společnosti. Výše popsaná osvěta by v dnešní době nebyla na tak dobré úrovni bez aktivní účasti těchto subjektů. Jejich představitelé dnes a denně poskytují médiím rozhovory, píší články do novin, vydávají nejrozličnější publikace, osvětové brožury, manuály pro práci s oběťmi, zřizují linky důvěry (seznam na www.capld.cz), občanské poradny (seznam na www.obcanskeporadny.cz) a snaží se svou činnost a cíle co nejvíce prezentovat veřejnosti. Mnohdy dokonce tlačí na stát, jeho orgány a zákonodárce, aby prosadili tvorbu chybějící legislativy, či alespoň její úpravu.

Neziskové organizace přinášejí na základě vlastních poznatků z praxe do oblasti prevence neocenitelné poznatky. Jejich působení se samozřejmě nevymezuje pouze oblastí primární prevence, ale promítá se ve skutečnosti do všech preventivních sfér, neboť poskytují obětem trestných činů veliké množství bezplatných služeb (od sociální, sociálně-právní a psychologické pomoci až po azylové ubytování), ale také spolupracují s OČTŘ (školí její pracovníky, adaptují nové diagnostické metody na české podmínky a zprostředkovávají je k užití policistům – např. *metoda SARA DN*¹ - autorů P. R. Kroppa a H. Belfrage vydaná ve spolupráci s Bílým kruhem bezpečí, jejímž základem je baterie patnácti otázek zjišťující u násilné osoby její chování v soukromí a na veřejnosti a u ohrožené osoby její zranitelnost).

Mezi nejznámější neziskové organizace, zaměřující se na oběti trestných činů, lze v podmínkách České republiky řadit např. Bílý kruh bezpečí, Rosu, Acorus, Ligu lidských práv, proFem, Élektru, Magdalenium apod. V zahraničí existují obdoby těchto organizací, např. v případě Bílého kruhu bezpečí funguje Pomoc obetiam nasilia na Slovensku, Weisser Ring v Německu, Rakousku nebo Švýcarsku, Victim Support ve Velké Británii, Skotsku, Irsku, Dánsku apod. (viz seznam členských organizací Victim Support Europe, dříve Evropského fóra pro služby obětem).

6.2.3 Legislativní změny

Legislativní změny se sice také nepromítají pouze do roviny primární prevence, nicméně hrají svou roli při samotném vzniku trestného činu, tudíž pokládám za nutné se

¹ SARA – Spousal Assault Risk Assessment – tzn. odhad nebezpečí manželského napadení
DN – domácí násilí

o nich zmínit právě zde. Počiny v oblasti legislativy představují pomoc obětem trestných činů ze strany státu. Tyto změny bývají ovlivněny nejen závěry viktimologických výzkumů, ale jak již bylo řečeno, také neziskovým sektorem. Právě neziskové organizace bývají mnohdy samotnými iniciátory nových právních úprav, přičemž se na jejich tvorbě také aktivně podílejí.

Pokud bude určité jednání zákonem označené za nedovolené, resp. trestné, bude to samo o sobě pro některé potenciální pachatele mít i významný odstrašující účinek. Těm se dostane jasného signálu, že jejich jednání by bylo posuzováno jako nezákonné a byli by za něj potrestáni. Je zcela nezbytné, aby se společnost uvědoměla v rámci výchovy, osvěty a působení neziskových sdružení jednoznačně právně vymezila vůči mnohému násilí, a tak dodala svému postoji punc legality, tzn. zákonného opodstatnění. Bez této stránky by byl boj proti násilí jako takovému zcela bezzubý a agresory nerespektovaný.

Jako příklad zde mohu uvést uzákonění trestného činu domácího násilí, přijetí speciálního právního předpisu určeného k boji proti němu a následná oprávnění policie při řešení takovýchto konkrétních případů (viz institut vykázání¹). Podobně je tomu i u tzv. *stalkingu*, který byl od 1.1.2010 uzákoněn jako trestný čin. Zde ovšem již nedošlo k přijetí navazující právní úpravy, která by jeho oběti lépe ochraňovala. Navíc pachatel *stalkingu* ve většině případů nemůže být kvůli legislativnímu omezení vzat do vazby, čímž nelze zajistit ochranu oběti dokonce ani klasickou trestně právní cestou.

6.3 Sekundární prevence

Prevence sekundární přichází ke slovu, když už k trestnému činu, tj. primární viktimizaci došlo, a nyní jde o to, aby se traumatizace dalším trestným činem neopakovala, či jiným způsobem zbytečně neožívovala. Snaží se o to, aby oběť nebyla nadále poškozována a aby toto poškození bylo ve svých důsledcích omezeno na minimum.

Mnohé z chyb, které jsou vůči obětem činěny, byly zmíněny již v kapitole 4.3, tudíž se jim nebudu podrobněji věnovat. Na tomto místě bych se chtěla zaměřit na shrnutí doporučení pro vhodné jednání s obětí a možnosti poskytování odborné psychologické péče poškozenému.

¹ možnost vykázat agresora na 10 dní ze společně obývaného bytu nebo domu

6.3.1 Jednání s obětí trestného činu

Kontakt policistů či jiných osob s oběťmi trestných činů je velmi náročný a stresující pro obě zúčastněné strany. Především pak prvnímu setkání bezprostředně po kritické události je přisuzován zvláštní význam. Je důležité, aby tato počáteční jednání byla profesionální, ale přitom citlivá. Vhodným způsobem chování lze u oběti nejen získat její důvěru, ale zjistit od ní potřebné informace, poskytnout jí klid a bezpečí a zabránit tak její další viktimizaci.

Navázání kontaktu s obětí

J. Spurný poukazuje na následující postoje představující teoretická východiska terapeutického, na člověka zaměřeného přístupu C. R. Rogerse, jež napomáhají navázání a rozvíjení kontaktu s druhou osobou, resp. poškozeným:

- § *akceptace* – bezpodmínečné pozitivní přijetí osoby (bez skrývaného podezření, etiketování a hodnocení, bez kladení si podmínek pro její přijetí) – tato schopnost vychází z toho, do jaké míry člověk akceptuje sám sebe;
- § *empatie* – schopnost vcítit se do druhého umožňuje hlubší pochopení informací z jeho verbálních i neverbálních projevů, redukuje tvorbu úsudků vytvářených z vlastních zkušenostních šablon atd.;
- § *autenticita* – opravdovost přístupu k druhé osobě (základem je vnitřní shoda mezi prožíváním a chováním), schopnost být sám sebou, nic nepředstírat, dávat najevo své pocity a postoje (ne hodnocení) (podle Spurný, 2004).

Z hlediska konkrétní neverbální a verbální komunikace, která se významnou měrou podílí na úspěšnosti navázání kontaktu s obětí, upozorňuje L. Čírtková na následující prvky:

Nonverbální komunikace:

- § *zrakový kontakt* – může signalizovat povzbuzení a podporu - oběti mají tendenci vyhýbat se zrakovému kontaktu, pro jeho navázání by se tedy druhá strana měla snažit o přímý a přirozený pohled do očí oběti, neuhýbání při kladení otázek atd.;
- § *postura* – bezděčné odklánění se od oběti, nahýbání trupu směrem od ní signalizuje odstup, nechuť, averzi, dále vzpřímený postoj či mírně vzad držená hlava naznačuje neosobní jednání;
- § *proxemika* – se vzrůstající prostorovou vzdáleností mezi obětí a vyšetřovatelem roste pocit oficiálnosti a neosobnosti jednání (stejná zásada platí i pro oblast haptiky) - oběť by si měla sama zvolit, jaká vzdálenost je pro ni přijatelná.

Verbální komunikace:

- § *paralingvistika* – při jednání s obětí je vhodné hovořit tlumeným hlasem, pomaleji a s delšími přestávkami mezi jednotlivými otázkami (projev tak působí dojmem ohleduplnosti a trpělivosti);
- § *aktivní naslouchání* – především techniky shrnování a empatického mlčení vytvářejí pozorného posluchače
 - shrnování – zopakování podstatných bodů sdělení, shrnutí je možné zakončit otázkou: „Rozumím tomu správně?“;
 - empatické mlčení – působí v rozhovoru uklidňujícím dojmem; oběť si může během pauzy srovnat myšlenky a tazatel přeformulovat otázky;
- § *osobní vyjadřování* – používání osobních formulací typu: „mám pocit“, „myslím si“, na místo úředního jednání typu „je dáno“, „bylo by dobré“ vzbuzuje pocit většího zájmu;
- § *vyjádření samozřejmého* – sdělování skutečností, které bývají okolím považovány za samozřejmé, mívají pro oběti zvláště uklidňující význam; jde především o ujištění, která dávají poškozeným najevo, že jim nic nehrozí a že jejich stavy a pocity jsou naprosto běžné;
- § *vyjadřování pocitů* - preferování nestranného přístupu, který však nevylučuje citlivost na rozdíl od přístupu neosobního, usnadňuje komunikaci s obětí, tj. výroky typu: „Mrzí mě, co se stalo.“, „Musím se Vás zeptat na něco, co Vám nebude zrovna příjemné. Vězte však, že ani mně to není příjemné. Budu se snažit postupovat šetrně“ (Čírtková, 2006, s. 222-223).

Vedení výslechu oběti

Při vytěžování oběti by jistě nemělo docházet ke zbytečnému opakování výslechu, měl by jej pokud možno vést odborník na daný delikt, popřípadě participovat psycholog, a měl by probíhat o samotě, v klidném a bezpečném prostředí, tj. bez větší účasti dalších osob.

Výborně se v tomto duchu osvědčují jednopružorová zrcadla nebo speciální výslechové místnosti, které jsou často zřizovány mimo Policii ČR a jak je vidět na obrázku č. 1, zařízeny např. jako obývací místnosti, vybaveny potřebnou záznamovou technikou a speciálními pomůckami.

Známými demonstračními pomůckami jsou např. panenky Jája a Pája, které slouží pro objasňování mravnostní trestné činnosti spáchané na dětech a jedincích s narušenou komunikační schopností nebo mentálním deficitem. P. Weiss dodává: „*na loutkách lze*

projektivním způsobem demonstrovat různé sexuální praktiky bez nebezpečí další traumatizace dítěte podrobným popisem toho, co se událo“ (Weiss, 2005, s. 53).

Posledním pomocníkem vyšetřovatelů jsou panáčky policistů a policistek, které mají také pomoci dětem rozmluvit se o věcech, kterým se většině dospělých nechce ani věřit.

Obrázek č. 1 – Jedna z vyšetřovacích základen Jihomoravského kraje umístěná v brněnském dětském domově Dagmar spolu s panenkami Jája a Pája

Osobně si myslím, že dokud to je jenom možné a rozhodně pak u závažných trestných činů, neměla by být oběť konfrontována s pachatelem. Naopak by měla být chráněna před opakovaným rozpomínáním si na delikt, neustálou vlastní obhajobou, ale i před případnou pomstou či zastrašováním ze strany pachatele. Zároveň by oběť měla mít možnost nevystupovat před soudem, či zde být alespoň vyslýchána v nepřítomnosti pachatele.

Ochrana oběti

Z informací poskytovaných obětí by měl zasahující policista uvážít, zda se poškozený stále nenachází v nebezpečí. V případě opakujícího se deliktu, či hrozby takového opakování, by měl policista poskytnout oběti rady a doporučení, koho může kontaktovat, či jak se má v případě dalšího napadení chovat a jaké má dodržovat zásady. Hovoří se o tzv. **bezpečnostním plánu**, který v případě domácího násilí obsahuje v příslušném policejním manuálu např. následující pokyny pro oběti:

- § nenechat se zavřít v části domu, kde nejsou okna ani žádný východ nebo kde se nacházejí jakékoli možné zbraně, promyslet si a naplánovat únikové cesty;
- § zapamatovat si důležitá telefonní čísla, jako jsou nonstop linka pro oběti domácího násilí (251 511 313), policie apod. a naučit své děti používat telefon;

- § promyslet si přijatelné důvody, kvůli kterým by mohla odejít během dne nebo noci (např. musí něco odnést sousedům, zapomněla si tašku v autě atd.);
- § předem rozhodnout, kam půjde (tj. kde mají nonstop otevřeno), jak se tam dostane;
- § domluvit se s přáteli či sousedy na znamení, které bude signalizovat volání o pomoc;
- § mimo dům si ukrýt klíče od auta a od domu a dostatek peněz, zabalit si pohotovostní tašku ... (Manuál k postupu policistů v případech domácího násilí, 2006).

V souvislosti s možným náhlým odchodem oběti z domova upozorňuje P. Vitoušová na následující věci, které by si měla vzít s sebou: „*průkaz totožnosti a rodné listy případných dětí; průkaz o nemocenském pojištění pro sebe a děti; doklady o svém vztahu k bytu či domu (kupní smlouvu, nájemní smlouvu, popřípadě adresu pronajímatele); pracovní smlouvu, rozhodnutí o důchodu, rozhodnutí pracovního úřadu, rozhodnutí sociálních úřadů; rozhodnutí o svěření dětí do péče; doklady o přístupu k účtu; policejní záznamy o dřívějších oznámeních; léky, brýle, lékařské předpisy a věci denní potřeby; svůj telefonní adresář*“ (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007, s. 113-114).

Rozhodně je vhodné, pokud si oběť schovává i důkazy o útocích na její osobu (lékařské zprávy, fotografie zranění, poničené oblečení, magnetofonové nahrávky některých násilných situací apod.). Veškeré tyto skutečnosti mohou v případném trestním řízení nejen podpořit její výpověď a pomoci pachatele usvědčit, ale především urychlit celý proces a snížit riziko sekundární viktimizace.

Jak je vidět, již samotná policie může udělat mnohé pro pomoc obětem trestných činů. Zároveň může oběť upozornit na možnost konzultace u policejního psychologa, přičemž se uvažuje o vytvoření jednotného písemného materiálu, který by byl oběti v krátké době po trestném činu poskytnut spolu s kontaktem na policejního psychologa.

Jedno z dalších preventivních opatření policie představuje i možnost využít její ochrany. Pokud je totiž oběť zároveň v pozici svědka a hrozí jí v souvislosti s jejím svědectvím vážné nebezpečí, existuje zákon č. 137/2001 Sb. o zvláštní ochraně svědka a dalších osob, který umožňuje těmto lidem změnu identity, zprostředkovává jim přestěhování s rodinou na jiné místo, poskytuje jim fyzickou ochranu policií apod. V případě, že osobě nebude poskytnuta tato ochrana, existuje ještě tzv. *dočasná fyzická ochrana* poskytovaná policií podle zákona č. 273/2008 Sb. o Policii České republiky.

Obecně platí, že nejen OČTŘ, ale i sdělovací prostředky a všechny osoby ať už zúčastněné či nezúčastněné na trestním řízení, nesmějí žádným způsobem zveřejňovat, dále poskytovat osobní údaje poškozeného. Tuto povinnost ukládá zákon (trestní řád).

6.3.2 Psychologická intervence

Postupy psychologické intervence u obětí trestných činů se liší především podle toho, v jakém časovém období po zkušenosti s trestným činem bude odborná péče zahájena. V tomto ohledu by se daly vytyčit tři fáze psychologického poradenství, tj. v situaci těsně po útoku, dále v různých fázích po činu, kdy je stav oběti do určité míry stabilizován a konečně následná psychologická péče, neboli opakovaný a převážně dlouhodobější kontakt klienta s psychologem, který spadá spíše do oblasti terciární prevence, a proto bude zmíněn až tam.

Akutní stav těsně po útoku

Pro osobu představuje trestný čin silnou traumatickou událost, na kterou se nedá nijak připravit. Narušuje její psychickou integritu, neboť zásadním způsobem mění nejen její životní situaci a způsob, jakým prožívá vztah ke druhým osobám či k vlastnímu tělu, ale nabolívá i vnímání vlastních možností ovlivňovat a kontrolovat svůj život. O traumatizaci způsobené trestným činem jsem se zmínila již v jiné části práce, proto zde spíše navážu nutnými psychologickými opatřeními, která na vzniklá poškození reagují a která musí být v této fázi přijata, aby nedocházelo k pozdějším následkům.

L. Čírtková zdůrazňuje již okamžik těsně po kritické události, neboť v této době jsou oběti značně sugestibilní a současně velmi fragilní. I z tohoto důvodu se v poslední době čím dál více rozvíjí tzv. *psychologie neodkladné (první) péče*, jež by se dala rozdělit do dvou oblastí:

- § první psychologická pomoc – probíhá přímo na místě tísň (trestného činu) a poskytují ji přivolání psychologové, lékaři, ale především policisté nebo další členové záchranných složek;
- § terapie akutního traumatu – specializovaná pomoc psychologů a psychiatrů, která může začít zhruba dva dny po incidentu či v průběhu několika navazujících týdnů (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007, s. 131).

Cílem těchto dvou pomocných přístupů je dosažení psychické stabilizace oběti, zmírnění stresových stavů a jejich příznaků. Snaží se o nastartování přirozených pochodů zpracovávání zážitku a zaměřují se na povzbuzení vlastních energetických zdrojů oběti. Bezprostředně po kritické události se totiž oběti nacházejí ve stavu šoku, nemohou uchopit to, co se stalo a jejich psychika jeví prvky fragmentalizace, tzn. roztržiténosti. V počátku práce s obětí jde tedy o ukončení či odvrácení pocitů totální bezmoci a navrácení pocitu bezpečí, a to jak ve smyslu vnější jistoty, že už jim nic nehrozí, tak jistoty vnitřní, že tedy mají

možnost nějak se rozhodovat a jednat. Obnova iluzí kontroly je základem pochodu stabilizace.

V situaci šokového stavu oběti je podle B. Baštěcké et al. vhodné využít tzv. **pravidlo 5T** – ticho, tišení bolesti, teplo, tekutiny, transport. Na to dobře navazuje první pomoc psychická, která do velké míry splývá s péčí matčinou (Baštěcká et al., 2005).

Počáteční psychologická pomoc se podle L. Čírtkové opírá o tři následující prvky: poskytování informací, intervenci a identifikaci rizikových osob

1. **Informování oběti** o reakcích, jež se u ní mohou v důsledku prožitých událostí objevit a ujištění, že se jedná o normální reakce na nenormální situaci, které pravděpodobně po určité době samy spontánně vymizí. Vzhledem ke snížené kognitivní kapacitě oběti se navíc doporučuje, aby jí byly poskytnuty tyto základní informace také písemnou formou (např. v podobě brožur, letáčků apod.).
2. **Intervenci** - V rámci snižování stresu a posilování vlastních sil pro překonání traumatu, by se měl pomáhající hned v počátku přímého kontaktu představit jménem a svou specializací (vnáší to orientaci do situace), při komunikaci by měl vycházet z tzv. *nehodnotící akceptace* (a to ať už se oběť chová jakkoli), měl by vyváženě balancovat mezi vedením (např. vnášením pevných bodů do rozhovoru, usměrňováním oběti) a akceptováním (především empatickým přístupem k oběti, respektováním jejích potřeb) a měl by od oběti zjistit základní informace, tj. zda má kam jít a popřípadě jí zajistit krizové ubytování.
3. **Identifikaci rizikových osob** - Vzhledem k tomu, že je u některých obětí trestných činů pravděpodobný vznik následných a přetrvávajících potíží, je vhodné identifikovat tyto osoby. Upozorňujícími signály jsou dřívější zdravotní problémy, reviktimizace, silná počáteční emocionální reakce na událost, zvýšený výskyt neefektivních strategií zvládání stresu (např. abúzus alkoholu), nedostatek zdrojů podpory v době po události (např. oběť žije sama), zvýšený výskyt sekundárních následků (např. ztráta zaměstnání, bydlení) apod. (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007, s. 132-134).

Kromě skutečností, které byly již popsány v kapitole 4.3, by se měla jakákoli zasahující osoba při kontaktu s obětí jednoznačně vyvarovat některých zbytečných frází (např. „To bude dobré.“), milosrdných lží, diagnostikování na místě (např. „To vypadá špatně.“), odborné terminologii (např. viktimizace, interakce, anticipace), patologizace projevů oběti (např. „To není normální.“), slibů (např. „Nebojte, pachatele chytíme.“), či spěchat a tak zvyšovat nervozitu oběti.

Pro stabilizaci oběti lze už v době po útoku použít celou řadu technik první psychologické pomoci, z nichž je většina používána i v psychoterapii akutního traumatu.

D. Vodáčková například upozorňuje na fakt, že emoce způsobené silným stresem se projevují i tělesně a proto je u osoby v krizi užitečné využít prvek **uzemnění** (grounding), tzn. umožnit jí dobrý kontakt se zemí, s podložkou, cítit oporu prostřednictvím fyzického (pokud si to osoba žádá), či alespoň očního kontaktu. Dále je vhodné pomoci takovému člověku **nalézt a prohloubit pocit vlastního středu**, opory v sobě (catering). Tohoto stavu je dosahováno soustředěným dýcháním do hrudníku a břicha, zodpovídáním základních sebezpotvrzujících otázek (zjišťováním jména, bydliště, toho, co se přihodilo), ale i přenášením pozornosti na tělesné pocity (jak se cítí) a podporování člověka v registraci okolí (Vodáčková et al., 2007).

Dále existují techniky, které se může naučit samotná oběť. Jedná se o techniky na získání odstupu (tzn. distancování), které se používají u lidí, kterým nepříjemná událost zcela zahltila mysl intrusivními myšlenkami a dále techniky na zklidnění a uvolnění. Součástí distancování je podle L. Čírtkové např. tzv. **zastavování myšlenek** (spočívá v dohodě s klientem, že v určitém okamžiku jeho líčení bude přerušeno slovem „stop“, přičemž se podívá na předem stanovené místo, hluboce se nadechne a vydechne a změní držení těla) a tzv. **TV-technika** (v případě, že se oběti dostává do mysli neustále film o kritické události, je žádána, aby s jeho dějem určitým způsobem vnitřně manipulovala). Technik vedoucím ke zklidnění a uvolnění existuje velké množství. Jde např. o techniku tzv. **uzdravující barvy** (oběť sdělí barvu, která na ni působí uklidňujícím dojmem a ta je poté vdechována nebo imaginativně přikládána na bolestivé místo), tzv. **vdechování bezpečí** (příbuzná technika spočívající ve vdechování bezpečí a vydechování strachu) nebo **svalové relaxace** (postupné uvolňování jednotlivých částí těla např. prostřednictvím odpočítávání) (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007).

Myslím si, že v mnohých případech není nutné oběti trestného činu podávat léky, pokud si vystačí s jinými podpůrnými prvky. Navíc by jí mohlo unikat něco, co je pro ni na krizovém prožívání cenné, byť pociťuje silné a na první pohled velice negativní emoce. Záleží vždy na vnímavosti odborníků, zda je zakoušené utrpení a smutek stále ještě běžným dozníváním krizové situace, či se již jedná např. o depresivní stav.

Stabilizovaný stav v různých fázích po činu

Psychologická péče, která se dostavuje nějakou dobu po nepříjemném zážitku či zážitcích vychází z individuální **zakázky klienta**. V některých případech dokáže oběť zcela

jasně formulovat své problémy, jindy však tohoto úkolu není schopna, ať už pro vlastní zmatenost v situaci nebo příliš silnou traumatizaci.

V každém případě je nutné **aktivní naslouchání** odborníka, díky kterému lze nejen upřesnit zakázku, ale také se dozvědět o klientovi mnoho informací, jež lze využít v jeho následné terapii (např. navázáním na dřívější úspěchy). Posilovat sebevědomí a tím měnit situaci oběti lze i prostřednictvím **realizace postupných malých kroků**. Plnění terapeutem zadaných úkolů je známá z kognitivně-behaviorální terapie. U bezmocí ovládané oběti trestného činu se může jednat o jakékoli aktivity, které je možné zrealizovat okamžitě a které učí novým způsobům chování a podporují vlastní autonomii.

L. Čírtková však upozorňuje, že při práci s obětí není rozhodně vhodné nechat se strhnout jejími záchvaty sebelítosti a posilovat je slovně, účastenským výrazem tváře, či nakloněním k její osobě (psychologická podpora se tak může rychle vytratit a zvrhnout se v náрек nad těžkým údělem oběti). Místo toho doporučuje postup nazvaný „**změna perspektivy**“, ve kterém psycholog společně s obětí nazírá její příběh z různých pohledů (např. očima jiné osoby) nebo tzv. **překontextování**, prostřednictvím kterého se společně snaží dát jiný smysl traumatickému zážitku než ten, který oběť doposud vnímala (např. se odbourává sebeobviňování, falešný stud oběti apod.) (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007).

Základem poradensko-terapeutického rozhovoru je nejen poskytnout další potřebné informace, ale také povzbudit klienta k tomu, aby zážitek přijal a emocionálně zpracoval. Orientace na budoucnost je přitom nutná především u těch obětí, které zůstávají mentálně u některých aspektů trestného činu, či následného vyšetřování, byť jsou tyto nezměnitelné a spotřebovávají jen velké množství energie.

Dle A. Bentovima by se zvláště v takových případech měla psychologická intervence zaměřit především na dva procesy, a to **emocionální a kognitivní zpracování**. Emocionální zpracování se týká práce s procesy, které byly spuštěny traumatickou událostí (např. neodbytné myšlenky, opakované prožívání, vytěšňování, pocity úzkosti, strachu emoce typu „bojuj“/„uteč“ atd.). Jde o jejich akceptaci, verbalizaci a nacvičování v mnoha obměnách a v prostředí pochopení. Traumatické chování se musí dekonstruovat a vytvořit odpovídající ochranné chování. Kognitivní zpracování se zase zaměřuje na proces, s jehož pomocí je možné přehodnotit vysvětlení traumatické události a tím i jeho působení na způsoby vnímání, prožívání a přidělování významů vztahům (Bentovim, 1998, s. 105).

Při odborném psychologickém působení je však dobré respektovat určité zásady, které mají za cíl pomoci oběti v nahlížení na sebe sama a na dění okolo ní. Naplňování těchto postupů vede poškozeného k jeho návratu do plnohodnotného života. Základem je

postupování po cestě od oběti k osobě, které se podařilo přežít, tedy od oběti k „survivorovi“. Jde o změnu nazírání traumatického zážitku obětí. V průběhu terapie se tak z oběti stává „survivor“, což představuje zcela jinou psychologickou hodnotu. Jak již bylo naznačeno v kapitole 3.4, zatímco pozice oběti evokuje slabost, pasivitu a poškozování, tak pozice přeživšího stimuluje spíše pozitivní hodnoty jako schopnost přestát krizi a nepodlehnout.

Dosahování změny v perspektivě nazírání se podle L. Čírtkové děje s pomocí:

§ na trauma orientované terapie

Zaměření se prostřednictvím techniky „vyprávění svého příběhu“ přímo na kontakt oběti s násilím, tj. kritické momenty a jejich prožívání. Zcela nevhodně se zde jeví hlubinná terapie a terapeutické systémy orientované na previktimní osobnost (průběh dětství, vztah k rodičům atd.).

§ restaurování pocitu kontroly

Směřování člověka k obnově iluze o vlastní potenci představuje klíčový bod viktimologické intervence. K tomuto účelu slouží rozhovor o myšlenkách a pocitech, které oběť zažívala při interakci s pachatelem, jejich debriefing a nalézání momentů, které lze využít pro obnovu víry ve vlastní schopnosti, moc ovlivňovat situace.

Pocit kontroly lze podepřít i informacemi o bezpečném chování v krizových situacích a zvyšováním vnímavosti na signály ohrožení. G. de Becker v této souvislosti vyzdvihuje intuici každého z nás a apeluje na její vyslyšení, a to i v případech, kdy by nás upozorňovala mylně, neboť v jiném případě nám může zachránit život. Podle něj předcházejí násilí téměř vždy jasné varovné signály, které by měl člověk umět číst (de Becker, 1998).

§ terapie zjevných následků traumatu

Např. zmiňované tendence vyhýbat se podnětům, místům a situacím, které připomínají nepříjemné zážitky, neboť tato u člověka jen udržuje jeho strach v neustálé činnosti. Přínosná je v takových situacích léčebná technika „*návrat do kritických událostí*“ (Čírtková, 2006).

6.3.3 Dostupnost psychologické péče

Psychologická péče o oběti trestných činů je do určité míry saturována soukromými psychology, psychologickými službami neziskových organizací (seznam některých poradenských linek a center krizové intervence např. na www.help24.cz), ale také státem a jeho institucemi. Oběť trestného činu se tak může obracet i na státní linky důvěry (např.

anonymní linka pomoci v krizi zřízená Ministerstvem vnitra – tel. 974 834 688) nebo poradny (např. poradny pro rodinu a partnerské vztahy). Od roku 2007 byla navíc zřízena již zmiňovaná intervenční centra, která poskytují pomoc jedincům ohroženým násilným chováním ze strany osob blízkých nebo osob žijících s nimi ve společném obydlí. Oběť může intervenční centrum kontaktovat sama (např. na základě doporučení policie apod.), nebo dojde-li k vykázání agresora ze společné domácnosti policií, je v tomto případě intervenční centrum samo povinno oběť do 48 hodin od doručení opisu rozhodnutí o vykázání nebo zákazu vstupu Policií ČR kontaktovat, jinak vždy bezodkladně poté, co se dozví o ohrožení osoby násilným chováním.

Vzhledem k tomu, že je však přítomnost psychologa obvykle nutná již od samého začátku vstupu OČTŘ do kontaktu s poškozeným, vznikla tato služba i v rámci Policie ČR. Psychologové se stali v posledních 20 letech součástí bezpečnostních sborů a jejich využití se neustále rozšiřuje. Konkrétně koncem roku 2009 byla po dlouhých snahách konečně schválena nová koncepce psychologických služeb, díky které by měly od ledna 2010 na příslušných krajských ředitelstvích Policie ČR vznikat, vedle míst psychologů v pracovním poměru, také místa psychologů v poměru služebním. Tato změna předznamenává nejen pravidelné proškolení psychologů v problematice forenzní psychologie, ale i jejich větší spolupráci s jednotlivými útvary policie a tím jejich širší využití pro osoby z řad veřejnosti, které se staly obětí trestné činnosti. Dosavadní náplň práce policejních psychologů se orientuje především dovnitř policie. Psychologové se sice stávají součástí krajských týmů tzv. **posttraumatické intervenční péče (PIP)**, jsou školeni v **metodách CISM**¹, které mají povahu preventivní diskuze, podpory, strukturovaného setkání (debriefing, defusing apod.) a osvěty týkající se stresu (tj. nejde o léčbu ani o poradenství), nicméně jejich služby jsou veřejností využívány zřídka. Nová psychologická koncepce s sebou nese významný posun ve státě, resp. policii poskytovaných službách vůči obětem trestných činů a slibuje si nejen zkvalitnění práce policie, zamezování sekundární viktimizace poškozených, ale i změnu ve vnímání této instituce samotnými občany.

Na rozdíl od naší teprve se rozvíjející širší pojaté prevence viktimizace se v zahraničí vyskytuje větší nabídka nejrůznějších specializovaných služeb. Podle K. Pospíšilové poskytuje např. Kanadská královská jízdní policie tzv. *Program asistence obětem trestné činnosti* (Victim Assistance Programs) jako jeden z preventivních programů vycházející

¹ CISM (angl. Critical Incident Stress Management) – zvládání zátěže pramenící z traumatizující události

z principů *community policing*¹. Ten spočívá v poskytování právního a psychologického servisu vyškolenými civilními zaměstnanci a dobrovolníky (Pospíšilová, 2006). Podobně funguje i britský program „*Witness Support*“, který, jak uvádí P. Vitoušová, nabízí přímo v budovách soudů pomoc poškozeným v postavení svědků před a v průběhu hlavního líčení (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007).

V zahraničí existuje také větší dostupnost akreditovaných intenzivních reintegračních programů, které se zabývají péčí o oběti trestných činů (stejně jako existují různé speciální programy, které musí často povinně absolvovat pachatelé). Mnohé vycházejí z konceptu zmiňované restorativní justice.

Podle K. Netíka, D. Netíkové a S. Hájka ve Spojených státech amerických, či v Německu dochází již dávno k opakovanému řízenému setkání obětí násilného deliktu s „vlastním“ pachatelem nebo se vytvářejí psychoterapeutické skupiny, v nichž se setkávají oběti s pachateli, nikoli trestných činů spáchaných na nich (Netík Netíková, Hájek, 1997).

U nás k podobným způsobům rehabilitace některých obětí dochází např. v rámci sexuologické ochranné léčby pachatelů, přičemž oběti musí toto setkání samy chtít. Setkání poškozených s vlastními či jinými pachateli mohou mít katarzní účinek, mohou přinést obětem žádoucí zadostiučinění, přispět k vzájemnému poznání a tak k terapii obětí a korektivnímu působení na pachatele, nicméně mohou také prohloubit trauma obětí. Vždy je nutné zvážit všechny okolnosti, přičemž odborné vedení takových skupin je samozřejmě podmínkou.

6.4 Terciární prevence

Terciární prevence se snaží zmírnit již vzniklé, především vážnější následky prožitého trestného činu a předejít dalším škodám, které v jeho souvislosti mohou nastat.

Do oblasti terciární prevence lze zahrnout jakékoli formy odborné pomoci, které jsou založeny na opakovaném a dlouhodobějším kontaktu s poškozeným. Nejčastěji sem spadá odborná terapeutická práce s klientem, k jejímuž využití dochází podle L. Čírtkové zpravidla ze dvou důvodů. Buď je oběť na základě výše zmiňovaných kritérií vyhodnocena jako ohrožená či zranitelná osoba (viz identifikace rizikových osob). V takovém případě se jedná především o reviktimizované oběti a dále oběti násilí (znásilnění, sexuálního zneužívání,

¹ *community policing* - pojetí policejní práce, vychází z otevřenosti policie vůči veřejnosti, spolupráce s ní, znalosti místní problematiky apod. a které spolu se standardní policejní postupy vede k lepší prevenci kriminality

domácího násilí apod.). Nebo oběť sama projevuje zájem o další psychologickou intervenci, přičemž se tak děje zpravidla po určitém časovém odstupu od trestného činu. U takových obětí přetrvávají intenzivní příznaky traumatu nebo tito jedinci utrpěli nové sekundární rány v důsledku sekundární viktimizace (in Čírtková, Vitoušová et al., 2007).

Následná psychologická pomoc pak nabývá nejrůznější podob. Řídí se potřebami klienta, jeho potížemi, příznaky. Nejčastější spočívá v docházení do psychologických poraden (např. Bílého kruhu bezpečí, intervenčních center apod.) nebo do praxí klinických psychologů, vzácněji se vyskytují hospitalizace v psychiatrických zařízeních. Určitá nabídka existuje i na internetu, nicméně tyto distanční formy psychologické pomoci nemusí být pro tento typ obětí dostačující. Obtížná dostupnost specializovaných míst pro dlouhodobější následnou péči zaměřenou na oběti trestných činů tak představuje problém, neboť terapeutů specializujících se na léčbu traumatu pocházejícího z viktimizace není mnoho a už vůbec nepokrývají celoplošně území České republiky.

U nás byl v říjnu 2007 zatím zahájen pouze dvouletý pilotní projekt „*HRÁZ – Pomoc obětem domácího násilí a zvláště zranitelným obětem násilných činů*“, na jehož realizaci se kromě jiných externích odborníků podíleli i specialisté Bílého kruhu bezpečí. Cílem tohoto projektu byl rozvoj a realizace poradenských služeb a programů zaměřených na zlepšení kvality a dostupnosti služeb pro oběti trestných činů, přičemž v jedné ze svých aktivit se zaměřoval také na terapeutickou práci se zvláště zranitelnými oběťmi.

Dostupnost speciálně zaměřených střednědobých a dlouhodobých terapií, ať už individuálních nebo skupinových (např. paralelní skupiny) pro oběti trestných činů je malá, zpravidla představuje nadstandardní službu. Vyhledat tak odbornou pomoc na jiných pracovištích mimo Bílý kruh bezpečí bývá složité.

7. Případy ilustrující proces viktimizace

7.1 Cíle, úkoly a postup zpracování

Cílem této části diplomové práce je ilustrovat průběh procesu viktimizace prostřednictvím skutečných případů obětí trestných činů a získat tak lepší vhled do problematiky, porozumět jejím dílčím souvislostem a nastínit kritická místa, která by si žádala změny.

Hlavními úkoly tohoto zpracování jsou:

- **popsat** poškozování obětí v průběhu trestného činu, tj. **primární viktimizaci** se všemi souvislostmi a okolnostmi, které ji ovlivnily, případně předznamenávaly;
- **popsat** poškozování obětí z řad orgánů činných v trestním řízení a dalších zainteresovaných subjektů, tj. **sekundární viktimizaci** a zvláště pak zásahy, které traumatizaci obětí umocnily;
- **popsat**, jakým způsobem poškození vše **prožívali**, které skutečnosti považovali za zvláště tíživé a kdo nebo co jim naopak v jejich situaci nejvíce pomohl/o;
- **zjistit**, zda byla obětí trestných činů poskytnuta nějaká forma **psychologické intervence** či alespoň kontakt na další formu pomoci.

Vzhledem k povaze výše zmíněných záměrů jsem se rozhodla realizovat kvalitativní výzkum, jehož základním přístupem bude případová studie. Ta je dle J. Hendla založena na detailním studiu jednoho nebo několika málo případů, zachycení jejich složitosti a popisu vztahů v jejich celistvosti (Hendl, 2005).

Jednotlivé případové studie byly vybrány cíleně pro svou odlišnost, nicméně zároveň v závislosti na „nabídce“. Jak je zřejmé, poskytování takto citlivých informací od obětí nebo OČTŘ, není zdaleka jednoduché a předznamenává jej delší dobu trvající domluva a spolupráce. Využila jsem tedy pro účely diplomové práce profesních kontaktů u Policie ČR Olomouckého kraje, konkrétně u služby pořádkové policie a služby kriminální policie a vyšetřování a následně i vlastního působení tehdy ještě na Krajském ředitelství Policie Východočeského kraje, odboru personálního řízení a odměňování, oddělení psychologických služeb.

Popisované příběhy se odehrávaly v rozmezí let 2007 až 2009. Údaje o obětech trestných činů a okolnostech jejich viktimizace byly získány během roku 2009 a to z **rozhovorů** s oběťmi, či zainteresovanými policisty, z **dokumentů** poskytnutých přímo

poškozenými (záznamy o následném policejním a právním postupu, znalecké posudky, zdravotnická dokumentace, sms zprávy), dokumentů Policie ČR (spisový materiál) a z veřejně dostupných zdrojů (informace vyskytující se na internetu).

Jednotlivá data budou utříděna **chronologicky v čase**, přičemž na konci každé kazuistiky budou prostřednictvím její **analýzy** zmíněny zajímavé souvislosti, postřehy. Úroveň a rozsah informací v materiálech z vyšetřování případů byla rozdílná, což se nutně muselo promítnout do popisu případů v kazuistice č. 1 a 2.

Vzhledem k odlišnosti obou obětí, charakteru jednotlivých deliktů a tím i jejich průběhu se pokusím v kapitole 7.4 shrnout základní informace z uvedených kazuistik a popsat jejich shody nebo odlišnosti. Jsem si samozřejmě vědoma toho, že výběrový soubor neumožňuje vytvořit obecně platné závěry, to však nebylo cílem ani záměrem práce. Uvedené postřehy mají sloužit jako ilustrace problematiky viktimizace, zamyšlení se nad ní a mají podpořit realizaci takových opatření, která povedou ke zkvalitnění péče o oběti trestných činů.

Na závěr je nutné zdůraznit, že oběti se způsobem uveřejňování informací v této práci souhlasily (resp. s mírou jejich podrobností a užíváním smyšlených jmen), za což jim patří veliký dík a obdiv. Velice si této jejich sdílnosti vážím, neboť si uvědomuji, jak je pro ně těžké podělit se svými zkušenostmi s dalšími osobami. Jejich otevřený přístup však představuje jedinou cestu, jak pomoci nejen jim, ale i dalším trestnými činy traumatizovaným osobám, nehledě na předcházení viktimizace, či zahájení takových opatření, které by ji v jakékoli fázi vývoje eliminovaly.

7.2 Kazuistika č. 1

Jedním z hlavních aktérů prvního případu je Petra (34 let), zdravotní sestra, která si v roce 2001 vzala za muže o 4 roky staršího elektrotechnika Jiřího. Dnes vzpomíná, že ji manžel zaujal svým intenzivním zájmem, který o ni projevoval. „*Měl výdrž. Dlouho mi nadbíhal a dvořil se. S tím jsem se do té doby nesetkala a musím uznat, že mi to velmi lichotilo.*“ Žárlivost projevoval už tehdy, nicméně v té době považovala takové chování jako důkaz lásky a nevěnovala mu pozornost.

Během manželství se jim narodily dvě děti, a to chlapeček (5 let) a holčička (3 roky). Manželský svazek trval 6 let a soužití to nebylo dle Petry zrovna idylické, neboť jak sama zhodnotila: „*Jiří byl chorobně žárlivý muž, který mě neustále podezíral z nevěry a opakovaně kontroloval, s kým se stýkám a kam chodím.*“ Z jejích výpovědí dále vyplývá, že postupem

času začala sama zvažovat, zda někam vůbec půjde nebo zda zkontaktuje kamarády, aby neměla problémy. Byť by to prý sice do Jirky nikdo neřekl, v soukromí (výjimečně i na veřejnosti) se dokázal chovat velmi agresivně, převážně verbálně, způsobit scénu, popřípadě alespoň praštit dveřmi nebo ve vzteku rozbít nějaký poblíž ležící předmět. Petra se za dobu manželství naučila předcházet mnohým potížím s mužem a do jisté míry tak přistoupila na jeho manipulaci, ale dočista neztratila náhled na vlastní situaci (díky sestře, která ji upozorňovala na to, jak jí její muž ovlivňuje a izoluje). Petra se cítila v manželském svazku příliš spoutaná a rozhodla se jej v roce 2007 po opakovaných a stupňujících se nepříjemných incidentech (kontrolách emailu, telefonu, prohledávání kabelky, dokonce sledování do práce apod.) ukončit rozvodem. Zpočátku probíhalo vše až překvapivě bez problémů. Petra se za rychlé pomoci rodiny přestěhovala do bytu nedaleko Jiřího a děti jí byly svěřeny do péče. Jiří si je brával občas na víkendy a až na pár ironických poznámek z jeho strany se vždy kontakty mezi ním a Petrou omezily jen na vyřízení nezbytných záležitostí okolo jejich dětí. Vše se zdálo být vyřešené. Petra si postupem doby našla novou lepší práci, koupila si na leasing auto a celkově byla se svou situací spokojená. Našla si však také nového přítele a právě tím začaly problémy, které vyústily v nechtěný a nepříjemný návrat Jiřího do jejího života.

K prvnímu incidentu došlo krátce poté, co Jiří zjistil, že Petra má nový partnerský vztah. Z policejního spisu vyplývá, že ji několik dní tajně sledoval, aby zjistil, o koho se jedná a kde se nový pár ve volných chvílích stýká. Navíc začal bývalou ženu obtěžovat sms zprávami, ve kterých jí vyčítal, že si za něj velmi rychle našla náhradu. Petra mu sice po nějaké době přestala na takové zprávy odpovídat, nicméně to jej nezastavilo. Když zjistil, že Petra jezdí na víkendy se svým novým přítelem na jeho chatu, rozhodl se je při jedné takové cestě tajně sledovat. Poblíž chaty potom chvíli čekal a pozoroval, co se bude dít. Jakmile viděl, že Petřin přítel odešel pracovat za dům na zahradu, zazvonil u domovních dveří. Otevřela mu Petra, kterou ihned začal obviňovat z „tahání se s chlapama“, při tom jí sprostě nadával a vyřkl podezření, že jejich děti možná ani nejsou jeho, protože se musela takhle „kurvit“ už za doby jejich manželství. V okamžiku, kdy mu na to Petra odpověděla, že je její věcí, s kým se stýká a že si bude dělat, co chce, tak ji fyzicky napadl. Jednalo se o údery pěstmi do obličeje, povalení a vláčení po zemi, při čemž jí i nadále vulgárně nadával, urážel ji a vyhrožoval usmrcením. Jakmile přítel Petry uslyšel její křik, přispěchal jí na pomoc a napadl Jiřího. Ten, když narazil na obranu, dal se raději k ústupu a chystal se z místa odjet. Než tak učinil, stihnul ještě propíchnout dvě pneumatiky auta svého „soka“.

Ihned po tomto incidentu zavolala Petra Policii ČR, které celou událost nahlásila. Rovněž vyhledala lékařské ošetření a kvůli způsobeným zraněním (pohmožděná krční páteř,

četné podlitiny a oděrky v oblasti obličeje a končetin, naražené zápěstí levé ruky) nastoupila pracovní neschopnost. Policie případ šetřila a chystala se Jiřího obvinít hned z několika trestných činů (násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci, ublížení na zdraví). Vzhledem k tomu, že byl pachatelem její bývalý manžel, tedy osoba blízká, bylo jeho trestní stíhání podmíněno jejím souhlasem. Petra vzpomíná na toto období velmi zmateně. Udává, že vůbec nevěděla, jak má situaci řešit, nikdo jí nebyl schopen poradit. Sama prý nechtěla způsobovat jakékoli potíže, nedala na svou intuici a rozhodla se souhlas neudělit v naději, že tím vůči Jiřímu učiní vstřícné gesto a on pak svého chování zanechá. Měla zároveň strach před možnou pomstou Jiřího, eskalací násilí. Trestní stíhání jejího bývalého muže bylo tedy vyloučeno a případ odložen.

Agresivita a posedlost Jiřího však v následujících dnech nabíraly na intenzitě. Množily se Petře adresované výhružné telefonáty a sms zprávy, její sledování a narušování jejího partnerského a pracovního života (např. rozšiřoval pomluvy o pochybném životě Petry, dokonce napsal jeden takový dopis jejímu zaměstnavateli). Jednoho pozdního večera, když Petra ve svém bytě zatemňovala okna, tak za jedním z nich spatřila Jiřího, jak se na ni dívá. Byt se nacházel ve 3. patře panelového domu, na kterém bylo v té době lešení z důvodu oprav fasády. Když Jiří zjistil, že ho Petra vidí, ukázal gestem pohyb znázorňující podříznutí hrdla a z lešení začal scházet dolů. Shodou okolností v ten okamžik přijížděl na místní parkoviště svým autem její přítel s jejími dětmi. Jiří nebral ohledy na vlastní děti a už v době, kdy byly ještě v autě, začal vůz demolovat tyčí, kterou našel u stavby. Rozbil většinu oken auta, která se vysypala dovnitř vozu a přestal až v okamžiku, kdy na něj zaútočil přítel Petry.

Po zavolání policie podala Petra na Jiřího trestní oznámení. Jak sama uváděla, v té době již na tom byla psychicky velmi špatně, trpěla úzkostmi a strachem o sebe, své děti a svého přítele. Současně vykazovala četné psychosomatické potíže jako migrény, nechutenství a poruchy spánku. Svou situaci nyní vnímala jinak, neboť chování Jiřího již odnášely i její děti. Podle výpovědi Petry tím Jiří překročil pro ni snesitelnou hranici, odmítala být již jakkoli tolerantní a souhlasila s jeho trestním stíháním. Jiří byl obviněn z trestného činu výtržnictví a poškozování cizí věci. Přesto, že policie pro Jiřího požadovala vazbu, státní zástupce byl jiného názoru a Jiří byl stíhán na svobodě. Petra k té době uvádí, že to byla pro ni další rána, protože věděla, že se Jiří dříve nebo později opět vrátí. Jak sama popisovala, celé dny se bála, všude se ohlížela, v bezpečí se necítila ani ve svém bytě, nespala, neustále kontrolovala děti a na víkendy s nimi jezdila k rodičům na venkov.

Další incident na sebe nenechal dlouho čekat. U svých rodičů, kam Petra s dětmi často utíkala, se cítila bezpečně jen do doby, než její rodiče obdrželi od Jiřího sms zprávu, že si tam

jede pro svou ženu a děti. Petra nechtěla čekat, zda šlo jen o výhrůžku nebo opravdový plán, který hodlá bývalý manžel realizovat, neváhala a zavolala na policii, kde vše vylíčila. Policejní hlídka k rodičům Petry dorazila chvíli před tím, než se tam objevil Jiří. Ten, když viděl na místě policii, otočil své auto a ujížděl pryč. Policisté ho však viděli a vydali se za ním. V provozu se jim po nějaké době ztratil, později ho však spatřili na jiném místě. V okamžiku, kdy ho policista na silnici zastavoval, Jiří na tuto výzvu nereagoval, na policistu naopak svým autem najel a asi 100 metrů ho vláčel na kapotě. Policistovi se podařilo donutit Jiřího k zastavení až pod hrozbou namířené střelné zbraně. To vše v kombinaci s již probíhajícím trestním stíháním státního zástupce přimělo, aby akceptoval policejní žádost o vzetí obviněného do vazby, což se také potom stalo. Petře tak nastalo alespoň dočasně klidnější období, kdy se již nemusela stále obávat o sebe a své děti, kdy mohla zase v klidu chodit spát a pohybovat se na veřejnosti.

Po třech měsících byl však Jiří z vazby propuštěn. Petra o tom jako poškozená informována nebyla. Zjistila to až v okamžiku, kdy potkala Jiřího na ulici, což byl pro ni v tu chvíli šok. Celou situaci popisovala následovně: *„Když jsem ho zahlédla, úplně ve mně cuklo a rozbušilo se mi srdce. Nějakou chvíli jsem byla tak mimo, že jsem se nemohla ani pohnout. Jakmile jsem se probírala, uskočila jsem do průchodu jednoho domu. Bála jsem se vylézt, vše se mi promítlo v mysli, bylo to strašné...“* Od této chvíle se její psychický stav opět zhoršil, svou situaci považovala za bezvýchodnou, pociťovala skepsi vůči právnímu systému a začala trpět pocitem úzkosti při pohybu její osoby či dětí mimo domov. S partnerem se kvůli bývalému muži začali opakovaně hádat.

Po krátké době následovalo hlavní líčení před soudem, kde byl Jiří obžalován z výše uvedených trestných činů, ke kterým přibyl další v podobě útoku na veřejného činitele. Před soudem vypovídala znovu jak Petra, tak i její přítel a další svědci. V rámci hlavního líčení vypovídal i soudem příbraný soudní znalec z oboru psychiatrie, který zopakoval svůj znalecký závěr, tj. že po vyšetření Jiřího u něj neshledal žádnou duševní poruchu. Soud po skončení líčení vynesl rozsudek, kterým poslal Jiřího na 33 měsíců do vězení. Jiří se na místě odvolal, proto rozsudek nenabyl právní moci a případem se měl zabývat odvolací soud (což bývá zpravidla záležitost několika dalších týdnů).

Jiří se po zkušenosti s vazební realitou sice již vyhýbal osobnímu kontaktu s Petrou, nicméně nepřestal jí telefonovat a psát sms zprávy typu: *„Zabiju tebe i toho tvýho šmejda, už je mi všechno jedno, nemám co ztratit, stejně půjdu sedět, vezmu s sebou i děcka...“* Petře nezbývalo než jít znovu na policii, tentokrát i s dětmi, protože je nemohla nechat samotné doma. Vztah s jejím přítelem byl po všech událostech v krizi, nestýkali se spolu a Petra se tak

neměla na koho obrátit s žádostí o pomoc (jak uvádí, rodinu již nechtěla více zatěžovat). Z této doby ráda vzpomíná na policistu, který s ní sepisoval trestní oznámení, jednal s ní velmi citlivě, klidně a podrobně si nechal její situaci vylíčit. Petře zajistil krátkodobou policejní ochranu tím, že jí a jejím dětem umožnil odvoz domů policejním vozem a než mohla vejít do svého bytu, tak policisté byt i celý dům prohledali, aby se přesvědčili, zda někde nečeká Jiří. Dále Petře doporučil, aby na víkend odjela s dětmi pryč z města, což druhého dne také udělala a odcestovala ke známým asi 100 km daleko. Petra měla dle policistových instrukcí ihned volat linku 158, pokud by se dělo cokoliv podezřelého, a to do doby, než se mu podaří zajistit pro Jiřího vazbu (ze které byl dříve propuštěn). Potíž byla ta, že v tomto případě byl Jiří podezřelý ze spáchání trestného činu násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci dle § 197a odst. 1 trestního zákona, u kterého je maximální trest 1 rok odnětí svobody. Podle § 68 odst. 2 trestního řádu lze však vzít obviněného do vazby pouze pro úmyslný trestný čin, jehož horní hranice odnětí svobody činí minimálně 2 roky. Policista však zhodnotil situaci jak po stránce skutkové, tak i po stránce právní a správně učinil závěr, že Jiří opakuje trestnou činnost, pro kterou je stíhán (v tu dobu totiž ještě nebyl pravomocně odsouzen a trestní řízení proti němu bylo stále otevřené u soudu, kam se odvolal). Zkontaktoval proto státního zástupce, kterého přesvědčil o nutnosti vazby pro Jiřího, jinak nelze zaručit, že případ nakonec neskončí tragicky. Jiří byl poté zadržen, bylo mu sděleno obvinění pro trestný čin násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci a následně byl skutečně soudem vzat znovu do vazby. Odvolací soud později zamítl odvolání Jiřího proti rozsudku soudu prvního stupně a potvrdil jeho verdikt spočívající v udělení trestu odnětí svobody v délce 33 měsíců.

Petra byla s výsledným zásahem OČTŘ spokojená, i když podle ní k zásahům mohlo dojít dříve a celá kauza se nemusela protáhnout na 2 roky (od doby rozvodu). Sice se jí výrazně ulevilo, nicméně stále přiznává obavy z propuštění bývalého muže na svobodu. Zvláště se bojí o bezpečí svých dětí, jehož narušení, spolu s nedostatečnou informovaností od OČTŘ považuje za nejhorší skutečnosti jejího případu. Vzpomíná, že si připadala naprosto bezmocná, bez možnosti se na probíhající situace (útoky muže, zásahy soudce apod.) nejen připravit, natož je ovlivnit. Co se týká rodiny, či dalšího širšího okolí, nezmiňuje nic, co by jí výrazně komplikovalo tehdejší situaci. Potíže spojené s útoky bývalého manžela byly nepříjemné (viz dopis zaměstnavateli), nicméně okolí ji vždy vyjadřovalo podporu a nabádalo ji k řešení situace přes policii. Mrzí ji odchod současného partnera, především pak v okamžiku, kdy se cítila opravdu v ohrožení a nevěděla, na koho se obrátit (zároveň nechtěla nikoho, zvláště pak svou rodinu, zatěžovat tím, za co si podle svých slov může sama),

nicméně mu tuto skutečnost nevyčítá. Jak již bylo řečeno, zvláště pozitivně vzpomíná na naposledy zasahujícího policistu, který jí svým lidským a profesionálním přístupem velmi pomohl. V současné době žije Petra sama s dětmi a plánuje se z preventivních důvodů (kvůli návratu Jiřího z výkonu odnětí svobody – dále VTOS) odstěhovat.

Analýza případu

První kazuistika popisuje pronásledování, psychické terorizování a později i násilný útok muže na jeho bývalou partnerku, nicméně při hlubším pohledu odkrývá již některé předcházející skutečnosti, které s následným vývojem případu úzce souvisejí.

Oběť zde představuje Petra, která by B. Mendelsohnem (podle Sengstock, 1976) mohla být označena za oběť s malým podílem viny nebo podobně B. Holystem (Musil, Válková in Novotný, Zapletal et al., 2004) za oběť, která si svou viktimizaci do jisté míry zavinila. Tento předpoklad lze podpořit začátkem celé kazuistiky, tj. dobou před vstupem Petry do manželství. Již zde lze shledat signály, které ji mohly varovat před budoucími problémy s Jiřím. Jednalo se především o neodraditelnost Jiřího při jejím namlouvání a již tehdy projevovanou žárlivost. Problémovost manželského svazku výše zmíněné domněnky jen potvrzují, především pak stupňující se nepřiměřená žárlivost Jiřího a strach nepřijít o partnerku, která hraničila až s paranoidním podezíráním a snahou sjednat si kontrolu nad životem své ženy.

Petrou popisované chování Jiřího (za doby manželství) bych definovala jako rozvíjející se pokus o domácí násilí. Jeho chování splňovalo znaky tohoto deliktu, tj. opakovanost útoků, postupný nárůst jejich intenzity, jejich realizace převážně v soukromí a jasné rozdělení rolí. Jednalo by se pravděpodobně o počáteční stupeň domácího násilí s převažující formou psychického týrání a sociální izolace. Petra se zřejmě díky svým osobnostním charakteristikám a udržování nadhledu (za podpory a pomoci vlastní sestry) ubránila v této fázi typické destabilizaci, která může skončit narušením sebeúcty, totální kognitivní distorzí apod. (viz syndrom týrané ženy) a vzepřela se manipulaci svého muže. I přes následně relativně klidný rozvod, na který měl vliv možná i rychlý zásah rodiny Petry a fakt její stále udržované blízkosti k Jiřímu (alespoň místem bydliště), propuklo naplno patologické chování Jiřího v okamžiku zjištění, že má bývalá partnerka nového přítele, tzn. uvědoměním si hrozby definitivní ztráty její osoby.

Co se týká viktimogenních faktorů, které působily již od počátku vztahu s Jiřím, podílelo se na vzniku trestného činu hned několik proměnných. Viktimnost samotné Petry mohlo kromě pohlaví do jisté míry zvyšovat povolání, které vykonává, byť není řazeno mezi

nejčastější objekty zájmu pachatele. V případě domácího násilí si totiž pachatelé mohou cíleně vybírat takové partnerky, které se snadno podvolí jejich jednání a profese zdravotní sestry bývá provázena prosociálním a altruistickým chováním, kterého lze i ve vztahu snadno zneužívat. Dalším významným viktimogenním faktorem byl pak vztah Petry s pachatelem, k němuž došlo díky vlastnímu rizikovému chování Petry, resp. lehkomyšlností při hodnocení abnormálního chování Jiřího.

Od okamžiku oznámení útočného chování Jiřího na policii nese případ znaky stalkingu, který však v době, kdy k událostem docházelo, nebyl uzákoněn jako trestný čin, a proto mohl být řešen v trestně právní rovině až v okamžiku, kdy pachatel ke svému pronásledování přidal i jednání, které neslo znaky konkrétního trestného činu. To v podstatě znamenalo, že příslušné orgány mohly probíhající a prohlubující se viktimizaci Petry zabránit až od tohoto okamžiku.

Opakovaná viktimizace oběti během neustálých útoků pachatele, kterým nedokázal nikdo zabránit, je zde alarmující. Tehdejší legislativní pozadí sice brzdilo některé razantnější formy zásahu, nicméně je neznemožňovalo. Vše tak mělo za následek, že se ke stále probíhající primární viktimizaci ještě přidala viktimizace sekundární, a to především mnohými postupy subjektů trestního řízení, resp. OČTŘ (státním zástupcem, policejním orgánem, soudem). V jednom případě nebyl Jiří vzat do vazby, i když už tehdy ta možnost existovala. Ve druhém případě již do vazby vzat byl, ale po 3 měsících z ní byl zase propuštěn (kvůli údajnému pominutí důvodů vazby). OČTŘ se po značnou dobu chovaly zbytečně liknavě (tj. vzhledem k okolnostem měly předpokládat, že pachatel bude své útoky opakovat, což je jeden z důvodů vazebních), nepoučily oběť o vhodném postupu a preventivních opatřeních (např. dát již poprvé souhlas s trestním stíháním Jiřího, neodpovídat mu na sms), neinformovaly Petru o nových skutečnostech případu (např. propuštění Jiřího z vazby). Trestní řád přitom jasně hovoří o tom, že poškozený má právo být informován o propuštění obviněného z vazby či VTOS, pokud o to požádá. Petra o to sice nepožádala (z neznalosti zákonů), ale nebyla o této možnosti ani vyrozuměna. Soud nebo státní zástupce však mohli postupovat z vlastní iniciativy (v čemž jim nic nebrání) a mohli poškozenou informovat, protože charakter případu pro to jednoznačně hovořil. Tyto skutečnosti potvrzují fakt, že sekundární viktimizace z řad OČTŘ a dalších subjektů není dána jen strnulým uplatňováním formálních předpisů a délkou trestního řízení, ale i lidským přístupem konkrétních jedinců. K mnohým poškozením (a to je důležité) nemuselo dojít, kdyby se respektovaly zájmy oběti a proti pachateli se postupovalo důsledněji.

V průběhu viktimizace utrpěla Petra nejen fyzické a finanční „rány“, ale především emocionální, které se v závislosti na dramatičnosti probíhajících situací umocňovaly a od okamžiku přímého ohrožení jejích dětí somatizovaly. I přes závažnost případu a její od začátku kauzy jednoznačný status oběti, nebyla Petře v žádné jeho fázi nabídnuta policejní psychologická podpora, ani nebyla upozorněna na jiné dostupné formy pomoci. Sama takové služby také nevyhledala, mimo jiné kvůli vlastním pocitům viny, které jsou však zvláště v případech partnerského násilí obvyklé. Petrou popisovaný psychický stav odpovídal svým charakterem viktimizaci, kterou prožila.

7.3 Kazuistika č. 2

Druhý případ se odehrával v letech 2007 - 2008 a jeho hlavním představitelem byl Jan (33 let), ženatý muž a otec dvou dětí (5 a 14 let), tehdy již 9 let sloužící příslušník Policie ČR. Za dobu svého působení coby policisty s ním nebyly žádné problémy, ba naopak, po pracovní stránce byl velmi úspěšný. Na oddělení ho vždy provázela pověst rázného muže zákona a kolegové na něj nedali dopustit, neboť jim dle jejich slov vždy rád pomohl. Jinak tomu nebylo ani u jeho stejně staré svobodné, resp. rozvedené kolegyně Dany, kterou znal asi 3 roky a které pomáhal nejen po pracovní stránce, ale naslouchal i jejím problémům, které měla ve svém soukromém životě. Danu její problémy s přítelem velmi trápily a často se s nimi Janovi svěřovala.

Pro dokreslení celého případu je nutné uvést, že Dana nebyla po výkonové stránce v práci výraznou osobností a během svého působení u Policie ČR byla v pořadí již na třetím pracovišti, přičemž z původních míst odcházela vždy na vlastní žádost. Ze studia dokumentů vyplývá, že zde měla problémy s muži (na prvním pracovišti se pokoušela neúspěšně navázat vztah s kolegou, což vyústilo v její hysterické scény na pracovišti, volání kolegovi domů apod. a na druhém pracovišti měla konflikty s mužskými spolupracovníky). Jan vzpomíná, že se Dana občas chovala zvláště, nicméně nepřikládal tomuto jejímu chování větší význam. Uvádí např. situaci, kdy jí s kolegou odváželi ze služby domů autem, přičemž ona seděla na zadním sedadle. U jejího domu si s ní ještě chvíli v autě povídali a smáli se. Když už Dana chtěla jít domů, tak jí kolegové přemlouvali, ať ještě nechodí, že přece nemusí tak spěchat a kolega sedící vedle řidiče z legrace posunul přední sedadlo auta dozadu, aby znesnadnil Daně odchod. Vše bylo bráno z legrace, všichni se smáli a při jejím odchodu se ještě domlouvali, kdy jim Dana napeče buchty. Druhý den ovšem přišla Dana za kolegou, který

v autě posunoval ono sedadlo a důrazně mu vytkla jeho chování, s tím, že pokud by se měla podobná situace opakovat, bude vše řešit přes nadřízeného.

Kolegové nevěděli o předchozích pracovních ani osobních problémech Dany, pronikla k nim pouze nepotvrzená informace o její minulosti prostitutky. Podle slov zdejších policistů tomu ale nikdo příliš nevěřil a proto tomu nevěnovali ani pozornost.

Jedno páteční odpoledne se konala při příležitosti odchodu staršího policisty do důchodu oslava ve společenské místnosti pracoviště. Jednalo se o večírek s jídlem, pitím i hudbou, na který dorazilo asi 30 kolegů, převážně z tohoto policejního oddělení. Mezi přítomnými byl i Jan s Danou. Zatímco Honza nevypil moc alkoholu, protože se podílel na pořádání oslavy a po jejím skončení měl v této souvislosti další povinnosti, Dana alkohol požívala (podle svědků jevila již kolem 19 hodiny známky opilosti, pila pivo a tvrdý alkohol). Na oslavě panovala podle Honzy příjemná nálada a všichni se dobře bavili, ovšem jen do doby, než se jeden z alkoholem posilněných kolegů Dany zeptal na to, jak to bylo s tou její pochybnou minulostí. Dana na to reagovala podrážděně, na což reagoval zase jiný kolega, který znal Danu jako mladou ještě z dob, než nastoupila k policii a kdy se měla živit jako prostitutka. Tento kolega Daně přede všemi řekl do očí, že to vše o její minulosti je pravda a začal uvádět konkrétní případy z jejího tehdejšího života. Na to konto se Dana na onoho kolegu vrhla a začala ho bít. Došlo tak k velmi vyhrčené potyčce, kterou zažehnával mimo jiné i Honza, když chytil Daně její ruce, aby nemohla dále útočit a snažil se ji uklidnit. Daně se však podařilo vysmeknout z uchycení a opět se pokusila zaútočit na kolegu. Ten však její útok vykryl, strčil do ní a ta upadla na podlahu. Kolega na ni ještě křičel, aby přiznala, že je bývalá „kurva“ a vyhrožoval jí, že jestli nepřestane, řekne, s kým vším spala. Honza popisuje, že když Danu zvedl ze země, hystericky plakala, nepřírozeně zalamovala hlavu a připadalo mu, jako by měla nějaký záchvat. Po chvíli se vzpamatovala a utekla ze sálu ven, přitom křičela, že ta doba je již dávno za ní, chce na ni zapomenout a ptala se, jak dlouho jí to bude ještě pronásledovat. Bylo něco málo po půlnoci.

Nějakou chvíli po incidentu si Jan znovu přehrával celou situaci a začal mít obavu, aby si Dana neublížila. Rozhodl se tedy, že za ní zajde a pokusí se ji uklidnit. Dana seděla u stolu ve své kanceláři, vzlykala a opakovala, že to je její konec a že již nemůže sloužit u policie. Janovi se začala svěřovat se svou minulostí a řekla mu, že kdysi z důvodu finanční tísně poskytovala erotické služby za peníze. Taky si stěžovala na problémy se svým současným přítelem, na potíže v práci a rovněž mu řekla, že se již dvakrát pokusila o sebevraždu předávkováním prášky, ale že ji vždy zachránili a že užívá nějaká antidepresiva. Honza si uvědomoval, jak důvěrně se mu Dana svěřuje, tudíž nemohl jen tak odejít (zároveň

měl po všech informacích stále obavy, aby si něco neudělala) a téměř do 3:00 jí naslouchal. Nabídl jí dokonce přátelské objetí, aby se uklidnila, což se také stalo. Poté si sedla na válendu a požádala Jana, aby ji nechal v kanceláři samotnou.

Honza odešel uklízet společenskou místnost, ve které již v té době nikdo nebyl. Už tehdy věděl, že sám odveze Janu domů (nejprve myslel, že zavolá jejímu příteli, ale vzpomněl si, jak mu Dana při oslavě říkala, že se pohádali, neboť se příteli o konání oslavy nezmínila), zároveň i proto, aby neměla další problémy (nejen partnerské kvůli pozdnímu příchodu domů, ale i pracovní - na budově se nesmí zdržovat nikdo, kdo nemá zrovna službu). Když se za Danou vrátil, tak ji našel, jak leží na posteli pouze v mikině a spodním prádle. Vyzval ji, aby se oblékla, že zde nemůže spát a že ji odveze domů, přičemž jí hodil kalhoty na nohy. Ta je však hodila po Honzovi zpět s tím, aby šel pryč. Když se Jan nenechal odbýt, vstala, strčila do něj a začala na něj křičet, že jsou všichni stejní, že po ní všichni chtějí jen sex a že ho klidně uspokojí, ale jen orálně, protože má zrovna menstruaci. Také se ho zeptala, zda chce být ve „svodce“ (tj. hlášení o nápadu trestné činnosti za 24 hodin). Honza se na ni rozčlilil, řekl jí, ať se vzpamatuje, že po ní nic nechce a posadil ji na postel, kde jí potom pomohl v oblékání. Protože se bránila a nikam jet nechtěla, musel použít mírné fyzické síly, aby se mu podařilo natáhnout jí nohavice kalhot nad kotníky. Jakmile se Dana uklidnila, sama se dooblékla a odešla s Janem zpět do společenské místnosti, kde již nikdo nebyl. Zde jí Honza ohřál nějaké jídlo, neboť měla hlad. Při tom zde potkali kolegu, který měl právě noční službu a krátce s ním pohovořili. Následně odjeli domů.

Druhého dne dopoledne Jan Daně telefonoval ohledně úklidu po oslavě a chtěl se jí zeptat, co má udělat se sudem od piva, který měli půjčený od její sestry. Dana mu však telefon nezvedala. Později odpoledne za Honzou přijel přítel Dany a ptal se ho, co se mezi nimi stalo v noci v kanceláři, protože mu doma brečí a tvrdí, že jí Jan bránil v odchodu z kanceláře. Honza okamžitě žádal, aby spolu zajeli k Daně, ať jim to ona sama osobně vysvětlí, protože tomu nechtěl věřit. Když za Danou přijeli, tak jí Jan vyzval, ať řekne po pravdě, co se v noci stalo. Ona však mlčela. Její přítel byl vzteklý, říkal Honzovi, že mu Dana opět lže a že o její minulosti ví. Závěrem Honzovi řekl, že je konec s jejím pitím, neboť je z toho vždy akorát problém (už jednou ji Honza s kolegou našli v práci opilou a zvracející na záchodě). Jan věděl o problémech mezi Danou a jejím přítelem a myslel si, že ho Dana jen využila pro vysvětlení svého pozdního příchodu. Považoval tímto celou věc za vyřízenou, přičemž se ještě snažil Danu uklidnit tím, že o nic nejde a že může jít klidně v pondělí do práce, že z toho incidentu nikdo nic dělat nebude. V pondělí mu však opět volal Dany přítel s tím, že mu nevěří, ale že to nechají být, nechtějí mu dělat doma problémy a ať se Daně vyhýbá. Honza se s ním snažil

vést rozhovor a zjistit, o co jde, ale bezúspěšně. Vzhledem k tomu, že k němu již v té době začaly pronikat jisté Danou šířené dezinterpretace pátečního incidentu, rozhodl se po konzultaci s kolegou o celé věci napsat úřední záznam a sdělit skutečnosti nadřízenému.

V úterý, když byl Jan ve službě, dostal pokyn, ať se dostaví na Inspekci Ministerstva vnitra, neboť je podezřelý z pokusu o znásilnění. Jak sám uvádí, oznámení Dany, že se ji pokusil znásilnit, představoval pro něj šok (i přes události předchozích dnů). Podle spisové dokumentace se měl Jan proti vůli Dany pokusit o soulož, povalit ji za užití fyzického násilí na pohovku, zalehnout ji, snažit se ji líbat, osahávat pod tričkem, poté jí rozepnout pásek, dva knoflíky a zip u kalhot, rukou přidržit nohy, stáhnout boty a vysvléknout jí kalhoty a následně vsunout prsty do pochvy, přičemž toho měl zanechat, až když mu Dana sdělila, že má menstruaci. Podle posudku lékaře traumatologické ambulance byly Daně na těle nalezeny drobné hematomy kolem kotníků, pod koleno, na levém stehně a pravé paži. Gynekologické vyšetření se k aktu znásilnění nevyjadřuje. Jsou popsány drobné oděrky kolem poševního vchodu při končící menstruaci.

Mezitím se rozběhlo vyšetřování a následoval výslech Honzy, jeho zadržení a umístění do policejní cely na 48 hodin, aby neovlivňoval svědky. V cele si nakonec převzal usnesení státního zástupce o zahájení svého trestního stíhání z pokusu trestného činu znásilnění. Další šok pro něj představovalo zjištění, že státní zástupce podal u soudu návrh na jeho vzetí do vazby. Janovi se podle jeho výpovědi v ten okamžik postupně hroutil celý jeho život, byl obviněn z trestného činu, za který mu hrozilo 8 let vězení, znamenalo to konec jeho práce, diskreditaci ve společnosti, nehledě na jeho rodinný život, který byl do této doby klidný a šťastný. Po skončení 48 hodinové lhůty byl eskortován k soudu, kde mělo být rozhodnuto o jeho vzetí do vazby. Soudce po prostudování spisu žádost státního zástupce odmítl a obviněného Jana propustil ze zadržení na svobodu s odůvodněním uveřejněném i v médiích: *„Je to policista, takže dobře ví, jak se má chovat a co by následovalo, kdyby se o něco pokusil, kdyby té kolegyni třeba něco vyčítal a podobně“*.

Honzovi však současně hrozilo bezprostřední propuštění ze služebního poměru, dokonce to už bylo téměř rozhodnuto, ale protože se za něj postavili důležití policejní funkcionáři, kteří argumentovali jeho bezúhonností a výbornými pracovními výsledky, byl nakonec „pouze“ postaven mimo službu. To znamenalo, že zůstal doma, do práce nechodil a pobíral jen polovinu platu. Okamžitě vyhledal pomoc advokáta, který ho poté po celou dobu zastupoval.

V řadách policie se mezitím strhla bouře nevole a rozčarování nad tím, že je Jan obviněn z něčeho takového, protože jeho kolegové nevěřili, že by toho byl schopen. Taký se

sami cítili být dotčeni tím, že někdo z jejich řad je takto vláčen a obviňován pouze na základě tvrzení jedné ženy, navíc pochybné pověsti a minulosti. Následoval dokonce i písemný protest, pod který se podepsaly desítky policistů.

Případ byl vzhledem ke svému charakteru také značně medializován a objevil se jak v regionálních, tak i v celostátních médiích včetně televize. Například jeden bulvární deník uvedl titulěk „*Znásilnění mezi policisty*“, kdy se ve článku objevovaly věty typu: „*Při oslavě se opilý strážce zákona vrhl na svou kolegyni, serval z ní uniformu a pokusil se ji znásilnit*“. Den poté následoval další článek ve stejném deníku ve znění: „*Policista znásilňovač končí*“ referující o chystaném propuštění Jana větami typu: „*Takoví lidé nemají u policie co dělat*“ nebo „*Policista, který se na služebně pokusil znásilnit kolegyni, už se nepostaví ani s pendrekem na křižovatku*“ apod. Sám Honza sděluje, že by si noviny někdy koupil, aby zjistil, jakým způsobem je případ prezentován veřejnosti, snažil se nad těmito skutečnostmi nepřemýšlet. Spolu s manželkou se pokoušeli chránit především děti před některými informacemi, i když připouští, že starší dcera o některých skutečnostech věděla.

Více než po třech měsících od zrodu této kauzy zaznamenal Honza první dílčí úspěch, protože bylo zrušeno jeho postavení mimo službu a on se tak mohl plnohodnotně vrátit do práce. Nicméně 8 let vězení mu hrozilo i nadále. Co se týká Dany, tak ta od policie na svou žádost krátce po události odešla. Paralelně probíhalo vyšetřování, během kterého došlo k výsledku množství svědků, mimo jiné ke znaleckému posudku z oboru psychiatrie na oba aktéry. U Honzy se aktuálně při vyšetření projevila emoční labilita v důsledku reakce na danou situaci. Podle znalce u něj nebyl zvýšen agresivní potenciál, zaujímal sklon ke společensky schvalovanému jednání, nebyl u něj zvýšen testový skóre neupřímnosti, nevystupovaly u něj projevy patologické lhavosti, měl dostatečné kognitivní schopnosti a byl v závěru považován za osobu obecně věrohodnou. Co se týká Dany, u té také nebyla shledána jakákoli patologie, bylo však podotknuto, že má problémy s přijetím a identifikací s vlastní sexuální rolí (vystupuje u ní spíše mužský sebepopis), tedy srovnává se se světem opačného pohlaví, kdy ve vztahu k přijetí ženské role trpí pocitem méněcennosti. Na rozdíl od Jana u ní nebyla jednoznačně vyloučena tendence jednat ve vlastní prospěch. Dana byla také již v té době v kontaktu s psychologem, a to v poradně pro rodinu a mezilidské vztahy, kvůli problémům v partnerském svazku (jak v minulosti s manželem, tak se současným přítelem).

V průběhu vyšetřování došlo též ke konfrontaci obviněného s poškozenou (při které byl Jan coby obviněný osloven státním zástupcem „*pane obžalovaný*“ - teprve po zásahu obhájce se státní zástupce opravil „*promiňte, pane obviněný...*“), ale vzhledem ke stálým

nejasnostem byla nařízena i rekonstrukce. Nutné dodat, že k té došlo až po půl roce, co byl čin oznámen.

Soud nakonec v hlavním líčení rozhodl, že obžalovaný Jan se v plném rozsahu zprošťuje obžaloby. Během vyšetřování totiž vyšly najevo skutečnosti, které buď zeslabovaly pravdivost výpovědi jeho kolegyně, nebo ji v určitých bodech zcela vyvracely. Například bylo zvláštní, že Dana věc oznámila až se čtyřdenním zpožděním. Teprve poté šla na lékařské vyšetření a není tedy zřejmé, jak přišla ke svým zraněním. Ze znaleckého posudku z oboru zdravotnictví, odvětví chirurgie vyplývá, že stáří některých podlitin je asi 96 hodin a nelze vyloučit, že jsou starší než doba incidentu. Ostatní podlitiny a zranění jsou dokonce staré 7 dní, tedy je zcela jasné, že k nim nemohlo dojít v souvislosti s popisovaným incidentem. Mechanismus vzniku zranění je navíc podle posudku značně nejistý a spekulativní. Znalec, který se zúčastnil i rekonstrukce, v posudku dále uvedl, že žádná situace při rekonstrukci nepůsobila přesvědčivě jako možný mechanismus vzniku zranění tak, jak to líčí poškozená.

Při soudním líčení bylo zjištěno, že Dana ve své minulosti skutečně provozovala prostituci. Soud dále namítal skutečnost, že poškozená, ač byla policistkou a musela vědět, jak se chovat v případě pokusu znásilnění, neudělala nic, co by nasvědčovalo tomu, že by opravdu znásilněna měla být. V době incidentu u sebe měla jak mobilní telefon, tak i pevný telefon v kanceláři, kterým se dalo dovolat přímo na dozorčí službu policejního oddělení. Na policejním oddělení v tu dobu navíc konalo noční službu několik policistů. Ani jednomu se nezmínila o tom, co se jí mělo stát. Při údajném incidentu navíc nekřičela, ani nevolala o pomoc. S jedním policistou se dokonce potkala po oslavě ve společenské místnosti, kde jedla, ovšem ani tomu nic nenaznačila. Naopak tento policista jako svědek uvedl, že poškozená se chovala naprosto normálně a nejevila žádné známky rozrušení. Dana se také po údajném incidentu nechala samotným obžalovaným odvést domů, ačkoli měla možnost zavolat si taxi či svého přítele, který by pro ni přijel. Jan ve svých výpovědích uvádí jako možný důvod jejího jednání to, že se snažila ospravedlnit svůj pozdní noční návrat k příteli, se kterým měla v tu dobu problémy a také to, že se tím oznámením možná snažila zastříti skutečnosti nasvědčující její dřívější prostituci. V úvahu také připadá akt pomsty na někom, kdo byl zrovna „po ruce“. Rovněž bylo od její ošetřující lékařky zjištěno, že již před incidentem užívala Dana antidepresiva, a přesto na oslavě konzumovala alkohol. Soud tedy po pečlivém zhodnocení všech důkazů dospěl k závěru, že obžalovaný se trestného činu nedopustil a zprostil ho obžaloby. Poté ještě následovalo odvolání státního zástupce k vyššímu soudu. Ten však odvolání zamítl jako nedůvodné a zcela se ztotožnil s vynesným rozsudkem soudu nižšího stupně. Tím se stal rozsudek pravomocným a Honzovi tak po více

než roce skončila podle jeho slov nejhorší etapa jeho života. Honza sice mohl dosáhnout výraznějšího zadostiučinění tím, že by dal podnět k prověření, zda se Dana nedopustila trestného činu křivého obvinění, nicméně tak neučinil, neboť nechtěl strávit další rok chozením po soudech a neustále v sobě oživovat nepříjemné vzpomínky.

Honza považuje za nejhorší moment celé kauzy situaci, kdy byl umístěn do cely (bez přerušení, možnosti vycházky, důstojné hygieny - ať už koupele, vyčištění zubů, či výměny prádla), obviněn z něčeho, co nespáchal, přičemž mu byly odebrány veškeré osobní věci, včetně služebního průkazu. Připadal si jako vyvrhel a s touto skutečností se nemohl po dlouhou dobu vyrovnat. Ještě dnes, když si na to vzpomene, pociťuje úzkost. S jistou dávkou hořkosti vnímá i konečný přístup policie k jeho zprošťujícímu rozsudku. Po tom všem, co se stalo a co mu hrozilo, měl pocit, že výsledek již nikoho nezajímal. Co se týká dalších registrovaných potíží, až na pár nevhodných připomínek známých v hospodě, které zpochybňovaly jeho nevinu, neměl ani on ani jeho rodina výraznější problémy se svým okolím. Na rozdíl od nejhorších momentů, jež Honza prožíval, považuje za nejpříjemnější skutečnosti tohoto období fakt, že ve svých těžkých chvílích pociťoval podporu nejen od manželky, která při něm po celou dobu stála, ale i některých kolegů, kteří mu věřili, zůstali s ním ve spojení a zajímali se o průběh událostí. V současné době je Jan rád, že má vše za sebou a pokračuje ve své policejní práci.

Analýza případu

Druhá studie popisuje případ křivého obvinění. Jedná se o tzv. *syndrom falešné viktimizace*, jev, kdy se údajná oběť prezentuje v kontaktu s OČTŘ a jinými subjekty jako oběť, ačkoli pachatel ani trestný čin neexistují. Pravou oběť zde představuje policista Jan, který byl po dlouhou dobu považován za agresora. Dle typologie obětí B. Mendelsohna (podle Sengstock, 1976) by mohl být označen za oběť s malým podílem viny (neboť do jisté míry nedbal některých varovných signálů), podobně podle B. Holysta (Musil, Válková in Novotný, Zapletal et al., 2004) by mohl být považován za oběť, která si svou viktimizaci do jisté míry zavinila (příslušností k rizikové osobě) nebo dle F. A. Fattaha (podle Netík, Netíková, Hájek, 1997) za falešnou oběť (neboť se utěšováním kolegyně po pro ni velice ponižujícím incidentu vyskytnul do jisté míry v nesprávný čas na nesprávném místě). Naopak Dana, po dlouhou dobu domnělá oběť, by mohla být dle B. Mendelsohna (podle Sengstock, 1976) označena za oběť simulující.

K trestnému činu mělo dojít na pracovišti Policie ČR, tj. organizace, jež se sama zabývá dohledem nad bezpečností a veřejným pořádkem. Vzhledem k prověřování osobnostní

způsobnosti pro výkon povolání policisty by se zde neměli nacházet nestabilní jedinci tendující k páčání trestné činnosti (viz Dana). Zároveň lze u této profese předpokládat, že by policisté, zvláště dlouhodobě sloužící, měli být schopni na základě vlastních zkušeností lépe odhadovat mnohá viktimogenní rizika. Profese policisty je však obecně řazena mezi časté objekty zájmu pachatele. Jejich snadnou viktimizaci navíc ulehčuje i tzv. *presumpce viny*, která je u příslušníků uplatňována. Nicméně významnějším viktimogenním faktorem, který zde hrál roli, byl vztah oběti k pachateli. Soudím, že Jan mohl své viktimizaci do jisté míry předcházet. Varovným signálem pro Jana mohlo být kolegyní mylné vyhodnocování situací (díky asociacím s dřívějším způsobem života), které se projevovalo její nadměrnou vztahovačností a labilitou. Dana byla v zajetí své minulosti, za kterou se nejspíš styděla a nedokázala se s ní vyrovnat. Nebyla si jistá, zda o jejím předchozím způsobu života mužští kolegové vědí a zřejmě proto je neustále podezírala ze sexuálního obtěžování.

Je zřejmé, že by Jan registroval mnohé rizikové a nepředvídatelné chování kolegyně, dostatečně jich nedbal, a to právě pro přátelský vztah, který mezi nimi byl. Jeho ochranný přístup a blízkost, kterou ke kolegyni zaujal, se mu stala osudným, neboť tato do něj v krizové situaci projíkvala její traumata a pocity méněcennosti prožívané ve vztahu k mužům. Stal se tak ventilem jejích negativních emocí a objektem pomsty, resp. prostředkem k získání chybějícího soucitu či jisté formy uznání ze strany okolí.

Co se týká viktimizace Jana, byl tento poškozován především sekundárně, a to ze strany OČTŘ (hlavně státního zástupce, ale i nadřízeného), médií a následně i okolí. Vzhledem k tomu, že Dana podala oznámení o spáchání znásilnění s 4denním zpožděním (nejednalo se např. o přistižení při činu apod.), nebylo ze strany OČTŘ nutné Jana ihned zadržet a umístit do cely. Nicméně pokud již došlo k zadržení, měly OČTŘ 48 hodin na to, aby zajistily nutné výpovědi jeho, její a případných nejdůležitějších svědků. V této lhůtě se však OČTŘ, zejména státní zástupce, omezily pouze na to, připravit si návrh na umístění Jana do vazby. Nebyla zde tedy vůle vyhnout se nejkrajnějšímu prostředku, kterým vazba je, naopak byla tato lhůta plně využita k tomuto účelu. Po podání návrhu na vzetí do vazby ze strany státního zástupce k této 48hodinové lhůtě přibylo dalších 24 hodin, v součtu tedy měly OČTŘ 72 hod. Dále bylo ze strany státního zástupce zahájeno trestní stíhání Jana pouze na podkladě oznámení Dany (tedy bez relevantních důkazů). Stresující bylo i samotné podání návrhu na vzetí Jana do vazby z důvodu obavy o ovlivňování svědků. Spis přitom neobsahoval důkazy, že by se Jan pokusil o znásilnění dopustit, navíc se jednalo o policistu, který si byl dobře vědom případných následků takového jednání. Šlo tedy o akt, který nebyl ze strany soudu stejně akceptován a jen dále poškozoval Jana. Vlastně celé trestní stíhání Jana

trvalo státnímu zástupci neúměrně dlouho (cca 1 rok), mezi jednotlivými vyšetřovacími úkony způsoboval dlouhé neodůvodněné odmlky (např. mezi výsledkem jednoho a druhého svědka byla téměř dvouměsíční mezera), navíc oslovil Jana při výslechu „*pane obžalovaný*“.

Nevhodné jednání vůči Janovi bylo všudypřítomné, což samozřejmě vycházelo z činu, ze kterého byl obviněn. Byl pojmán jako pachatel a podle toho bylo k němu přistupováno. Z psychologického hlediska se však u křivého obvinění pro oběť jedná o specifickou situaci. Již fakt nařčení ze spáchání deliktu je pro člověka velmi náročný a těžko se s ním vyrovnává, natož když s ním podle tohoto obvinění začne jeho okolí jednat. Honza se tak musel smířit nejen s omezením vlastních práv, znaleckým zkoumáním jeho osobnosti, ale i „odsouzením“ ze strany nadřízeného a nevhodnou prezentací případu médií. Mnohé sdělovací prostředky referovaly o případu lživým způsobem, bez ověření nutných informací, navíc uveřejnily nejen jméno Jana, ale i fotografii. Způsobily tak některé potíže Janovi a není vyloučeno, že i jeho rodině, která tak mohla být snadno konfrontována s nepříjemnými reakcemi okolí. Když bylo na závěr rozhodnuto soudem o nevině Jana, vyskytla se tato informace v médiích zřídka.

Během viktimizace byly Honzovi uštědřeny „rány“, které měly psychologický a tím méně viditelný charakter. Honza byl nejen nespravedlivě obviněn z něčeho, co nespáchal, nicméně v návaznosti na to s ním bylo nedůstojně zacházeno a byl v průběhu kauzy více či méně izolován od rodiny, práce, informací apod. U Jana se na základě prožívaných událostí projeví stavy úzkosti, výrazné podrážděnosti a některé psychosomatické potíže, především pak v oblasti spánku a zažívání (výsledkem byla i viditelná ztráta váhy). Psychologická intervence mu poskytnuta nebyla, a to ani z řad policie (mimo jiné kvůli charakteru kauzy, tj. jeho obvinění). Nebylo tak ale učiněno ani po vynesení zprošťujícího rozsudku. Tím byl pro všechny zainteresované orgány případ ukončen a nikdo se nezajímal o dopad samotné události na Honzu. Sám z vlastní iniciativy nad touto možností ani nepřemýšlel. Připadalo mu to zbytečné, navíc jediné, po čem toužil, je mít konečně klid.

7.4 Diskuze

Jednotlivé případové studie ukazují svými charakteristikami na šíři možných obětí trestných činů. Zmíněné kazuistiky se liší nejen samotným počátkem viktimizace, ale i jeho průběhem a celkovým pozadím kriminálních případů. Kromě rozdílů, které vyplývají z odlišnosti skutkových podstat obou deliktů, se však u samotných obětí trestných činů a okolností jejich poškozování vyskytují i některá pojítka.

Co se týká poškozených osob vystupujících v kazuistikách, lze při jejich diskuzi vycházet z klasifikačních schémat mnohých **typologií**, aniž by příslušné oběti byly podle těchto systémů skutečně tříděny. Např. podle dělení B. Mendelsohna (podle Sengstock, 1976) nebo B. Holysta (Musil, Válková in Novotný, Zapletal et al., 2004) by mohly být oběti v obou kriminálních případech označeny za oběti s určitým, byť velmi malým podílem viny na jejich primární viktimizaci. Toto konstatování si však neklade za cíl přesouvat vinu za spáchaný delikt na samotné oběti, naopak vysledovat **viktimogenní faktory**, které se podílely na jejich budoucím poškození. Za ty lze u obou kazuistik považovat především faktory sociální (viz profese) a behaviorální, tj. částečně rizikové chování, které u obětí vedlo k blízkému vztahu k jejich pachatelům a tím k větší pravděpodobnosti stát se cílem jejich protiprávního jednání.

Podle typologie L. Čírtkové (2004), která na rozdíl od míry zavinění akcentuje přístup obětí k jejich viktimizaci, by bylo možné označit oba poškozené za aktivní, s vysokou mírou agency a s kontrolovanou reakcí podle intenzity vnějšího chování. Tento přístup té které oběti je však do značné míry ovlivněn nejen jejími osobnostními charakteristikami (především pak frustrační tolerancí, schopností vyrovnávat se s krizí), ale i charakterem určitého deliktu.

Jedním z nejdůležitějších faktů při reflektování obou obětí však tvoří skutečnost, že zatímco u první kazuistiky byl oběti připsán její **status poškozeného** již od počátku případu, u druhé kazuistiky byla pravá oběť z formálního hlediska považována téměř rok za pachatele. Tento zásadní rozdíl mezi oběma případy výraznou měrou ovlivnil průběh jednotlivých viktimizací. Došlo tím k:

- výraznému rozdílu nejen v právech, kterými mohly obě oběti disponovat, ale i ve službách, kterých mohly využít (byť ani jedné z obětí nebyla poskytnuta policejní psychologická péče a ani jiné další existující formy podpory, druhá oběť na ně neměla po dobu trestního řízení ani nárok)
- změně podílu primární viktimizace v samotném procesu viktimizace a tím i změně charakteru primárních ran (zatímco u prvního případu probíhala primární viktimizace oběti po určitou dobu dokonce paralelně s viktimizací sekundární, čímž se měl možnost alespoň v tomto případě rozšiřovat i repertoár uštědřovaných primárních ran oběti, u druhého případu došlo k výjimečnému způsobu primární viktimizace než takovému, jaký je popisován v literatuře, neboť byl omezen jen na fakt samotného nařčení ze spáchání deliktu, tj. způsobení určitého psychického šoku)

Společnými faktory obou případů byly naopak některé **okolnosti primární viktimizace**. Šlo např. o existující vztah mezi pachatelem a obětí, který by byl dle dělení

J. Sochůrka (2003) subjektivní, tj. citově podbarvený, což u obou obětí bránilo střízlivému náhledu na tuto situaci, u oběti první kazuistiky navíc prodloužilo dobu primární viktimizace a u oběti druhé kazuistiky umocnilo nepochopení nad činem pachatele. Co se týká **oznámení činu na policii**, tato skutečnost také souvisí se vztahovým hlediskem viktimizace. Oběť prvního případu dokonce shodně s viktimologickými výzkumy udávala, že kdyby u prvního napadení nebyl přítel, čin by asi nehlásila. Potvrzuje se, že nahlášení trestného činu na policii souvisí s typem spáchaného deliktu a blízkostí oběti k pachateli. Druhý popisovaný případ však představuje specifikum. Pravá oběť, křivě obviněný, skutečnost nařčení nějakou dobu také nehlásil, neboť o ní nejprve nevěděl, a když o ní byl informován, nevěřil, vzhledem k absurdnosti situace, že by mu blízká osoba mohla něco takového vůbec provést.

Sekundární viktimizace probíhala u obou obětí také podobným způsobem, hlavně co se týká OČTŘ. Ke zbytečnému poškozování obětí docházelo díky jejich opakovaným výpovědím (zvláště u druhé kazuistiky během jednotlivých úkonů trestního řízení a znaleckým zkoumáním věrohodnosti oběti), rigidnímu prosazování některých procesních postupů a absencí jakékoli osobní invence zasahujících jedinců (policistů, státních zástupců, soudců), která by zkrátila délku trestního řízení, poskytla závčas poškozeným potřebné informace apod. U druhé kazuistiky byla navíc oběť vzhledem k charakteru případu viktimizována i samotným nadřízeným a médií, díky jejichž zkreslené prezentaci události měl poškozený a jeho rodina menší možnost vyhnout se sekundární viktimizaci i z řad širšího okolí. Jak je vidět, jednotlivé zdroje sekundární viktimizace nemusejí existovat jen paralelně vedle sebe, ale mohou na sebe navazovat a tím, byť někdy nechtěně, umocňovat výsledný negativní dopad na oběť.

Co se týká **terciární viktimizace**, k té alespoň podle dosavadních informací u obětí nedošlo. Poškození si nestěžují na žádné potíže, závratným způsobem nezměnili svůj životní styl, věnují se nadále předchozím aktivitám a jsou schopni o prožitých událostech hovořit. Bude však možná záležet na budoucích zátěžových situacích, se kterými se oběti v průběhu života setkají, neboť ty mohou vyvolat dřívější nepříjemné vzpomínky a bránit vyrovnání se s krizí. Oběť prvního případu se v tomto ohledu již snaží předcházet možným budoucím komplikacím a plánuje změnit místo bydliště kvůli reálné obavě z návratu pachatele z VTOS.

Zkušenost obou obětí s trestným činem a dalšími provázejícími skutečnostmi u nich způsobilo některé **následky**. Jednalo se však spíše o časově omezená narušení duševní rovnováhy a v případě první kazuistiky i tělesného zdraví. Přetížením adaptačních mechanismů obětí (napadením dětí oběti u prvního případu a délkou obviňování oběti u případu druhého) u nich shodně docházelo k některým psychosomatickým potížím. Je

zajímavé, že ačkoli poškozenému, zvláště v případě křivého obvinění, hrozila naprostá devastace soukromého i veřejného života a svým způsobem k ní částečně docházelo, neprojevily se u ní žádné výraznější psychické reakce.

Nespokojenost s odbornými zásahy v průběhu viktimizace se vyskytovala u obou obětí. Jednalo se především o výhrady vůči zásahům OČTŘ. Některým postupům těchto subjektů zcela jistě zabránit nešlo, nicméně nedostatečné spolupráci s obětí, nonakceptaci jejího statusu (což vede např. k absenci sdělovaných informací, doporučení a rad - viz výzkum Ipsos Tambor, 2007), či zbytečným průtahům, které konkrétně u druhé kazuistiky znemožňovaly rychlé odhalení pravé oběti, bylo možné předejít. **Spokojenost** projevovaly oběti především vůči svým rodinným příslušníkům, kteří jim poskytovali podporu, přičemž oběť prvního případu několikrát oceňovala i přístup naposledy zasahujícího policisty (který se k ní choval nejen příjemně, ale pomohl jí výrazným způsobem pokročit s případem) a oběť druhého případu podporu některých kolegů. Je vidět, že oběť dokáže citlivě registrovat nevhodné chování stejně jako to vhodné. Všichni vůči obětem zasahující jedinci by měli mít tyto skutečnosti na paměti, přizpůsobit tomu své chování a odolávat vlastnímu syndromu vyhoření (vždy nemusí dosáhnout satisfakce ve formě poděkování).

K **psychologické intervenci** ani v jednom případě, v žádné fázi vyšetřování nedošlo. Oběti nevyhledaly další pomoc ani z vlastní iniciativy (což mívá mnoho příčin – vina, stud), ani jim nebyla tato možnost nabídnuta z řad policie, což považuji za současný problém. Oba trestné činy by si tuto péči zasloužily, v případě první kazuistiky alespoň na počátku, v případě druhé kauzy přinejmenším na konci, kdy bylo zřejmé, že byla pravá oběť neprávem, často nepřiměřeně a hlavně soustavně viktimizována, a to bez možnosti obrany. Na základě vlastních zkušeností vím, že policisté v současné praxi jen málo využívají služeb policejních psychologů buď proto, že o této možnosti nevědí (v příslušném kraji např. není dostatečně navázána tato spolupráce) nebo že se nechtějí při svých činnostech „zdržovat“. Jak již bylo naznačeno v kapitole 6.3.3, s novou koncepcí poskytování psychologických služeb u Policie ČR by mělo dojít k mnoha pozitivním změnám tohoto stavu věci.

Cílem diskuze těchto případových studií nebylo určit, která z nich je složitější, či nebezpečnější a mohla tak mít větší negativní dopad na její oběť. Oba z uváděných kriminálních případů jsou jedinečné a přehled některých jejich faktů sloužil k vhodné ilustraci širší viktimologické teorie a příslušných výzkumů. Osobně jsem ráda za to, že se mi podařilo demonstrovat problematiku viktimizace na dvou reálných případech, zvláště takových, která nejsou v odborné literatuře příliš akcentovány (především pak případ křivého obvinění).

8. Závěr

Předložená diplomová práce si kladla za cíl uceleným způsobem zmapovat problematiku obětí trestných činů, resp. psychologických aspektů procesu viktimizace, neboť se domnívám, že význam těchto skutečností není nejen odbornou, ale i širokou veřejností stále ještě plnohodnotně reflektován.

Fenomén obětí a jejich poškozování se ukázal jako poměrně široké a u nás stále ještě ne příliš podrobně zpracované téma. Při koncipování práce bylo proto nutné vycházet převážně z roztržštěných informací domácí literatury a mnohých zahraničních zdrojů dostupných zpravidla na odborných databázích nebo internetu. Podnětné bylo přitom využít i některých existujících tuzemských, ale především zahraničních viktimologických výzkumů, byť bylo potřeba sledovat jejich užitou metodologii.

Diplomová práce se snažila s pomocí výše zmíněných zdrojů popsat charakter a okolnosti traumatizace, ke které u obětí v důsledku trestného činu dochází (ať už v jeho průběhu nebo následně po něm), zmínit faktory, které jí mohou předcházet, ale i postupy, kterými lze taková poškození na široké úrovni snížit, či je dokonce zcela eliminovat. V současné době se již realizují mnohá opatření viktimologické prevence, a to i v prostředí České republiky, nicméně se zdá, že zejména v oblasti sekundární prevence existují stále ještě četné rezervy. Samostatnou oblast zde tvoří především problematika postavení obětí před orgány prosazujícími právo. Je třeba si uvědomit, že status obětí trestného činu tvoří spolu s procesem jejich viktimizace (zvláště pak sekundární viktimizace) začarovaný kruh, který se neustále vzájemně ovlivňuje a potencuje. A právě zde by bylo podle mého názoru vhodné minimálně dorovnat možnosti a práva obětí s možnostmi a právy pachatele.

Problematika traumatizace obětí trestných činů představuje ožehavou a těžce zkoumatelnou oblast, a to nejen pro postoje a přístup společnosti k obětem, ale i pro obtíže samotných obětí vyrovnat se s jejich zážitky. Sdílnost poškozených a analýza jejich případů však představuje zásadní předpoklad pro pochopení jejich trápení a zaměření cílené pomoci. Abych lépe demonstrovala situaci obětí trestných činů, pokusila jsem se ji ilustrovat na dvou reálných kriminálních případech, které vhodně mapují nejen podobnosti a rozdíly obětí, ale i šíři jejich možného poškozování. V závislosti na jednom z uváděných případů považuji za zvláště podnětné věnovat se v případném dalším zpracování problematiky obětí trestných činů tzv. *syndromu falešné viktimizace*, převážně pak jejich „pravým“ obětem, které na rozdíl od „běžných“ obětí trestných činů prožívají naprosto specifickou traumatizaci. Toto téma je v literatuře velmi sporadicky zastoupeno a zasloužilo by si hlubšího rozpracování.

9. Literatura

1. ALVAZZI DEL FRATE, A., VAN KESTEREN, J. N. *Criminal Victimization in Urban Europe : Key findings of the 2000 International Crime Victims Survey*. [online] Turin: UNICRI, 2004 [cit. 2009-12-14]. pp. 31. Dostupné z WWW: http://www.unicri.it/wwd/analysis/icvs/pdf_files/CriminalVictimizationUrbanEurope.pdf.
2. BASILE, K., LANG, K., BARTENFELD, T., CLINTON-SHERROD, A. Evaluability assessment of the Rape Prevention and Education Program : Summary of findings and recommendations. *Journal of Women's Health*, 2005, vol. 14, no. 3, pp. 201-207.
3. BAŠTECKÁ, B. et al. *Terénní krizová práce : psychosociální intervenční týmy*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. 300 s. ISBN 80-247-0708-X.
4. BENTOVIM, A. *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*. 1. vyd. Praha: Grada, 1998. 105 s. ISBN 80-7169-629-3.
5. BETMANN, CH. Das Adhasionsverfahren im Lichte des Opferrechtsreformgesetzes. *Kriminalistik*, 2004. č. 8-9, s. 571.
6. Bílý kruh bezpečí, o.s. *Statistika 2008 - celý rok* [online] 2008 [cit. 2009-11-08]. Dostupné z WWW: http://www.bkb.cz/redaction.php?action=showRedaction&id_categoryNode=246.
7. BLATNÍKOVÁ, Š. Psychologické aspekty trestného činu obchodu s lidmi. příloha časopisu *Policista*, 2007, č. 1, s. 1-8.
8. BLOCK, R. Measuring Victimization Risk : The Effects of Methodology, Sampling and Fielding. In: *Understanding Crime : Experiences and Crime Control*. Rome: UNICRI, 1993. 48 pp.
9. CAMPBELL, R. et al. Community services for rape survivors : Enhancing psychological well-being or increasing trauma? *Journal of Consulting Clinical Psychology*, 1999, vol. 67, pp. 847-858.
10. CATALANO, S. M. *National Crime Victimization Survey : Criminal Victimization 2003*. [online]. U.S Department of Justice: Bureau of Justice Statistics, September 2004 [cit. 2009-10-28]. pp. 11. Dostupné z WWW: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/pub/pdf/cv03.pdf>.
11. COSSINS, A. Restorative Justice and Sex Child Offences : The Theory and the Practice. *British Journal of Criminology*, 2008, vol. 48, no. 3, pp. 359-378.

12. CORREIA, I., VALA, J. When Will a Victim Be Secondarily Victimized? The Effect of Observer's Belief in a Just World, Victim's Innocence and Persistence of Suffering. December 2003, *Social Justice Research*, vol. 16, no. 4, pp. 379-400.
13. ČECH, J. *Úvod do policajnej psychologie : Edícia policajných vied*. Bratislava: Tlačáreň Ministerstva vnútra, 1998. 324 s. ISBN 80-8054-049-7
14. ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. 3. vyd. Praha: Portál, 2006. 309 s. ISBN 80-86898-73-3.
15. ČÍRTKOVÁ, L. I děti by měly dostat podporu po zákroku policie : osoby ohrožené domácím násilím (včetně dětí), typologie, priority intervence. *Zpravodaj BKB*, roč. 16, č. 3, 2007, s. 6-11. ISSN 1213-8282.
16. ČÍRTKOVÁ, L., MACHÁČKOVÁ, R., VITOUŠOVÁ M. *Domácí násilí : přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích*, studie. Praha: Bílý kruh bezpečí, 2002. 143 s. ISBN 80-86284-19-0.
17. ČÍRTKOVÁ, L. Psychologie obětí. In Čírtková, L., Vitoušová, P., et al. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. S. 11-50. ISBN 978-80-247-2014-2.
18. ČÍRTKOVÁ, L. Psychologická intervence. In Čírtková, L., Vitoušová, P., et al. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. S. 130-139. ISBN 978-80-247-2014-2.
19. ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 1 vyd. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 431 s. ISBN 80-86473-86-4.
20. DALY, K., CURTIS-FAWLEY, S., BOUHOURS, B. *Sexual Offence Cases Finalised in Court, by Conference, and by Formal Caution in South Australia for Young Offenders, 1995-2001 : Final Report* [online]. Brisbane: School of Criminology and Criminal Justice, Griffith University, 2003. [cit. 2009-10-24]. Dostupné z WWW: <http://www.gu.au./school/ccj/kdaly.html>.
21. DE BECKER, G. *Dar strachu*. 1. vyd. Frýdek Místek: Alpress, 1998. 366 s. ISBN 80-7218-143-2.
22. DOUGLAS, J., OLSHAKER, M. *Cesta do temnot : jak chránit a vychovávat děti, aby se nestaly oběťmi pedofilních násilníků*. 1. vyd. Frýdek Místek: Alpress, 1999. 453 s. ISBN 80-7218-179-3.
23. DUFKOVÁ I., ZLÁMAL J. *Domácí násilí se zaměřením na problematiku obětí : pracovní manuál*. 1. vyd. Praha : Střední policejní škola Ministerstva vnitra v Praze, Středisko pro výchovu k lidským právům a profesní etiku, 2005. 52 s.

24. EREZ, E., TONTODONATO, P. The effect of victim participation in sentencing on sentence outcome. *Criminology*, 1990, vol. 28, iss. 3, pp. 451-474.
25. EVERSTINE, D. S., EVERSTINE, L. *Sexual Trauma in Children and Adolescents : Dynamics and Treatment*. 1. ed. New York: Brunner and Mazel, 1989. 206 pp. ISBN-10: 087630529X.
26. FRAZIER, P., A. A comparative study of male and female rape victims seen at a hospital-based rape crisis program. *Journal of Interpersonal Violence*, 1993, vol. 8, pp. 64-76.
27. GJURIČOVÁ, Š., KOCOURKOVÁ, J., KOUTEK, J. *Podoby násilí v rodině*. 1.vyd. Praha: Vyšehrad, 2000. 101 s. ISBN 8070214163.
28. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.
29. HENNING, K., RENAUER, B., HOLDFORD, R. Victim or Offender? Heterogeneity Among Women Arrested for Intimate Partner Violence. *Criminology and Criminal Justice*, 2006. vol. 21, pp. 351-368.
30. HERETIK, A. *Extrémna agresia I. : forenzná psychológia vraždy*. 1. vyd. Nové Zámky: Psychoprof, 1999. 277 s. ISBN 80-968083-3-8.
31. HEWSTONE, M., STROEBE, W. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006. 776 s. ISBN 80-7367-092-5.
32. HOPE, T. et al. The Phenomena of Multiple Victimization : The Relationship between Personal and Property Crime Risk. *The British Journal of Criminology*, 2001. vol 41, pp. 595-617.
33. CHRISTEN-ARNOLD, M., STEINER, S. Opfer und Opferinteressen im Strafverfahren, *Kriminalistik*, 2005. č. 7, s. 450.
34. Ipsos Tambor, s.r.o. *Spokojenost občanů s prací Policie ČR* [online]. 2007 [cit. 2009-10-30]. Dostupné z WWW: http://www.ks.vc/efqm/soubory/prezentace/PP_CR_kraje.ppt.
35. JANSEN, H. Täter-Opfer-Beziehung. In Kerner, H. J. *Kriminologie*. Lexikon. 4. Aufl. Heildeberg: Kriminalistik Verlag, 1991. S. 333-336. ISBN 3-7832-0989-7.
36. KÄÄRIÄINEN, J., T. Trust in the Police in 16 European Countries : A Multilevel Analysis. *European Journal of Criminology*, 2007, vol. 4, no 4. pp. 409–435.
37. KLÍMA, J. *Nejstarší zákony lidstva : Chammurappi a jeho předchůdci*. 1. vyd. Praha: Academia, 1979. 282 s.
38. KNAPEN, M., HERBERS, I. The victim and victimology. In Knapen, M., Herbers, I. *Tilburg research*, Tilburg University, 2006, vol 4, no 1, pp. 22-23.

39. KNAPEN, M., HERBERS, I. Mukhtar Mai : I try to bring the first drop of water. In Knapen, M., Herbers, I. *Tilburg research*, Tilburg University, 2006, vol 4, no 1, pp. 26-27.
40. KOUBKOVÁ, E. Význam obětí pro vyšetřování trestného činu a prevenci kriminality. In Vitoušová, P. (ed.). *K problematice obětí trestných činů : Sborník příspěvků z celostátního semináře*. Bílý kruh bezpečí, 1995, s. 50-53.
41. KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Zlo na každý den : život s deprivanty I*. 1. vyd. Praha: Galén, 2001. 390 s. ISBN 80-7262-088-6.
42. KUČTA, J., VÁLKOVÁ, H. et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vyd., Praha: C. H. Beck, 2005. 568 s. ISBN 80-7179-813-4.
43. LAGERBÄCK, B. *Oběti zločinu a jejich reakce*. 1. vyd. Praha: Bílý kruh bezpečí, 1995. 14 s.
44. LERNER, M. The belief in a just world : a fundamental delusion. In Dalajka, J. *Možné přístupy ke zkoumání spravedlnosti v psychologii : přehledová studie*. *Československá psychologie*, 2008, roč. 52, č. 5, s. 468-479.
45. MAGUIRE, M. The needs and rights of victims of crime. In Tonry, M. (ed) *Crime and justice : a review of research*, 1991, vol 14, pp. 363-433.
46. MARTINKOVÁ, M. *K údajům, které poskytla policejní statistika za rok 2007 o obětech kriminality v ČR : Sborník statí pracovníků IKSP a časové řady vybraných ukazatelů kriminality*. In Marešová, A. et al. *Kriminalita v roce 2007*. Praha: IKSP, 2009. S. 62-89. ISBN 978-80-7338-083-0.
47. MARTINKOVÁ, M. *Mezinárodní výzkum obětí trestné činnosti v Praze v roce 2000*. 1. vyd. Praha: IKSP, 2002. 78 s. ISBN 80-7338-010-2.
48. MARTINKOVÁ, M. *Zkušenosti obyvatel České republiky s některými delikty : výsledky viktimologického výzkumu*. 1. vyd. Praha: IKSP, 2007. 87 s. ISBN 978-7338-064-9.
49. MATĚJČEK, Z. Šikana ve škole aneb jak to vidím já. *Psychologie dnes*, 2004, roč. 10, č. 9, s. 15.
50. MAWBY, R. *Crime Victims : Needs and services. A comparison between England and Wales and the Czech Republic. Final report to Nuffield Foundation*, Plymouth: University Plymouth, 1996. 145 pp.
51. *Manuál k postupu policistů v případech domácího násilí*. Praha: Policejní prezidium České republiky, 2006. 80 s.

52. MKN – 10 : *Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: desátá revize*. 2. aktualizované vyd.. Praha: Bomton agency, 2008. 860 s. ISBN 978-80-904259-0-3.
53. MUSIL, J., VÁLKOVÁ, J. Oběť trestného činu. In Novotný, O., Zapletal, J., et al. *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing, 2004. S. 139-169. ISBN 80-7357-026-2.
54. MUSIL, J. et al. *Kriminalistika : vybrané problémy teorie a metodologie*, 1. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 2001. 309 s. ISBN 80-7251-080-0.
55. MUSIL, J. Oběti loupeží. In Příspěvky ke kriminalistice. Praha: Univerzita Karlova, 1990. S 23-49.
56. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1999. 287 s. ISBN 80-200-0690-7.
57. NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D., HÁJEK, S. *Psychologie v právu : úvod do forenzní psychologie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. 140 s. ISBN 80-7179-177-6.
58. NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. et al. *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing, 2004. 452 s. ISBN 80-7357-026-2.
59. Nový zákon. Pavlův list Efezský, kapitola 5 [online]. [cit. 2009-11-01]. Dostupný z WWW: <http://online.bible21.cz/bible.php?kniha=efeskym>.
60. MIETHE, T., D., MEIER, R. F. *Crime and Its Social Context : Toward an Integrated Theory of Offenders, Victims, and Situations*. Albany: State University of New York press. c1994. 209 pp. ISBN 0791419029.
61. ORTH, U. Secondary victimization of crime victims by criminal proceedings. *Social justice research*, 2002, vol. 15, no. 4, pp. 313-325.
62. OSBORN, D. R. et al. Are Repeatedly Victimized Households Different? *Journal of Quantitative Criminology*, 1996, vol. 12, no. 2, pp. 223-245.
63. PEMBERTON, A. Opakovaná viktimizace : železné zákony v praxi. *Zpravodaj BKB*, 2003, č. 4, s. 3-6. ISSN 1213-8282.
64. PIKÁLKOVÁ, S. *Mezinárodní výzkum násilí na ženách – ČR/ 2003 : příspěvek k sociologickému zkoumání násilí v rodině* [online]. Praha: Sociologický ústav AVČR, 2004 [cit. 2009-11-01].
Dostupné na: <http://studie.soc.cas.cz/index.php3?lang=cze&shw=246>
65. POSPÍŠILOVÁ, K. „Community policing“ v rámci Kanadské královské jízdní policie [online]. Společně k bezpečí, o.s., c2007 [cit. 2009-11-05]. Dostupné z WWW: <http://www.community-policing.cz/soubory/kanada.doc>.

66. PRAŠKO, J. at al. Biologie posttraumatické stresové poruchy. *Psychologie dnes*, říjen 2003, roč. 9, č. 10, s. 22-23. ISSN 1211-5886.
67. RAND, M., R. *National Crime Victimization Survey : Criminal Victimization 2008* [online]. U.S Department of Justice: Bureau of Justice Statistics, September 2009 [cit. 2009-12-20]. pp. 8. Dostupné z WWW: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/pub/pdf/cv08.pdf>.
68. ROBERTS, A., R., et al. *Helping crime victims : research, policy and practice*. Newbury Park: SAGE Publications, 1990. 280 pp. ISBN 0-8039-3468-8.
69. RUBACK, R., B., CARES, A., C., HOSKINS, S., N. Crime Victim's Perceptions of Restitution : The Importance of Payment and Understanding. *Violence and Victims*, 2008, vol. 23, no. 6, pp. 697-710.
70. RUSNÁKOVÁ, Š. *Mýty o znásilnění* [online]. Bílý kruh bezpečí, 2007 [cit. 2009-12-26]. Dostupné z WWW: http://www.bkb.cz/redaction.php?action=showRedaction&id_categoryNode=467.
71. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
72. SENGSTOCK, M., C. *The Culpable Victim in Mendelsohn's Typology* [online]. Paper presented at the Annual Meeting of the Midwest Sociological Society, St. Louis, Missouri, April 21-24, 1976, 14 p. [cit. 2010-02-20]. Dostupné z WWW: http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/custom/portlets/recordDetails/detailmini.jsp?_nfpb=true&_ERICExtSearch_SearchValue_0=ED140138&_ERICExtSearch_SearchType_0=no&accno=ED140138.
73. SIEVERDING, A. Optimierung und Intensivierung des polizeichen Opferschutzes in Niedersachsen. *Kriminalistik*, 2005, č. 2, s. 80.
74. SLAMĚNÍK, I., JANOUŠEK, J. Prosociální chování. In Výrost, J., Slaměník, I. (Eds.). *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2008. S. 285-301.
75. SOCHŮREK, J. *Nástin vybraných problémů viktimologie*. Liberec: Technická univerzita, 2003. 81 s.
76. SPARKS, R., F. Multiple Victimization : Evidence Theory and Future Research. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1981, vol. 72, pp. 762-778.
77. SPURNÝ, J. *Psychologie násilí*. 1. vyd. Praha: Eurounion, 1996. 134 s. ISBN 80-85858-30-4.
78. SPURNÝ, J. Prosazování moci a poskytování podpory při výslechu. *Psychologie dnes*, 2004, roč. 10, č. 5, s. 19. ISSN 1212-9607.

79. STACK, S. Homicide followed by suicide: an analysis of Chicago data. *Criminology*, august 1997, vol. 35, no. 3, pp. 435-453. ISSN 0011-1384.
80. STEM s.r.o. *Domácí násilí II. : shrnutí základních výsledků reprezentativního výzkumu* [online]. 2006 [cit. 2009-10-30]. Dostupné z WWW: <http://www.domacinasili.cz/cz/redakce/statistiky/shrnuti-zakladnich-vysledku-cervenec-2006/r92>.
81. STEM/MARK, a.s. *Výzkum spokojenosti veřejnosti s Policií ČR* [online]. 2004 [cit. 2009-09-01]. Dostupné z WWW: <http://ks.vc/efqm/soubory/prezentace/stenmark2004.ppt>.
82. *Supporting the needs of the victim* [online]. Criminal justice system for England and Wales, 2008 [cit. 2008-12-02]. Dostupné z WWW: http://www.cjsonline.gov.uk/victim/coming_forward/victim_personal_statement/index.html.
83. ŠVARCOVÁ, E. *Úvod do etopedie*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002. 108 s. ISBN 80-7041-449-9.
84. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese : variabilita a patologie lidské psychiky*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. 444 s. ISBN 80-7178-496-6.
85. VÁLKOVÁ, J. Výzkum obětí trestného činu v ČR. In Válková, J. (ed.). *Oběti trestného činu*. Praha: IKSP, 1998, S. 149.
86. VAN KESTEREN, J., VAN DIJK, J., SMITH, P. *Criminal Victimisation in International Perspective : Key findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS*. Onderzoek en beleid 257. The Hague: Boom Juridische uitgevers. 293 pp. ISBN 978-90-5454-965-9. Dostupné z WWW: http://www.nicis.nl/kenniscentrum/binaries/nicis/bulk/onderzoek/2008/2/3/icvs2004_05report.pdf.
87. VELIKOVSKÁ, K. *Svobodná, i když za mřížemi : rodinné drama s tragickým koncem očima týrané ženy*. 1. vyd. Brno : JOTA, 2006. 279 s. ISBN 80-7217-425-8.
88. VITOUŠOVÁ, P. Domácí násilí. In Čírtková, L., Vitoušová, P., et al. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. S. 108-115. ISBN 978-80-247-2014-2.
89. VOŇKOVÁ, J. *Vaše právo! : první právní pomoc ženám, obětem domácího násilí*. 4. vyd. Praha: Profem, 2005. 70 s. ISBN 80-239-4025-2.
90. VOŇKOVÁ, J., HUŇKOVÁ, M. et al. *Domácí násilí v českém právu z pohledu žen*. 1.vyd. Praha: Profem, 2004. 194 s. ISBN 80-239-2106-1.

91. VYMĚTAL, Š. et al. *Novináři a oběti trestných činů*. 1. vyd. Praha: MV ČR, 2008. 80 s. ISBN 80-7312-052-6.
92. WEISS, Petr. *Sexuální zneužívání dětí*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. 264 s. ISBN 80-247-0929-5.
93. ZAPLETAL, J. *Kriminologie : 1. díl (obecná část)*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 1994. 102 s.
94. KARABEC, Z. Restorativní justice. In Zapletal, J. et al. *Kriminologie pro posluchače magisterského studijního programu*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 2002. S. 33 - 45. ISBN 80-7251-103-3.
95. Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním : trestní řád, ve znění pozdějších předpisů.
96. Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, ve znění pozdějších předpisů.
97. Zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím.
98. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
99. Zákon č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob
100. Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky
101. ZBOŘILOVÁ, K. Oběti trestných činů : Základy viktimologie. In Gillernová, I., Boukalová, H. et al. *Vybrané kapitoly z kriminalistické psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. S. 135-163. ISBN 80-246-1293-3.